

Вісник

**Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого**

**Серія: філософія, філософія права,
політологія, соціологія**

Збірник наукових праць

Виходить щоквартально

Заснований у серпні 2009 р.

№ 2 (61) 2024

Харків
«Право»
2024

*Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 12 від 04.06.24 р.)*

Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. / редкол.: О. Г. Данильян (голова) та ін. – Харків : Право, 2024. – №2 (61). – 166 с.

Засновник – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (НЮУ ім. Ярослава Мудрого)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

О. Г. Данильян – доктор філософських наук, професор (*голова редакційної колегії*), НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Україна); **М. П. Трєбін** – доктор філософських наук, професор (*заступник голови редакційної колегії*), НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Україна); **О. П. Дзьобань** – доктор філософських наук, професор (*заступник голови редакційної колегії*), НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Україна); **Ю. Ю. Каліновський** – доктор філософських наук, професор (*заступник голови редакційної колегії*), НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Україна); **члени редколегії за спеціальністю «Філософія»:** **О. С. Александрова** – доктор філософських наук, професор (Київський університет ім. Бориса Грінченка, Україна); **Дієго Феліпе Арбелаз-Кампілло** – доктор філософії, професор (Університет Амазонії, Колумбія); **Магда Джулісса Рохас-Багамон** – доктор філософії, доцент (Університет Сурколумбіани, Колумбія); **Алекс Веліз Бургос** – доктор філософії (Університет Лос-Лагоса, Чилі); **Б. Б. Буяк** – доктор філософських наук, професор (Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, Україна); **Мліґа Венажиндене** – доктор філософії, доцент (Університет Вітовта Великого, Литва); **Іоліґа Гряблікайте** – доктор філософії, доцент (Університет Вітовта Великого, Литва); **В. І. Додінова** – доктор філософських наук, професор (Київський університет ім. Бориса Грінченка, Україна); **І. І. Коваленко** – кандидат філософських наук, доцент (*відповідальний секретар*), НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Україна); **С. В. Куцепал** – доктор філософських наук, професор (НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Україна); **Хуан Гільєрмо Мансілла-Сепульведа** – доктор філософії та літератури (Католицький університет Темуко, Чилі); **Бьярн Мелкевік** – доктор права, професор (Університет Лавалля, Канада); **О. С. Поліщук** – доктор філософських наук, професор (Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, Україна); **Едуардо Р. Сагієр** – доктор філософії (незалежний дослідник, Аргентина); **Вілла Тамулісне** – доктор філософії, доцент (Вільнюський технічний університет ім. Гедімінаса, Литва); **О. М. Юркевич** – доктор філософських наук, професор (НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Україна); **члени редколегії за спеціальністю «Політологія»:** **Хорхе Ісус Вілламіл Еспіноса** – доктор політичних наук, професор (Університет Сулії, Венесуела); **Джордан Ганс-Морзе** – доктор наук у галузі політології, доцент (Університет Нортвестерн, США); **Аркадіш Жуковський** – габілітований доктор у галузі політології (Інститут політичних наук, Вармінсько-Мазурський університет, Польща); **В. В. Кривошеїн** – доктор політичних наук, професор (Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара, Україна); **Г. М. Куц** – доктор політичних наук, професор (Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, Україна); **Ягіл Леві** – доктор наук у галузі політології, професор (Відкритий університет, Ізраїль); **Джейсон Ройс Ліндсі** – доктор наук у галузі політології, професор (Державний університет Сант Клауда, США); **Люціан Люстін** – доктор наук у галузі політології (Астонський університет, Велика Британія); **І. В. Мацішина** – кандидат політичних наук, доцент (Донецький національний університет ім. Василя Стуса, Україна); **Т. Л. Нагорняк** – доктор політичних наук, професор (Донецький національний університет ім. Василя Стуса, Україна); **Рейбер Парра** – доктор суспільних наук, професор (Університет Сулії, Венесуела); **Ніколай Петро** – доктор наук у галузі політології, професор (Род-Айлендський університет, США); **І. О. Поліщук** – доктор політичних наук, професор (НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Україна); **С. Ю. Римаренко** – доктор політичних наук, професор (Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України); **О. І. Романюк** – доктор політичних наук, професор (Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Україна); **В. Ф. Смолянюк** – доктор політичних наук, професор (Воєнно-дипломатична академія імені Євгенія Березняка, Україна); **Октаві Ф. Танрісієр** – доктор наук у галузі політології, професор (Близькосхідний технічний університет, Туреччина); **О. В. Шевчук** – доктор політичних наук, професор (Чорноморський національний університет ім. Петра Могили, Україна); **Штефан де Шніґелєйрс** – доктор наук у галузі політології, головний науковий співробітник (Гаазький центр стратегічних досліджень, Нідерланди); **члени редколегії за спеціальністю «Соціологія»:** **Е. А. Афонін** – доктор соціологічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна); **Л. М. Герасіна** – доктор соціологічних наук, професор (НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Україна); **Ентоні Гарі Дворкін** – доктор наук у галузі соціології, професор (Університет Х'юстона, США); **Г. П. Клімова** – доктор філософських наук, професор (НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Україна); **Маріанна Ключко** – доктор наук у галузі соціології, професор (Державний університет Огайо, США); **Н. М. Лисиця** – доктор соціологічних наук, професор (Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця, Україна); **Мішель Маффесолі** – габілітований доктор у галузі соціології, професор (Університет Сорбонна, Франція); **В. В. Меньшиков** – доктор соціологічних наук, професор (Даугавпілський університет, Латвія); **К. Т. Михайлова** – доктор соціологічних наук, професор (Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія», Україна); **О. Ю. Панфілов** – доктор філософських наук, професор (НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Україна); **В. Л. Поґрібіна** – доктор соціологічних наук, професор (НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Україна); **В. І. Подшивалкіна** – доктор соціологічних наук, професор (Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Україна); **О. А. Філіппова** – кандидат соціологічних наук, доцент (Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Україна); **Хабібул Хак Хондкер** – доктор наук у галузі соціології, професор (Університет ім. шейха Засда, ОАЕ)

Збірник наукових праць «Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого».

Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія зареєстрований як наукове фахове видання, категорія «Б» (наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 № 886).

Збірник наукових праць зареєстровано та проіндексовано у Google Scholar і таких міжнародних наукометричних баз: Index Copernicus International (Польща), Academic Research Index (Японія), Information Matrix for the Analysis of Journals (Іспанія), EBSCO Publisher (США), WorldCat (США), Scientific Indexing Services (США), Science Impact Factor (Австралія), International Innovative Journal Impact Factor (Індія), Cosmos Impact Factor (Німеччина), Bielefeld Academic Search Engine (Німеччина), а також баз даних «Наукова періодика України» та «Бібліометрика української науки» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Адреса редакції: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, вул. Григорія Сковороди, 77,

Харків, 61024, Україна. Тел.: 704-92-38, 704-92-84; e-mail: kafedra_filosofy@ukr.net, kafedrasoc@ukr.net; сайт: http://fil.nlu.edu.ua

The issue is recommended for publication and for distribution via the Internet by the Academic Council of Yaroslav Mudryi National Law University (the protocol No.12 of 04.06.24)

The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: philosophy, philosophy of law, political science, sociology : The collection of scientific papers / Editorial board: O. Danilyan (Ed.-in-Ch.), et al. – Kharkiv : Pravo, Pravo, 2024. – Issue No. 2 (61). – 166 p.

Founder – Yaroslav Mudryi National Law University (YMNLU), Ukraine

EDITORIAL BOARD:

Oleg Danilyan – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (*Editor-in-Chief*, YMNLU); **Mykhailo Trebin** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (*Deputy Editor-in-Chief*, YMNLU); **Olexander Dzoban** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (*Deputy Editor-in-Chief*, YMNLU); **Yuriy Kalinovsky** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (*Deputy Editor-in-Chief*, YMNLU); **Editorial Board members majoring in philosophy**: **Olena Aleksandrova** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (Borys Hrinchenko University of Kyiv, Ukraine); **Diego Felipe Arbeláez-Campillo** – Doctor of Philosophy, Prof. (University of the Amazon, Colombia); **Magda Julissa Rojas-Bahamón** – Doctor of Philosophy, Associate Prof. (Surcolombian University, Colombia); **Alex Véliz Burgos** – Doctor of Philosophy (University of Los Lagos, Chile); **Bogdan Buyak** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ukraine); **Milita Vienažindienė** – Doctor of Philosophy, Associate Prof. (Vytautas the Great University, Lithuania); **Jolita Greblikaite** – Doctor of Philosophy, Associate Prof. (Vytautas the Great University, Lithuania); **Vira Dodonova** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (Borys Hrinchenko University of Kyiv, Ukraine); **Inna Kovalenko** – Ph.D. in Philosophy, Associate Prof. (*Managing Editor*, YMNLU); **Svitlana Kutsepai** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (YMNLU); **Juan Guillermo Mansilla-Sepulveda** – Doctor of Philosophy and Literature (Temuco Catholic University, Chile); **Bjarne Melkevik** – Doctor of Law, Prof. (Laval University, Canada); **Olexander Polishchuk** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (Khmelnitsky Humanitarian and Pedagogical Academy, Ukraine); **Eduardo R. Saguier** – Doctor of Philosophy (CONICET, Argentina); **Vilma Tamulienė** – Doctor of Philosophy, Associate Prof. (Gediminas Vilnius Technical University, Lithuania); **Olena Yurkevych** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (YMNLU); **Editorial Board members majoring in political science**: **Jorge Jesus Villasmil Espinoza** – Doctor of Political Science, Prof. (University of Zulia, Venezuela); **Jordan Gans-Morse** – Ph.D. in Political Science, Associate Prof. (Northwestern University, USA); **Arkadiusz Żukowski** – Dr. Habil. (Political Science), Full Professor (University of Warmia and Mazury, Poland); **Vitalii Kryvoshein** – Doctor of Political Sciences, Prof. (Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine); **Halyna Kuts** – Doctor of Political Sciences, Prof. (H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine); **Yagil Levy** – Ph.D. in Political Science, Full Prof. (Open University of Israel, Israel); **Jason Royce Lindsey** – Ph.D. in Political Science, Prof. (St. Cloud State University, USA); **Lucian Leustean** – Ph.D. in Political Science (Aston University, United Kingdom); **Iryna Matsyshyna** – Ph.D. in Political Sciences, Associate Prof. (Vasyl' Stus Donetsk National University, Ukraine); **Tetiana Nahorniak** – Doctor of Political Sciences, Prof. (Vasyl' Stus Donetsk National University, Ukraine); **Reyber Parra** – Doctor of Humanities, Prof. (University of Zulia, Venezuela); **Nicolai Petro** – Ph.D. in Political Science, Prof. (University of Rhode Island, USA); **Ihor Polishchuk** – Doctor of Political Sciences, Prof. (YMNLU, Ukraine); **Serhii Rymarenko** – Doctor of Political Sciences, Prof. (I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine); **Oleksandr Romaniuk** – Doctor of Political Sciences, Prof. (Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine); **Volodymyr Smolianiuk** – Doctor of Political Sciences, Prof. (Yevheniy Bereznyak Military Diplomatic Academy, Ukraine); **Oktay F. Tansirsever** – Ph.D. in Political Science, Prof. (Middle East Technical University, Turkey); **Oleksandr Shevchuk** – Doctor of Political Sciences, Prof. (Petro Mohyla Black Sea State University, Ukraine); **Stephan De Spiegeleire** – Ph.D. in Political Science, principal scientist (The Hague Centre for Strategic Studies, Netherlands); **Editorial Board members majoring in sociology**: **Eduard Afonin** – Doctor of Sociological Sciences, Prof. (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine); **Liudmyla Herasina** – Doctor of Sociological Sciences, Prof. (YMNLU, Ukraine); **Anthony Gary Dworkin** – Ph.D. in Sociology, Prof. (University of Houston, USA); **Halyna Klimova** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (YMNLU, Ukraine); **Marianna Klochko** – Ph.D. in Sociology, Prof. (Ohio State University, USA); **Nadiia Lysytsia** – Doctor of Sociological Sciences, Prof. (Semen Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine); **Michel Maffesoli** – Dr. Habil. (Sociological Sciences), Prof. (Sorbonne, France); **Vladimirs Mensikovs** – Doctor of Sociological Sciences, Prof. (Daugavpils University, Latvia); **Kateryna Mykhailova** – Doctor of Sociological Sciences, Prof. (Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy», Ukraine); **Oleksandr Panfilov** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof. (YMNLU, Ukraine); **Viktoriia Pohribna** – Doctor of Sociological Sciences, Prof. (YMNLU, Ukraine); **Valentyna Podshyvalkina** – Doctor of Sociological Sciences, Prof. (Odessa I. I. Mechnikov National University, Ukraine); **Olha Filippova** – Ph.D. in Sociological Sciences, Associate Prof. (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine); **Habibul Haque Khondker** – Ph.D. in Sociology, Prof. (Zayed University, Abu Dhabi, UAE).

Collection of scientific papers «“The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University”». Series: philosophy, philosophy of law, political science, sociology» is registered as a scientific professional publication, category «B» (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 02.07.2020 No. 886).

The collection of scientific papers is registered and indexed in Google Scholar, the international scientometric databases: Index Copernicus International (Poland), Academic Research Index (Japan), Information Matrix for the Analysis of Journals (Spain), EBSCO Publisher (USA), WorldCat (USA), Scientific Indexing Services (USA), Science Impact Factor (Australia), International Innovative Journal Impact Factor (India), Cosmos Impact Factor (Germany), Bielefeld Academic Search Engine (Germany) as well as databases «Scientific Periodicals of Ukraine» and «Bibliometrics of Ukrainian Science» of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine et al.

Address of the editorial team: Yaroslav Mudryi National Law University, 77, Hrigory Skovorody St., Kharkiv, 61024, Ukraine.

Tel.: (057) 704-92-38, (057) 704-92-84; e-mail: kafedra_filosofy@ukr.net, kafedrasoc@ukr.net; website: <http://fil.nlu.edu.ua>

ЗМІСТ

Філософія

ДАНИЛЬЯН О. Г., ДЗЬОБАНЬ О. П. Сучасна людина: інформаційні аспекти антропосоціогенезу	6
ВИСОЦЬКА О. Є. Культурно-історичні межі метамодернізму	27
КОВАЛЕНКО І. І., МЕЛЯКОВА Ю. В., КАЛЬНИЦЬКИЙ Е. А. Цифровий номадизм як новий модус ідентичності: досвід філософського осмислення	38
ПАВЛЕНКО Ж. О., ОРЛОВСЬКИЙ І. А. Вплив технологічного відношення до знання на розвиток права	56
ПРУДНИКОВА О. В. Інформаційна культура сучасної молоді: філософська рефлексія проблемного поля	67
ТРОФИМЕНКО В. А. Людина як об'єкт кіберзлочинності	78
УШНО І. М. Естетика в системі «людина-техніка-середовище»: пошук гармонії	91

Політологія

КЛІМОВА Г. П. Лібералізм у дискурсі теорії міжнародних відносин	103
ЛАСНІБАТ ФЕЛІПЕ РОДОЛФО ВЕРГАРА Від політичного керівництва до криміналізації страйку на державних залізницях. Декрет 1.157 загальний закон про залізниці (1889–1931)	118
ПОГРІБНА В. Л. Глобальний інформаційний простір в умовах гібридної війни	133

Рецензії

РЕЦЕНЗІЯ на підручник «Дзьобань О. П. Філософія науки: підручник. Київ ; Одеса: Фенікс, 2024. 516 с.» (завідувач кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, заслужений працівник освіти України, доктор філософських наук, професор О. Г. Данильян)	151
НАШІ АВТОРИ	155
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	157
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ВІСНИК НАЦІОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО». СЕРІЯ: ФІЛОСОФІЯ, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА, ПОЛІТОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ»	158

CONTENTS

Philosophy

DANILYAN O. G., DZOBAN O. P. Modern human: information aspects of anthrosociogenesis.....	6
VYSOTSKA O. Y. Cultural and historical boundaries of metamodernism	27
KOVALENKO I. I., MELIAKOVA Y. V., KALNYTSKYI E. A. Digital nomadism as a new mode of identity: experience of philosophical understanding	38
PAVLENKO Z. O., ORLOVSKY I. A. The influence of the technological attitude to knowledge on the development of law	56
PRUDNYKOVA O. V. Information culture of modern youth: philosophical reflection of the problematic field	67
TROFYMENKO V. A. Human as object of cybercrime.....	78
USHNO I. M. Aesthetics in the «man-machine-environment» system: the search for harmony	91

Political science

KLIMOVA G. P. Liberalism in the discourse of the theory of international relations.....	103
LASNIBAT FELIPE RODOLFO VERGARA From political leadership to the criminalization of the strike on the state railways. Decree 1,157 general law of railways (1889–1931)	118
POHRIBNA V. L. Global information space in the situation of the hybrid war.....	133

Reviews

R E V I E W of the textbook “Dzoban O. P. Philosophy of Science: textbook. Kyiv ; Odesa: Feniks, 2024. 516 p.” (<i>Oleg G. Danilyan, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Head of the Department of Philosophy, Yaroslav Mudryi National Law University</i>)	151
OUR AUTHORS	155
AUTHOR INDEX	157
REQUIREMENTS TO REGISTRATION OF ARTICLES IN THE COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS “THE BULLETIN OF YAROSLAV MUDRYI NATIONAL LAW UNIVERSITY”. SERIES: PHILOSOPHY, PHILOSOPHY OF LAW, P OLITOLOGY, SOCIOLOGY”	158

ФІЛОСОФІЯ

УДК 316.4

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.61.304456>

Данильян Олег Геннадійович, доктор філософських наук, професор, завідувач сектора теоретико-методологічних проблем організації державної влади Інституту державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН, м. Харків, Україна

e-mail: odana@i.ua

ORCID ID: 0000-0001-5308-4664

Дзьобань Олександр Петрович, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна

e-mail: a_dzeban@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-2075-7508

СУЧАСНА ЛЮДИНА: ІНФОРМАЦІЙНІ АСПЕКТИ АНТРОПОСОЦІОГЕНЕЗУ

У статті зазначається, що сформовані в результаті тривалої еволюції людства механізми здійснення переробки і зберігання інформації зазнають у даний час значних трансформацій. Відбувається радикальна трансформація простору і часу, фундаментальних вимірів життя людини. Використання нових технологій породжує нові небезпеки, зумовлює, з одного боку, саморозвиток людини та суспільний прогрес, а з іншого – призводить до посилення схильності індивіда до негативної діяльності. Домінантні на сучасному етапі індустріальні та постіндустріальні технології, що зароджуються, характеризуються наявністю як творчих, так і значних руйнівних можливостей, а також можуть породжувати загрози природі та людині. Підкреслюється, що однією з сучасних форм залежності людини є залежність від комп'ютера, пов'язана з потягом до комп'ютерних ігор, що справляє найбільш руйнівний вплив на духовність людини.

Ключові слова: *інформаційне суспільство, інформаційний простір, інформаційні технології, віртуальний простір, кіберпростір, інформація.*

Постановка проблеми. Основними технологічними трендами розвитку сучасного цифрового середовища є розширення телекомунікаційної інфраструктури, прогрес комп'ютерних, мережевих і мобільних технологій вико-

ристання технологічних новацій у складних соціотехнічних системах. При цьому цифровий простір, що формується, відіграє вирішальну роль у новій інформаційній картині світу, коли інформація виступає як двигун суспільного й технічного прогресу і стає об'єктивною характеристикою матеріальних систем і їх взаємодії.

Розвиток інформаційно-комунікативних технологій, які не мають аналогів у минулому і які активно впроваджуються у життя сучасної людини, зумовив введення в науковий дискурс понять «віртуальна реальність» і «кіберпростір».

Сьогодні можна сміливо стверджувати, як зазначалось у наших попередніх публікаціях, про симбіотичне співіснування людини й технологій, причому віртуальній реальності й кіберпростору відводиться суттєва роль для розширення та інтенсифікації діяльності людини як людини розумної [1–4]. Як справедливо стверджує в цьому контексті Олександр Радутний, сучасну людину варто розглядати в контексті революційних винаходів у сфері біоінженерії, створення неорганічної форми життя та (або) живих істот, які поєднують органіку з неорганікою, а також у контексті впливу феноменів штучного інтелекту та цифрової людини на мораль і право сучасного суспільства та майбутніх поколінь [5–6].

Реальність, що позначається концептом «кіберпростір», стала одним з основних факторів соціокультурного середовища, особливим середовищем проживання, з яким пов'язано всі сфери суспільного життя – економічну, соціальну, політичну, духовну. Крім того, поява кіберпростору сприяла формуванню глобального інформаційного простору, становлення «мережевого суспільства», основою функціонування якого стає генерування, обробка, передача та оновлення інформаційного соціокультурного поля [2, с. 10].

Інформаційний простір через кіберпростір опосередковує спілкування сучасної людини, впливає на її повсякденний досвід і поведінку. Значущість кіберпростору для сучасної цивілізації активізує, зокрема, його дослідження як середовища і соціокультурного чинника, що детермінує життєдіяльність сучасної людини.

Результати аналізу останніх наукових публікацій. Відправною точкою відліку в дослідженні проблем взаємодії людини й інформаційного простору варто вважати статтю Джозефа Ліклайдера «Симбіоз людини з машиною» (1960) [7], у якій описується картина тісної взаємодії «існуючих спільно» людини й комп'ютера, де машинному інтелекту відводилася суттєва роль для розширення та інтенсифікації людського розуму. Сучасні вітчизняні науковці достатньо активно й різнобічно досліджують проблеми інформатизації й віртуалізації суспільства і вплив їх на людину. Так, Олександр Баранов, аналізуючи природу виникнення і використання комп'ютерів, упровадження цифрових технологій та проведення цифрових трансформацій, пропонує розглядати

цифрові трансформації як відповідь на цивілізаційні виклики, сутність яких зводиться до існування цивілізаційних когнітивних суперечностей людства. На його думку, саме наявність цивілізаційних когнітивних суперечностей є причиною системних деструктивних впливів інформаційного суспільства на сучасну людину, накопичення яких є джерелом деградації цивілізації [8].

Микола Кириченко концентрується на теоретичних і практичних аспектах розвитку інформаційно-технологічної сфери та напрямках її впливу на формування цифрового світогляду та цифрової ідеології сучасної людини [9].

Володимир Трофименко зазначає, що в сучасному інформаційному просторі людина не зможе швидко та повністю створити нові поведінкові системи, тому цілком виправданим є використання вже наявних систем [10, с. 50]. Він виходить з того, що сучасна людина має подвійний статус – об'єкта та суб'єкта – і охоплюється інформаційним простором з усіх боків, і цей простір пропонує людині вже не тільки цифровізацію уже наявних інститутів, а й створення нових, без яких людина вже не бачить свого нормального існування. Також, як зазначає автор, електронні ресурси кіберпростору мають і негативний вплив на людину й суспільство, зокрема створюють можливості для кіберзлочинної діяльності [11, с. 51].

Разом з тим, незважаючи на досить ґрунтовне опрацювання, означена проблематика містить достатньо прогалин у розумінні аспектів, пов'язаних з віртуалізацією й цифровізацією суспільства, і їх впливу на людину. Наявність різних, часом суперечливих, точок зору на сутність зазначених явищ тільки посилює цю ситуацію.

Мета статті – спроба філософського осмислення інформаційних аспектів історичного розвитку людини і впливу сучасного інформаційного середовища на життєдіяльність сучасної людини в контексті її залежності від процесів віртуалізації й цифровізації.

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до інформаційного суспільства, слід наголосити на особливій ролі інтернету як засобу масової інформації та комунікації, комп'ютерної мережі, що об'єднує всіх користувачів у єдиному інформаційному просторі. Інтернет стає символом інформаційного суспільства.

Із розвитком цифрових технологій стало можливим пакетувати всі види повідомлень, зокрема звук і колір, що привело до розвитку мережі, яка набула можливості передавати всі символи, не звертаючись до контрольних центрів. Універсальний характер цифрової мови і мережева логіка комунікаційної системи забезпечили створення технічних умов для здійснення всевітньої горизонтальної комунікації.

Швидкість передавання інформації мережею зростала разом з удосконаленням технологій. Саму мережеву систему, що зв'язувала воєдино комп'ютери,

було вперше випробувано ще 1969 р. після винаходу пристрою для кодування і декодування пакетів даних, які надсилали з високою швидкістю мережею.

Поряд із розвитком технічного складника єдиної комп'ютерної мережі з публічним доступом, у США зародилась і почала швидко поширюватися комп'ютерна субкультура. Одним із технологічних проривів, здійснених засновниками цієї субкультури, став винайдений ними модем – один із найважливіших елементів системи. Це сталося в 1978 р., коли два чиказьких студенти намагалися знайти систему передачі комп'ютерних програм один одному телефоном і створили Модем-протокол, що дає змогу комп'ютерам передавати файли безпосередньо, а не через хост-систему.

Винайдену ними технологію студенти надавали безкоштовно всім зацікавленим особам, маючи на меті її максимально широке упровадження в комунікаційній мережі. Так комп'ютерні мережі, виключені на той період з елітної наукової мережі, отримали можливість безпосередньо підтримувати зв'язок одна з одною. Того ж року три студенти, які не мали доступу до цієї наукової мережі, створили модифіковану версію, яка відкрила для комп'ютерів можливість зв'язку через звичайні телефонні лінії. На цій основі вони відкрили майданчик для комп'ютерних дискусій, який незабаром перетворився на першу велику систему електронних конференцій. Першим модемом для персональних комп'ютерів став пристрій Micromodem II для персонального комп'ютера Apple II, випущений 1979 р. компанією «Hayes Microcomputer Products» [12].

Молодіжна комп'ютерна субкультура прискорила розвиток горизонтальних мереж, зробивши технологічні засоби доступними для всіх, хто мав персональний комп'ютер і технічні знання. Це привело до зростання виробництва персональних комп'ютерів і потужностей систем зв'язку, що, своєю чергою, прискорило створення сучасного інтернету.

Інтернет із повним правом може називатися як засобом масової комунікації, так і засобом масової інформації, являючи собою синтез усіх засобів передачі інформації та комунікації, що передували йому. Інтернет докорінно відрізняється від усіх інших ЗМІ тим, що будь-який його користувач одночасно є як виробником, так і одержувачем інформації, при цьому кількість його комунікацій технічно не обмежено. У тому разі, якщо спостерігається підвищений інтерес до якоїсь інформації, безліч користувачів підключається до її джерела, і їхня кількість наближається до телевізійної аудиторії. При цьому доступ до джерела інформації може здійснюватися як у режимі реального часу, так і в звичайному режимі ознайомлення, що надається джерелом. При цьому сам користувач вибирає той режим роботи, який вважає за потрібне. Для споживача інформації індустріального суспільства така свобода вибору була недосяжна і просто нереальна.

Інформаційне суспільство надає людині не просто зручніші засоби зв'язку, а й технічно досконаліші та, що важливо, доступніші для більшості споживачів [2, 13]. Так, стільниковий телефонний зв'язок спочатку будується за принципом мережі, а сучасні стільникові телефони дають змогу підключитися до Інтернету. Таким чином, розвиток інформаційного простору – це не просте його збільшення в різних напрямках з однаковою інтенсивністю, а ускладнення його мережевої архітектури за допомогою нових технічних і технологічних засобів.

За всю історію розвитку людської цивілізації ми вперше маємо справу з техногенною глобальною системою, що має ознаки живого організму: становлення цієї системи, одного разу розпочавшись, уже не припиняється, тоді як розвиток звичайної технічної системи обов'язково згодом добігає кінця; мережеві й біологічні віруси мають дуже багато спільного у своєму поширенні; інтернет розвивається мимовільно, що виражається, з одного боку, у його рості, а з другого – у його структурному й функціональному ускладненні як єдиної системи; на основі цих процесів цілком можливе породження цією системою нових явищ і функцій рівня всієї системи в цілому.

Можливість контролю над інтернетом сьогодні має місце тільки в локальних масштабах, і цілком можливо, що новий якісний рівень його розвитку призведе до повного його виходу з-під контролю. Звичайно ж, інтернет як технічний комплекс існує тільки завдяки діям людини. Однак вона не може спрогнозувати особливості синергетичного ефекту, одержувані від одночасних колективних дій користувачів і технічних засобів різної складності, пов'язаних в єдину систему. Інтернет, будучи великим досягненням людства, проривом у майбутнє, не тільки володіє величезними можливостями, а й приховує в собі непередбачувані небезпеки [14–17].

Сьогодні інформація та засоби її поширення, включно з інтернетом, є найважливішими і визначальними ресурсами інформаційного суспільства.

Нині інформаційні ресурси, володіючи величезною самостійною цінністю, є і найбільш значущим ресурсом для матеріального виробництва, без якого неможливе існування жодного суспільства. Існує кілька видів ресурсів, використовуваних людиною у процесі своєї життєдіяльності, які можна поділити на такі категорії: праця, матеріал, енергія, капітал, знання, інформація.

Для більш глибокого занурення у проблему розуміння взаємозв'язків сучасної людини й інформаційного простору зробімо невеликий ретроспективний екскурс.

Праця людини була основним ресурсом у доіндустріальних суспільствах. Оскільки фізичні можливості людини дуже обмежені, продуктивність доіндустріального «виробництва» теж була низькою. Людина удобрювала ґрунт, використовувала м'язову працю тварин, але це не приводило до якісно ново-

го рівня її діяльності, яка залишалася спрямованою лише на самозабезпечення і виживання. Іншим найважливішим ресурсом, яким володіли люди в цей період розвитку, були природні матеріали. У період аграрного розвитку людина навчилася використовувати більшу частину природних матеріалів з тих, якими вона користується і донині та без яких подальший розвиток цивілізації став би неможливим. Це насамперед рослинна, тваринна і мінеральна сировина, з якої вироблялися харчові продукти, значна частина будівельних матеріалів, а також усе інше, необхідне для життя.

Оволодіння новими природними ресурсами – енергією пари та електрикою – привело до звершення першої та другої технологічних революцій, що відкрили новий індустріальний період розвитку людської цивілізації. Продуктивні можливості зросли в багато разів, що ознаменувалося бурхливим розвитком товарного виробництва, призначеного вже не тільки для життєзабезпечення, а й для продажу. Так, з'явився новий ресурс – капітал, вкладення якого у виробництво спричинило розвиток індустріального суспільства.

Якщо головними ресурсами аграрного суспільства були праця і матеріали, то основними ресурсами суспільства індустріального стали енергія і капітал. Але це зовсім не означає, що праця і матеріали втратили в цей період своє значення. Радше, навпаки, новий щабель розвитку цивілізації викликав до життя піднесення сфери економіки та аграрного сектору, що спричинило утворення його якісно нового рівня розвитку. По-перше, індустріалізація приводить до зростання потреб у різноманітних сільськогосподарських матеріалах, які використовуються промисловістю, що зростає, як сировина. По-друге, слідом за індустріалізацією неминуче відбувається зростання населення, яке також потребує продукції сільського господарства, стимулює тим самим його розвиток. По-третє, індустріалізація потребує використання машин і механізмів також і в сільському господарстві та на цей сектор економіки. Як результат, має місце підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, зростають урожайність та обсяги продукції тваринництва. Разом із цим утворюється можливість скорочення людської праці в сільськогосподарській сфері. Таким чином, можна стверджувати, що справжнє зростання сільськогосподарського виробництва має місце лише в індустріальний період.

Із середини ХХ ст. в технологічні процеси індустріального суспільства почали вбудовуватися такі ресурси, як знання та інформація [18]. Деякі дослідники вважають, що наука також стає економічним ресурсом, а наукове знання – високотехнологічним продуктом. Тобто наука трактується ними як соціальна система, особливий соціальний інститут, який продукує знання. З цього випливає, що інформація є поняттям ширшим, аніж знання, але обидва ці поняття, об'єднуючись, утворюють нове – «інформаційні ресурси», до яких, окрім знання, також відносяться реклама, дизайн та інші явища, без яких

сучасне виробництво обійтися не може. Саме знання та інформація стають основними ресурсами інформаційного суспільства, при цьому решта його ресурсів аж ніяк не втрачають свого значення, як вважають багато дослідників. Так, Деніел Белл зазначає, що залежність людини від природних ресурсів втратила себе [19]. На наш погляд, така залежність не може зникнути за жодних обставин, оскільки натуральні природні матеріали, а отже, їхні видобуток і виробництво завжди будуть необхідними для людини. Навіть якщо вона перейде до виробництва матеріалів штучних, це неможливо буде зробити без використання тією чи іншою мірою натуральних матеріалів. Загалом індустріальний сектор також не втрачає свого значення, а нові інформаційні ресурси сприяють зростанню його мобільності та динамічності, що прийшли на зміну неповороткості та ваговитості.

Автоматизація та інтелектуальні технології як породження інформаційного суспільства знаходять широке застосування, що приводить до створення нових галузей виробництва та підвищення ефективності виробництва. Змінюється сам характер трудової діяльності, яка перетворюється на високотехнологічну. Це, своєю чергою, дає змогу вивільнити з процесу виробництва велику кількість працівників і використовувати їхню працю в нематеріальному секторі економіки, включно з інформаційним. Таким чином, вступ суспільства в інформаційну еру тягне за собою активне зростання матеріального виробництва. Тобто саме в період функціонування інформаційного суспільства відбувається повсюдне підвищення ефективності індустріального виробництва.

Інформація як виробничий ресурс вирізняється своєю нематеріальною природою [18]. Це приводить до того, що інформаційні ресурси не знищуються в міру їхнього споживання, а знань не меншає внаслідок їхнього поширення. Навпаки, знання та інформація, своєю чергою, використовуються для виробництва нових знань, що приводить до безперервного збільшення обсягів інформації. Це явище ще на початку 70-х рр. XX ст. назвали інформаційним вибухом.

Ще однією особливістю інформаційних ресурсів є їхня здатність до безперешкодного поширення з подоланням усіх перешкод. Фірми змушені залучати дедалі значніші кошти до справи збереження секретних даних. Ухвалення відповідних законів поки що дуже мало сприяє збереженню секретності та авторського права в сучасному інформаційному суспільстві.

Третьою особливістю інформації як ресурсу є її всеосяжність і висока швидкість поширення, які можуть бути обмежені лише ступенем розвиненості інформаційної інфраструктури та людськими можливостями. Динамічні та мобільні, інформаційні ресурси передають ці якості тим виробничим, соціальним чи іншим процесам, у яких вони використовуються. Традиційно

класична економіка враховувала лише матеріальні ресурси, досвіду та надійних критеріїв у справі врахування знань та інформації, що їх містить кінцевий матеріальний продукт, у визначенні їхніх вартісних та якісних характеристик, в обчисленні витрат їхнього виробництва їй іще бракує.

Будь-яка продукція аграрного періоду характеризується трудомісткістю і матеріаломісткістю. В індустріальний період до цих характеристик додається також енергоємність, а в інформаційний – ще й наукоємність. Причому ці характеристики застосовні практично до будь-якого товару, включно з харчовими продуктами, що містить у собі й інші інформаційні ресурси, наприклад: дизайн, рекламу, PR-забезпечення і маркетингові дослідження.

Роль таких ресурсів, як праця, матеріал, енергія та інші матеріальні ресурси, у суспільстві інформаційного типу не тільки не знижується, а й зростає разом зі зростанням ефективності матеріального виробництва. Суть інформаційного синтезу полягає у множенні ефективності використання всіх ресурсів, зокрема й інформаційних. Отже, найбільшої важливості в сучасному суспільстві набувають інформаційні ресурси та відповідна інфраструктура, особливо мережеві засоби, що сприяють поширенню та обміну інформацією, взаємодія з якими підвищує ефективність матеріальних ресурсів.

Бурхливий розвиток засобів комунікації в сучасному інформаційному суспільстві шляхом створення глобальної мережі привів до формування особливого роду реальності – віртуальної реальності [2; 20–21]. Віртуальний простір простором у строгому сенсі не є, а являє собою деяке інформаційне поле. Розглядаючи сучасний стан цього феномену, можна стверджувати про набуття ним абсолютно нової характерної риси, а саме – віртуальний простір тепер виступає інструментом моделювання інформаційної картини світу [22–24].

Комп'ютери трансформують будь-яку інформацію в потоки біт, тобто здійснюють з'єднання різноякісних інформаційних потоків у рамках єдиного простору. Віртуальний світ інтернету в даний час включає в себе також і телебачення. Таким чином, забезпечується складне комбінування інформаційних потоків. І цей інтегрований гіпертекстовий потік інформації входить у свідомість, трансформує духовність, перетворюючи, збагачуючи або, навпаки, руйнуючи її зміст.

Із глобалізацією інформаційного впливу в постіндустріальному суспільстві тісно пов'язано ще одну характеристику – мозаїчність, фрагментарність інформації, що входить у свідомість людини. Ця смислова роздробленість викликана гігантськими, експоненціально збільшуваними обсягами інформації, котрі щомиті обрушуються на свідомість сучасної людини.

Природно, що сформовані в результаті тривалої еволюції людства механізми, що здійснюють переробку і зберігання інформації, які було створено

задовго до появи необхідності в переробленні подібних обсягів, зазнають у даний час значних перевантажень і створюють у відповідь системи «самозахисту». Велика кількість інформації неминуче призводить до поверховості спочатку сприйняття, а потім, можливо, і мислення.

За умов відсутності впорядкованого центру і впорядкованої периферії в рамках будь-якого соціокультурного простору неминуче формування мозаїчних структур. Віртуальне середовище має мозаїчну, а не ієрархічну структуру. За сучасних умов спостерігається порушення цілісності світосприйняття індивіда, з чим пов'язано, наприклад, наявність безлічі одночасно співіснуючих усередині свідомості людини різних самоідентифікацій, взаємодоповнення раціонального і нераціональних методів пізнання. Конфігурацію таких знань можна описати як мозаїку, тобто різні інформаційні елементи структурно не об'єднані, але подані як розсіяні та децентровані конфігурації.

Кіберпростір є великою електронною мережею, яка характеризується згорнутістю віртуальних реальностей [2]. Кіберпростір надає певного смислу відповідній сфері реальної дійсності, у якій спостерігається домінування логіко-мовних аперцептивних структур інформації. Віртуалізація життя передбачає не тільки визначення інформацією подій, що відбуваються в суспільстві, а й певною мірою творення нею соціальної (точніше, соціокультурної). Таким чином, у певному сенсі соціальна реальність починає ставати віртуальною та інформаційно-комунікативною.

Така еволюція зумовлює зміну суті індивіда, який традиційно мав безпосереднє відношення до матеріально-речовинних процесів. Згодом системи віртуальної реальності будуть ключовим об'єктом та інструментарієм досліджень. Успішність досліджень, проведених за допомогою цих систем, забезпечується інформацією, що зберігається в ній, а також можливістю маніпулювання її компонентами: конструюванням образів, моделюванням ситуацій. Віртуальна реальність може сприяти набуттю і закріпленню знань, умінь і навичок, пов'язаних зі спілкуванням і життєдіяльністю в рамках соціуму. Але водночас віртуальна реальність є до певної міри наркотиком, оскільки вона впливає на мозок людини [24–25].

«Втеча» від реальної дійсності в мережу Інтернет є спробою реалізувати надію на самореалізацію в мережі. Глобальна мультинаціональна і децентралізована комунікаційна мережа виступає безпосередньою передумовою вироблення інших форм пізнавальної орієнтації, які б приводилися у відповідність до нових гіперпросторів. Комп'ютери, які спочатку виступали як обчислювальні машини, стали універсальними машинами, що виробляють інші світи. На наш погляд, віртуалізація – це новий тип відчуження людини від себе самої за використання комп'ютерів і перетворення її реальності на потоки електронної інформації [26–28].

Віртуалізація виступає або як технологічний процес, що має соціальні наслідки, або як процес соціальний, але опосередкований комп'ютерами і без них нездійснений. Віртуальна реальність передбачає відтворення в поведінці ідеальних об'єктів просторово-часових характеристик поведінки матеріального об'єкта.

Перспектива віртуалізації суспільства виступає насамперед перспективою набуття форми відносин між образами, відносинами між індивідами. Ключова тенденція становлення віртуальної реальності пов'язана з наданням їй дедалі більшої правдоподібності, яка доходить до такої міри, що її і «реальну реальність» неможливо відрізнити одна від одної. Ідеал – комп'ютерна імітація, оскільки навіть досвідчений професіонал не може знайти відмінності між нею та оригіналом. Ця правдоподібність набуває і практичної значущості.

Як негативний наслідок такої правдоподібності виступає злиття віртуального і реального в «реальній реальності». Річ у тому, що має місце поетапне «втягування» людини у віртуальну реальність. Спочатку реакція людей на віртуальну реальність є такою ж, як і у випадку з реальною дійсністю, проте згодом відбувається звикання до неї, після чого індивіди можуть функціонувати вже в реальній дійсності так само, як і в її імітації.

Подібна підміна реальної активності віртуальною має специфічні особливості під час виконання професійних завдань, реалізації особистісних інтересів (хобі, захоплення), відпочинку, розваг. Швидкий розвиток віртуальних комунікацій відбувається через популярні месенджери, між тим це – найчастіший варіант користування віртуальною комунікацією. Віртуальні шлюби – нова сфера подібної підміни активності, і вона швидко розширюється. Їх, за деякими даними, декілька мільйонів. Віртуальна сім'я і, що ще гірше, віртуальні діти роблять людину дегуманізованою і соціально відстороненою.

У тому разі, якщо інформація являє собою вирішальний ресурс і визначає межі соціально-економічного розвитку, слід говорити про віртуальну революцію. Нині не викликає сумніву той факт, що все XXI століття буде епохою, коли основою діяльності людини виступає використання високотехнологічних засобів, інформаційних ресурсів і наукових знань. Це зумовлює постановку проблеми, пов'язаної з підготовкою людей до функціонування в нових інформаційних умовах, перед освітньою системою.

Завданням системи освіти має бути не тільки надання учням необхідних знань про нові інформаційні умови, а й формування в них нової інформаційної культури та нового, інформаційного світогляду [29]. Він має ґрунтуватися на розумінні нової ролі інформації та інформаційних процесів у забезпеченні життєдіяльності самого індивіда. Ці чинники зумовлюють необхідність в активному формуванні нової свідомості індивіда, орієнтованої на ідеї та принципи культури нового соціуму.

Інформаційні технології, сприяючи подоланню просторових і часових кордонів, сприяють зменшенню значущості традиційних держструктур. У даному випадку спостерігається зміна характеру комунікації між тими людьми, які складають глобальну мережу. У соціумі мережі має місце різке зростання ролі надшвидких і наддалеких комунікаційних форм, особливої важливості в рамках яких набуває інтернет. Під впливом інформаційних технологій розум підкоряється динамічній здатності виробляти більше і більше віртуальних фактів.

У тому разі, якщо люди знаходять себе в речах, що існують навколо них, то вони самі виявляються підпорядкованими законам, які диктують ці речі. Спостерігається трансформація механізму, що прив'язує індивіда до соціуму, і суспільний контроль тепер полягає в появі нових потреб, які продукуються цим соціумом. Нині людина, яка опиняється в умовах величезної кількості фактично неорганізованих інформаційних потоків, часто не може протидіяти їхньому впливу.

Очевидно, такі радикальні зміни вихідних засад цивілізації справляють певний вплив на внутрішній світ особистості. Так, у суспільстві спостерігається такий поділ людей: існують люди, які вирізняються умінням оперувати знаннями, отримувати, зберігати, обробляти й використовувати інформацію шляхом застосування нових комп'ютерних розробок, та люди, які не вміють цього робити. Водночас справа тут не тільки в технологічному вмінні, а й у здатності до інтерпретації величезного потоку інформації.

Цілком очевидно, що саме людський фактор виявився суттєвим бар'єром на шляху до широкого впровадження ІТ у рамках країн, що розвиваються, і розвинених країн. При цьому спостерігається постійне збільшення кількості громадян, які страждають на депресію, що пов'язано з труднощами пристосування людей до темпів змін, які збільшуються в житті. Так, за оцінками ВООЗ, на кінець березня 2023 р. від депресії страждає 3,8% населення, у тому числі 5% дорослих (4% серед чоловіків і 6% серед жінок) і 5,7% дорослих віком від 60 років. Загалом приблизно 280 мільйонів людей у світі страждають від депресії [30].

Процес отримання та засвоєння інформації – важливий засіб розвитку особистості. Нові методи її опрацювання та передавання за допомогою комп'ютерної техніки є колосальним досягненням людського розуму. Однак і воно, як і багато інших, не є однозначним: може слугувати вдосконаленню особистості та сприяти зміцненню гуманістичних тенденцій, або, навпаки, зміцненню відчужувальної тенденції, чому сприятиме підпорядкування індивіда новій соціальній силі.

Новий світ, пронизаний інформаційними потоками, характеризується зміною статусу простору і часу [31–33]. У рамках інформаційного суспільства

здійснюється радикальна трансформація простору і часу, фундаментальних вимірів життя людини. Місцевості втрачають своє культурне, історичне, географічне значення і реінтегруються в глобальні мережі або колажі з образів, стимулюючи заміну простору місць простором потоків. Часові рамки розмиваються в межах нової комунікаційної системи: програмування минулого, сьогодення і майбутнього можна здійснювати так, щоб мала місце їхня взаємодія в одному повідомленні.

Радикальні зміни атрибутивних характеристик буття впливають на особливості сприйняття процесів, що відбуваються. Трансформація значення просторово-часової організації в бутті пов'язана зі змінами в уявленнях про реальність. Інформаційно-віртуальна цивілізація передбачає спрямування вектора пізнання не на глибинні рівні, не на істинну реальність, а на інші реальності. Реальність створює людина мережі, вона не функціонує незалежно від неї. Множинність реальності є рисою віртуальної, комп'ютерної людини, яка не здійснює пошук сенсу, істини, а існує відповідно до повсякденних потреб.

Культ масового споживання сприяє перетворенню людини на кібернетичний механізм, який існує в рамках кібернетичного простору. Маніпулятивний вплив, який здійснює інформаційна система на свідомість людини, підриває культурні підвалини, що виступають основою здатності свідомості людини критично сприймати інформацію. Для реалізації цієї мети інформаційною системою здійснюється створення віртуального світу, що його побудували інформаційні маніпулятори, з гарантованим культурним домінуванням необхідних для замовника цінностей. Цей світ є наркотизуючим уявним світом, і свідомість людини, яка занурена в нього, набуває аутистичних рис: вона не тільки існує у контексті вигаданих образів, а й перебуває у підпорядкуванні їхніх законів.

Основним методом маніпулятивного впливу інформаційної системи на свідомість людини, що має на меті зруйнувати її ціннісно-нормативну систему, виступає звернення до внутрішніх інстинктів і бажань, які функціонують на глибинному рівні, у зв'язку з чим свідомість людини піддається розбещенню, штучному загостренню нездорового інтересу.

Особлива форма мережевої несвободи тепер – розвиток інформаційних технологій, які призводять до того, що користувач впадає в залежність від розробника. Наявність мережевого комп'ютера, електронного ринку, електронних грошей, глобальних систем зв'язку в одних руках створює можливість здійснювати контроль за повідомленнями. Корпоративні системи управління, орієнтовані на цінності країни виробника технології, здатні управляти формуванням масової свідомості. Здійснення комунікації за допомогою комп'ютерів дедалі більшою мірою набуває критичної важливості у процесі

формування майбутньої культури. Комп'ютери зробили революційним комунікативний процес, а через нього – культуру взагалі.

Підвищення відкритості світу до інформації не гарантувало комунікаційного зближення країн і народів. Бідні країни мають найгірше становище з точки зору інформаційної доступності. Доступ до мережі Інтернет – своєрідна лінія, яка розділяє освічених і неписьменних, багатих і бідних, чоловіків і жінок, молодих і літніх, міських і сільських жителів. Результатом інформатизації є інтеграція світу, усунення відомих раніше бар'єрів. Але має місце поява нових, невидимих кордонів, що розділяють людей. Глобальна мережа Інтернет об'єднує всіх, хто має доступ до неї, і відсікає тих, хто її позбавлений. Створюються дві паралельні системи комунікації.

Таким чином, ми перебуваємо на тій стадії розвитку, яка характеризується домінуванням інформації в системі життєвих цінностей людей. На сучасному етапі якість життя соціуму й окремого індивіда здебільшого визначається якісним станом інформаційного середовища.

Сьогодні ми стаємо свідками зародження нового типу існування людини, свідомості, культури, соціуму. Однак новим цей тип існування можна назвати з відомими застереженнями. Це не зовсім нова для свідомості ситуація за ознакою штучності відтворюваного світу. Якщо віртуальна, ілюзорна реальність – це насамперед штучна реальність, то саме в ній свідомість існує від початку. Водночас саме цей вид реальності є знайомим для неї, оскільки всі підвалини буття людини можна помістити, відтворити й перетворити в контексті нового штучного простору. Проте саме в інформаційному світі здійснюється реалізація штучної діяльності людини через розширення та багаторазове посилення.

Людина за своєю природою є не повною мірою природною істотою, у зв'язку з чим весь її світ є чимось зробленим, штучним. Світ, що охоплює міфи і саги, літописи і романи, поезію і культуру загалом, – вочевидь, світ, який штучно створений самою людиною, і з цього погляду він є віртуальним. Однак цей світ створений іншими способами, за допомогою не комп'ютерної графіки, а уяви автора і читача, у результаті їхньої співтворчості у процесі освоєння цих штучних культурних світів. При цьому стосовно цього світу необхідно зазначити, що він є цілком реальним і здатний до заміщення собою реальності прямого сприйняття за допомогою органів чуття.

Більшість наших уявлень про світ формуються на основі зовнішнього інформаційного впливу, століття масових комунікацій великою мірою заміщає життєвий досвід індивіда сукупністю думок, поглядів і оцінок інших людей. На цьому принципі ґрунтуються, зокрема, такі технології інформаційного впливу на свідомість, як міфологізація і стереотипізація, коли за допомогою особливим чином сконструйованих і впроваджених у масову свідомість міфів,

стереотипів, настанов, оцінок і думок відбувається заміщення об'єктивно наявної реальності. Значна частина реальності сучасної людини є штучною, сконструйованою, зробленою і в цьому сенсі віртуальною.

Розглядаючи проблему реалізації духовності людини в новій реальності, необхідно розглянути чинники, що сприяють формуванню негативної духовності. Зокрема, сьогодні перед людиною постає проблема Інтернет-залежності.

За інтернет-залежності в людини спостерігаються зміни в потребах і мотивах, сенсом для неї стає робота в мережі Інтернет, решта втрачає свою значущість. Однією з форм розглянутого виду залежності є залежність від комп'ютера, пов'язана з потягом до комп'ютерних ігор, що здійснює найбільш руйнівний вплив на психіку індивіда. Віртуальний простір, у якому перебуває індивід у процесі гри, часто характеризується жорстокістю і нещадністю, ворожою налаштованістю щодо віртуального героя. Людина, яка тривалий час проводить у цьому просторі, переносить його норми на закони реального світу, що проявляється у відчутті індивідом себе більш уразливим, у впевненості у ворожості оточення, небезпеці реального світу. Таким чином, має місце підвищення рівня тривожності особистості, що детермінує її негативну діяльність.

Наслідком інтернет-залежності є спотворене сприйняття себе та реальної дійсності, результатом чого обов'язково є дезадаптація.

Деякі люди схильні до прагнення до конструювання віртуальної ідентичності, яка виступає для них ідеальним «Я» і заміщає реальність. Фактично здійснюється задоволення недосяжних у реальності потреб, передусім пов'язаних із високою самооцінкою та повагою оточення. Люди, які мають низьку самооцінку або часто стикаються з несхваленням оточення, індивіди, схильні до депресивних і тривожних станів, найчастіше прагнуть до створення ідеального «Я» у віртуальній реальності. Віртуальний простір, що сприймається як реальність, «занурює з головою» людину і починає здійснювати керівний вплив на її життя, роблячи її безпорадною перед своїми пристрастями. Воля людини слабшає і не дає протистояти її залежності. За такої поведінки уникнення негативних емоцій, пов'язаних із реальною дійсністю, перетворюється на стиль життя, що передбачає постійне уникнення реальності.

Таким чином, наслідком інтернет-залежності є часткова деструкція структури особистості, наприклад, може мати місце реалізація деформації потреб і мотивів, задоволенню потреби роботи в мережі Інтернет відводиться смислоутворювальна роль, реалізація інших потреб втрачає свою значущість, порушується вольова регуляція поведінки, реалізуються деструктивні трансформації в характері та темпераменті. Індивід звужує коло інте-

ресів, зводить до мінімуму ступінь участі в значущій діяльності або зовсім відмовляється від її здійснення. Крім того, можуть мати місце поява нав'язливих думок про те, що відбувається, виникнення психомоторного занепокоєння. Надмірне акцентування уваги на взаємодії з комп'ютером, відхід від реальності в інший простір призводить до того, що користувач не може повною мірою зайнятися іншою діяльністю. Як результат інтернет-залежності відзначимо десоціалізацію особистості, що передбачає нехтування суспільством собі подібних.

Ці загрози можуть бути пов'язані, приміром, із техногенними планетарними катастрофами, руйнуваннями біосфери і виснаженням ресурсів, а також дегуманізацією і перенаселенням. Глобального характеру набуває проблема зростаючого придушення особистості людини. Особистість стає фахівцем і клієнтом, підпорядкованим «суспільству споживання», масовій культурі та корпоративній ідеології. Оскільки впровадження нових технологій несе не тільки благо, а й приховує небезпеки, на сучасному етапі соціум часто називають суспільством ризику.

Висновки. Із глобалізацією інформаційного впливу в інформаційному суспільстві тісно пов'язана мозаїчність – фрагментарність інформації, що входить у свідомість людини. Ця смислова роздробленість викликана зростаючими обсягами інформації, які щомиті обрушуються на свідомість сучасної людини. Сформовані в результаті тривалої еволюції людства механізми, що здійснюють переробку і зберігання інформації, які створені задовго до появи необхідності в переробленні подібних обсягів, зазнають у даний час значних перевантажень і створюють у відповідь системи самозахисту. Велика кількість інформації неминуче призводить до поверховості спочатку сприйняття, а потім і мислення.

Новий світ, пронизаний інформаційними потоками, характеризується зміною статусу простору і часу. Відбувається радикальна трансформація простору і часу, фундаментальних вимірів життя людини. Інформаційна цивілізація передбачає спрямування вектора пізнання не на глибинні рівні, не на істинну реальність, а на інші реальності. Множинність реальності є рисою віртуальної, комп'ютерної людини, яка не здійснює пошук сенсу, істини, а існує відповідно до повсякденних потреб.

Однією з сучасних форм залежності людини є залежність від комп'ютера, пов'язана з потягом до комп'ютерних ігор, що справляє найбільш руйнівний вплив на духовність людини. Віртуальний простір, у якому перебуває людина під час гри, часто характеризується жорстокістю і нещадністю, ворожою налаштованістю щодо віртуального героя. Людина, яка тривалий час проводить у цьому просторі, переносить його норми на закони реального світу, що проявляється у відчутті індивідом себе більш уразливим, у впевненості у воро-

жості оточення, небезпеці реального світу. Таким чином, має місце підвищення рівня тривожності людини, що детермінує її негативну діяльність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сучасне суспільство, людина, право в умовах глобальних трансформацій : монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін. ; за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2020. 344 с.
2. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Віртуальна реальність і кіберпростір як атрибути сучасного суспільства. *Інформація і право*. 2020. №4 (35). С. 9–21.
3. Getman A. P., Danilyan O. G., Dzeban A. P., Kalynovskyi Yu. Yu. Modern ontology: reflection on the continuity of cyberspace and virtual reality. *Revista de Filosofía*. 2022–3 (Sep-Dic). Vol. 39, №102. P. 78–94.
4. Danilyan O., Dzoban O., Kalynovskyi Y. Digital man as a product of the information society. *Cogito*. 2023. Vol. XV, №1. P. 142–158.
5. Радутний О. Е. Цифрова людина з точки зору загальної та інформаційної безпеки: філософський та кримінально-правовий аспект. *Інформація і право*. 2018. №2 (25). С. 158–170.
6. Радутний О. Е. Мораль і право для штучного інтелекту та цифрової людини: закони робототехніки та «проблема вагонетки». *Інформація і право*. 2019. №3 (30). С. 78–95.
7. Licklider J. C. R. Man-Computer Symbiosis. URL: <https://groups.csail.mit.edu/medg/people/psz/Licklider.html> (дата звернення: 22.03.2024).
8. Баранов О. А. Цивілізаційна місія цифрових трансформацій. *Інформація і право*. 2023. №3 (46). С. 25–41.
9. Кириченко М. О. Розвиток інформаційно-технологічної сфери та її вплив на формування цифрового світогляду та цифрової ідеології сучасної людини. *Гуманітарний вісник ЗДА*. 2019. Вип. 77. С. 35–46.
10. Трофименко В. А. Особливості співіснування людини та держави у сфері кібербезпеки: єдність чи протилежність? *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2022. №4 (55). С. 44–59.
11. Трофименко В. А. Різноманітність існування людини в кіберпросторі як основа формування антропологічного напрямку його дослідження. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2023. №2 (57). С. 40–55.
12. Модери. URL: <https://wiki.cusu.edu.ua/index.php/%D0%9C%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%B8> (дата звернення: 15.03.2024).
13. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Інформатизація як атрибут інформаційного суспільства: від ретроспекції до сучасної рефлексії. *Інформація і право*. 2022. №1 (40). С. 9–20.

14. Безпалов Р. В. Механізм впливу інформаційного простору мережі Інтернет на неправомірну поведінку неповнолітніх. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 75 (2). С. 67–71.
15. Чаплак Я. В., Чуйко Г. В., Зварич І. М. Теоретичні аспекти проблеми інтернет-залежності: актуальний стан. *Габітус*. 2023. Вип. 45. С. 270–277.
16. Пенюк В. О. Вплив інтернет-технологій на комунікативну культуру суспільства. *Інтернаука : міжнар. наук. журн. Серія: Економічні науки*. 2023. №6. С. 51–56.
17. Запорожець О. Інтернет-тролінг як інструмент інформаційної війни. *Acta De Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2023. Vol. 6. С. 66–74.
18. Дзьобань О. П. Філософія інформаційного права: світоглядні й загальнотеоретичні засади : монографія. Харків : Майдан, 2013. 360 с.
19. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/bell.html> (дата звернення: 21.03.2024).
20. Костючков С. Реальне та віртуальне в житті сучасної людини: біофілософська інтерпретація. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2021. Вип. 37. С. 57–62.
21. Соляник С. Ф. Віртуальна реальність як феномен культури інформаційного суспільства. *Перспективи : соц.-політ. журн.* 2021. №2. С. 95–101.
22. Кузнецов О., Висоцька В., Власенко О. Інформаційна система віртуальної реальності з елементами повного занурення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Інформаційні системи та мережі*. 2022. Вип. 12. С. 52–78.
23. Веремейчик С. В. Віртуальна реальність у контексті постмодерністського філософування. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. Вип. 31. С. 3–6.
24. Волинець В. О. Віртуальна, доповнена і змішана реальність: сутність понять та специфіка відповідних комп'ютерних систем. *Питання культурології*. 2021. Вип. 37. С. 231–243.
25. Дупак В. Вплив віртуальної реальності на особистість людини: соціально-філософський аналіз. *Гілея : наук. вісн.* 2013. №73. С. 192–194.
26. Палагін О. В., Семотюк М. В. Технології віртуалізації, що властиві живим істотам. *Кібернетика та системний аналіз*. 2022. Т. 58, №4. С. 162–171.
27. Галета Я. В. Віртуалізація та соціалізація як засоби розвитку особистості. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2022. Вип. 207. С. 14–17.
28. Палагін В. В., Євтушенко І. О., Гожий О. О. Віртуалізація як середовище реалізації мережевих функцій. *Вісник Черкаського державного технологічного університету. Серія: Технічні науки*. 2021. №2. С. 31–38.
29. Прудникова О. В. Феномен інформаційної культури: онтологічний статус та соціоантропологічні детермінанти : монографія. Харків : Право, 2017. 495 с.
30. Чи є у вас депресія? URL: <https://www.phc.org.ua/news/chi-e-u-vas-depresiya-royasnuemo-komu-y-koli-potribno-proyti-skrining-na-depresiyyu> (дата звернення: 25.03.2024).

31. Дзьобань О. П. Сучасний віртуальний простір: конгеніальність віртуальності й міфу. *Стратегічні пріоритети*. Серія «Філософія». 2017. №3. С. 163–170.
32. Дзьобань О. П. Темпоральна складова у просторово-часовому континуумі віртуальної реальності. *Стратегічні пріоритети*. 2018. №2 (47). С. 118–126.
33. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Віртуальність у соціальному середовищі: просторовий модус. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія. 2021. №1 (48). С. 34–50.

REFERENCES

1. Suchasne suspilstvo, liudyna, pravo v umovakh hlobalnykh transformatsii. O. H. Danylian, O. P. Dzoban, S. B. Zhdanenko et al.; O. H. Danylian (Ed.) (2020). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
2. Danylian, O. H., Dzoban, O. P. (2020). Virtualna realnist i kiberprostir yak atrybuty suchasnoho suspilstva. *Informatsiia i pravo – Information and law*, 4(35), 9–21 [in Ukrainian]
3. Getman, A. P., Danilyan, O. G., Dzeban, A. P., Kalynovskyi, Yu. Yu. (2022). Modern ontology: reflection on the continuity of cyberspace and virtual reality. *Revista de Filosofia*, Vol. 39, Issue 102, 78–94.
4. Danilyan, O., Dzoban, O., Kalynovskyi, Y. (2023). Digital man as a product of the information society. *Cogito*, Vol. XV, Issue 1, 142–158.
5. Radutnyi, O. E. (2018). Tsyfrova liudyna z tochky zoru zahalnoi ta informatsiinoi bezpeky: filosofskyi ta kryminalno-pravovy aspekt. *Informatsiia i pravo – Information and law*, 2(25), 158–170 [in Ukrainian].
6. Radutnyi, O. E. (2019). Moral i pravo dlia shtuchoho intelektu ta tsyfrovoy liudyny: zakony robototekhniki ta «problema vahonetky». *Informatsiia i pravo – Information and law*, 3(30), 78–95 [in Ukrainian].
7. Licklider J. C. R. Man-Computer Symbiosis. URL: <https://groups.csail.mit.edu/medg/people/psz/Licklider.html>
8. Baranov, O. A. (2023). Tsyvilizatsiina misiia tsyfrovoykh transformatsii. *Informatsiia i pravo – Information and law*, 3(46), 25–41 [in Ukrainian].
9. Kyrychenko, M. O. (2019). Rozvytok informatsiino-tekhnologichnoi sfery ta yii vplyv na formuvannya tsyfrovoho svitohliadu ta tsyfrovoy ideologii suchasnoi liudyny. *Humanitarnyi visnyk ZDIA – ZDIA Humanitarian Bulletin*, 77, 35–46 [in Ukrainian].
10. Trofymenko, V. A. (2022). Osoblyvosti spivisnuvannya liudyny ta derzhavy u sferi kiberbezpeky: yednist chy protylezhnist? *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Serii: filozofii, filozofii prava, politolohiia, sotsiolohiia – The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: philosophy, philosophy of law, political science*, 4(55), 44–59 [in Ukrainian].
11. Trofymenko, V. A. (2023). Riznomanitnist isnuvannya liudyny v kiberprostori yak osnova formuvannya antropolohichnoho napriamu yoho doslidzhennia. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Serii: filozofii,*

- filosofia prava, politolohiia, sotsiolohiia – The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: philosophy, philosophy of law, political science, 2(57), 40–55 [in Ukrainian].*
12. Modemy. URL: <https://wiki.cusu.edu.ua/index.php/%D0%9C%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%B8> [in Ukrainian].
 13. Danylian, O. H., Dzoban, O. P. (2022). Informatyzatsiia yak atrybut informatsiinoho suspilstva: vid retrospektii do suchasnoi refleksii. *Informatsiia i pravo – Information and law, 1(40), 9–20 [in Ukrainian].*
 14. Bezpalov, R. V. (2023). Mekhanizm vplyvu informatsiinoho prostoru merezhi internet na nepravomirnu povedinku nepovnolitnikh. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law, 75(2), 67–71 [in Ukrainian].*
 15. Chaplak, Ya. V., Chuiko, H. V., Zvarych, I. M. (2023). Teoretychni aspekty problemy Internet-zalezhnosti: aktualnyi stan. *Habitus – Habitus, 45, 270–277 [in Ukrainian].*
 16. Peniuk, V. O. (2023). Vplyv internet-tekhnologii na komunikativnu kulturu suspilstva. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Serii: Ekonomichni nauky – International scientific journal «Internauka». Series: Economic Sciences, 6, 51–56 [in Ukrainian].*
 17. Zaporozhets, O. (2023). Internet-trolinh yak instrument informatsiinoi viiny. *Acta De Historia & Politica: Saeculum XXI, Vol. 6, 66–74 [in Ukrainian].*
 18. Dzoban, O. P. (2013). Filosofiia informatsiinoho prava: svitohliadni y zahalnoteoretychni zasady. Kharkiv: Maidan [in Ukrainian].
 19. Bell, D. Prykhid postindustrialnoho suspilstva. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/bell.html> [in Ukrainian].
 20. Kostyuchkov, S. (2021). Realne ta virtualne v zhytti suchasnoi liudyny: biofilosofska interpretatsiia. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Filosofsko-politologichni studii – Bulletin of Lviv University. Series: Philosophical and Political Studies, 37, 57–62 [in Ukrainian].*
 21. Solianyuk, S. F. (2021). Virtualna realnist yak fenomen kultury informatsiinoho suspilstva. «*Perspektyvy*». *Sotsialno-politychnyi zhurnal – «Perspectives». Social and political magazine, 2, 95–101 [in Ukrainian].*
 22. Kuznietsov, O., Vysotska, V., Vlasenko, O. (2022). Informatsiina systema virtualnoi realnosti z elementamy povnoho zanurennia. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». Informatsiini systemy ta merezhi – Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Information systems and networks, 12, 52–78 [in Ukrainian].*
 23. Veremeichyk, S. V. (2021). Virtualna realnist u konteksti postmodernistskoho filosofuvannia. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii – Actual problems of philosophy and sociology, 31, 3–6 [in Ukrainian].*
 24. Volynets, V. O. (2021). Virtualna, dopovnena i zmishana realnist: sutnist poniat ta spetsyfika vidpovidnykh kompiuternykh system. *Pytannia kulturolohii – Issues of cultural studies, 37, 231–243 [in Ukrainian].*
 25. Dupak, V. (2013). Vplyv virtualnoi realnosti na osobystist liudyny: sotsialno-filosofskyi analiz. *Hileia: naukovyi visnyk – Gilea: scientific bulletin, 73, 192–194 [in Ukrainian].*

26. Palahin, O. V., Semotiuk, M. V. (2022). Tekhnolohii virtualizatsii, shcho vlastyvi zhyvym istotam. *Kibernetyka ta systemnyi analiz – Cybernetics and systems analysis*, Vol. 58, Issue 4, 162–171 [in Ukrainian].
27. Haleta, Ya. V. (2022). Virtualizatsiia ta sotsializatsiia yak zasoby rozvytku osobystosti. *Naukovi zapysky Tsentralnoukrainskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii: Pedahohichni nauky – Scientific Notes of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences*, 207, 14–17 [in Ukrainian].
28. Palahin, V. V., Yevtushenko, I. O., Hozhyi, O. O. (2021). Virtualizatsiia yak seredovyshe realizatsii merezhevykh funktsii. *Visnyk Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Tekhnichni nauky – Bulletin of Cherkasy State Technological University. Series: Technical sciences*, 2, 31–38 [in Ukrainian].
29. Prudnykova, O. V. (2017). Fenomen informatsiinoi kultury: ontolohichniy status ta sotsioantropolohichniy determinanty. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
30. Chy ye u vas depresiia? URL: <https://www.phc.org.ua/news/chi-e-u-vas-depresiya-poyasnyuemo-komu-y-koli-potribno-proyti-skrining-na-depresiyu> [in Ukrainian].
31. Dzoban, O. P. (2017). Suchasnyi virtualnyi prostir: konhenialnist virtualnosti y mifu. *Stratehichni priorytety. Serii «Filosofia» – Strategic priorities. Series «Philosophy»*, 3, 163–170 [in Ukrainian].
32. Dzoban, O. P. (2018). Temporalna skladova u prostorovo-chasovomu kontynuumi virtualnoi realnosti. *Stratehichni priorytety – Strategic priorities*, 2(47), 118–126 [in Ukrainian].
33. Danylian, O. H., Dzoban, O. P. (2021). Virtualnist u sotsialnomu seredovyschi: prostorovyi modus. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Serii: filosofii – The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: philosophy*, 1(48), 34–50 [in Ukrainian].

Danylian Oleg Gennadiyovich, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Head of Sector of Theoretical and Methodological Problems of the Organization of State Power Scientific Research, Institute of State Building and Local Government of the NALS of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

Dzoban Olexandr Petrovich, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor Philosophy Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

MODERN HUMAN: INFORMATION ASPECTS OF ANTHROPOSOCIOGENESIS

The article notes that the mechanisms for processing and storing information, formed as a result of humanity's long evolution, are currently undergoing significant transformations. There is a radical transformation of space and time, fundamental dimensions of human

life. The use of new technologies generates new dangers, on the one hand, fostering individual self-development and social progress, and on the other hand, leading to an increased tendency towards negative activities by individuals. Dominant at the present stage, industrial and post-industrial technologies, characterized by both creative and significant destructive potential, can also pose threats to nature and humanity. It is emphasized that one of the modern forms of human dependence is computer dependence, associated with the attraction to computer games, which has the most destructive impact on human spirituality.

Keywords: *information society, information space, information technologies, virtual space, cyberspace, information.*

Висоцька Ольга Євгенівна, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», Україна
e-mail: vysolga@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1265-7582

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ МЕЖІ МЕТАМОДЕРНІЗМУ

Здійснено аналіз концептуальної дихотомії понять постмодерн-метамодерн, постмодернізм-метамодернізм, постмодерність-метамодерність. Визначено культурно-історичні межі метамодернізму, який є не лише наступником постмодернізму, але й реакцією на нього, що включає в себе реконфігурацію чуттєвості, пов'язаної з течіями модерну. Розкрито зміст ідей метамодернізму про повернення надії та щирості після десятиліть домінування постмодерністської іронії та цинізму.

Ключові слова: *метамодерн, постмодерн, метамодернізм, постмодернізм, метамодерність, постмодерність, культура.*

Постановка проблеми. Стан постмодерну, який був окреслений Ж.-Ф. Ліотаром ще наприкінці 70-х рр. ХХ ст., характеризував прагнення подолати символіку модерної епохи, зруйнувати або переосмислити застарілі концепти, символи та цінності. Однак поступово революційні винаходи постмодернізму, що фіксували фіктивність фалологоцентричної системи влади, легалізували феміністичні рухи та пропонували нелінійність у побудові мисленневих та комунікативних процесів, були інтегровані в культуру західного світу. Виникла потреба обґрунтування моделей суспільства ХХІ ст. на засадах нової світоглядної парадигми. Одним із найбільш популярних способів опису сучасної соціокультурної ситуації є концепт метамодерну, що оформлений у розробках метамодернізму.

Хоча проблематика метамодернізму є доволі новою і навіть не набула характеру філософської традиції, на наш погляд, важливо зрозуміти її культурно-історичні підстави та межі застосування з урахуванням насуву складних соціальних та політичних процесів у всьому світі, тригером яких стала повномасштабна російсько-українська війна.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Метамодернізм являє собою культурно-філософський напрям, що виник як відповідь на існуючі межі постмодернізму. Він увібрав у себе елементи як модерністської, так і постмодерністської методології, намагаючись подолати ті метарозриви,

що з'явилися в західній культурі «після модерну» та «кінця історії». Одні з перших описи метамодерністської філософії можна зустріти у відомому «Маніфесті метамодерніста» Л. Тьорнера [17] та в «Нотатках про метамодернізм» Т. Вермюлена та Р. ван ден Аккера [18]. Більшість сучасних авторів розкривають зміст концепції метамодернізму на прикладі аналізу архітектурного та візуального мистецтва, літературних творів та кіно. Вони також вказують на культурно-історичні передумови настання ситуації (або навіть ери) метамодерну як зниження критичної напруги постмодерну стосовно символів попередніх епох. Зокрема, С. Абрамсон наголошує на новій чуттєвості та подоланні розривів постмодернізму у феномені відчуття цілісності метамодернізму [5]. У дослідженні А. Думітреску визначено метамодернізм як нову культурну парадигму, що є результатом синтезу та інтеграції попередніх культурних парадигм, яка одночасно виходить за їх межі [9, р. 8]. Х. Фрайнахт описує метамодернізм у термінах нової політичної моделі розвитку суспільства на засадах відповідальності [10, р. 77], Дж. А. Сторм – як процесуальну соціальну онтологію [16], Л. Черіелло – як нове прочитання містицизму [8].

Серед українських авторів, які досліджують питання метамодернізму, виділимо роботи О. Губернатор, де окреслено культурологічний зміст метамодернізму [2], О. Манюкова, який приділяє особливу увагу аспектам політичного метамодернізму [3], Ю. Шабанової, яка аналізує змістовні компоненти метамодерну як нової культурної парадигми [4].

Хоча метамодернізм отримує все більше визнання, однак залишаються нерозкритими питання можливостей опису існуючих соціокультурних процесів за його допомогою. У статті ми зупинимося на історико-культурному контексті метамодернізму, що дозволить сформулювати більш глибоке бачення його наукового потенціалу.

Метою статті є: визначити культурно-історичні межі метамодернізму, а також розкрити характер його впливу на соціальну та культурну сфери.

Вклад основного матеріалу. Розуміння змісту та культурних передумов формування метамодернізму неможливе без осмислення причин і наслідків появи та впливу постмодернізму на суспільство другої половини ХХ ст. Метамодернізм, з одного боку, можна вважати наслідком інтеграції ідей постмодернізму у сучасні соціокультурні практики, які «набувають іншої форми і, що важливіше, нового сенсу, нового значення та спрямування» [18, р. 4]. З іншого боку, він є результатом вичерпання ідей постмодернізму в контексті нових реалій культурної ситуації ХХІ ст. Звідси поява схожого терміну «пост-постмодернізм», який часто використовується як синонім метамодернізму і визначає мислення після постмодернізму (описаний, зокрема, у працях Л. Хатчеон [11] та Дж. Нілона [15]).

Постмодернізм та метамодернізм – це два культурно-філософських напрями, які відображають різні підходи до опису реальності, суспільства, мистецтва та культури. Вони розрізняються за низкою ключових характеристик, кожен з яких розкриває унікальну реакцію на зміну культурної, соціальної, політичної та технологічної ситуації західного суспільства в певні періоди його розвитку.

Постмодернізм став тією інтелектуальною силою, що намагалася після Другої світової війни переформатувати суспільні пошуки на нових концептуальних засадах. Розчарування в комуністичних ідеалах при перевазі «лівих» поглядів у колі таких дослідників, як Ж. Батай, Ж. Бодріяр, Ф. Гваттарі, Ж. Дебор, Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Ф. Ліотар, М. Фуко, стало причиною формування постмодерністського світобачення та світовідчуття шляхом деконструкції модерних поглядів на всезагальність істини та визнання нелінійності мислення і плюралістичності цінностей.

Проголошення ситуації (стану) постмодерну (Ф. Ліотар) демонструвало суттєві зсуви у сприйнятті реальності, знання та культурних практик, що стали відповіддю на процеси глобалізації та постіндустріалізації, технологічного розвитку та культурної гібридизації, ерозії традиційних ієрархій між високою (елітарною) та масовою (популярною) культурою. Звідси – нарощування скептицизму до метанаративів та визнання множинності перспектив і релятивності знання. Одночасно суспільство постмодерну набуло нових рис, які визначали способи реалізації політики, економіки та культури. Так, Ф. Ліотар вказує на втрату єдиного етичного, політичного та ідеологічного центру в постмодерному суспільстві [13]. Ф. Джеймісон також описує постмодерн як стан «пізнього капіталізму», у якому суб'єкти децентралізовані, а культурні продукти деіндивідуалізовані, безликі та «переважно підпорядковані ейфорії» [12, р. 16].

На відміну від поняття «постмодерн» (*«Postmodern»*), що описує відповідний загальний стан суспільства, концепт «постмодерність» (*«Postmodernity»*), на наш погляд, має визначати якісні характеристики прояву постмодернізму в різних сферах – культурі, політиці, науці та мистецтві останньої чверті ХХ ст. Зокрема, у літературі та кіно реалізовувалися постмодерністські принципи «смерті автора» та «гіперреальності» як способів побудови текстів і гіпертекстів. У подальшому постмодерністська методологія була використана для комп'ютерних технологій при формуванні цифрового контенту й архітектури соціальних мереж.

Одночасно поступове вбудовування ідей постмодернізму у «тканину» культурного та суспільно-політичного життя демократій кінця ХХ ст. призвело до послаблення та поглинання «революційного духу» постмодернізму. На його зміну прийшло метамодерністське прийняття множинності сенсів

та цінностей людського індивідуального та колективного буття. Постмодернізм на рівні культурних практик виконував роль контркультурного руху, завданням якого було руйнування застарілих форм мистецтва, літератури, філософії та оновлення соціальної та політичної системи, яка потім поглинула його деструктивні елементи. У цьому сенсі можна погодитися з думкою Г. Маркузе про неможливість довгого існування будь-якої контркультури, оскільки закладений у неї бунт «якимсь чином таємничо обеззброюється і реабсорбується системою, частиною якої він є» [14, р. 49].

Історично метамодернізм можна вважати культурно-філософським напрямом «примирення» модерної та постмодерної парадигм. Теоретичні здобутки метамодерністів визначають вихід з паралічу постмодернізму, який будувався більшою мірою на запереченні та критиці попереднього досвіду думки, але не пропонував життєствердної моделі погляду на світ та людину. Результатом переосмислення постмодерністських ідей стала відмова багатьох дослідників «від естетичних заповідей деконструкції, паратаксису та пастишу на користь *естетично-етичних* понять реконструкції, міфу та метаксису» [18, р. 3]. Метамодернізм прагне до інтеграції різноманітних культурних, соціальних та естетичних практик, часто перетинаючи традиційні межі жанрів, дисциплін і культурних форм. Відхиляючи скептицизм і цинізм постмодернізму, метамодернізм підкреслює значення автентичності, емпатії та емоційної відкритості [16, р. 23–24].

При цьому зміст метамодернізму диктується самою соціокультурною ситуацією метамодерну («*Metamodern*»), що виникає в умовах соціальної та економічної стабільності розвинутих західних демократій після завершення «холодної війни» і розбудови суспільств, спрямованих на сталий розвиток. Світ початку ХХІ ст. здавалося б, рухався від протистоянь між Заходом і Сходом, від краху комунізму до розвинутого капіталізму, стрімкого технологічного розвитку та покращання життя людини. Ситуація метамодерну може бути описана як намагання об'єднати оптимізм та віру в прогрес, характерні для модерну, із скептицизмом і релятивізмом постмодерну, створюючи таким чином новий спосіб сприйняття світу, який визнає як взаємозв'язки, так і суперечності між цими двома підходами. Постійне коливання між протилежними полюсами іронії та серйозності (концепт «щирої іронії»), індивідуального та загального, що розкривається в понятті «осциляція», демонструє як сильні, такі слабкі сторони цієї ціннісно-світоглядної моделі.

Осциляція як центральне поняття метамодернізму розкриває намагання створити умови для більшої гнучкості в мисленні та світосприйнятті сучасної людини. «Метамодернізм... коливається між сучасним ентузіазмом і постмодерністською іронією, надією і меланхолією, між наївністю і знанням, емпатією

тією та апатією, єдністю і множинністю, тотальністю і фрагментацією, чистотою і двозначністю. Дійсно, коливаючись туди-сюди або вперед-назад, метамодерн домовляється між модерном і постмодерном» [18, р. 5–6]. Така позиція також віддзеркалюється в теорії «процесуальних соціальних видів» та гілосеміотики (*hylosemiotic*) Дж. А. Сторм, що дозволяє осмислити будь-які категорії як нестабільні, постійно змінювані поняття, що потребують кожного разу оновлення та переосмислення залежно від зміни культурних контекстів [16, р. 25].

Треба зазначити, що метамодернізм має характер описової теорії, тобто намагається надати певної цілісності роздробленим реальностям сучасного буття, перейти від методів деконструкції постмодернізму до (ре)конструкції наявного знання, досвіду, цінностей та відчуттів актуальної історичності. Головною місією постмодернізму був злам, деструкція та деконструкція застарілих моделей опису мислення та буття. Метамодернізм прагне знайти серединний шлях у привласненні та переосмисленні різних філософських традицій, не відмовляючись повністю від кожної з них і не беручи жодної в якості світоглядної константи. Якщо «пост-», згідно Ф. Джеймісону, визначав відчуття «кінця» епохи модерну [12], то «мета-» розкриває намагання подолати існуючі суперечності. Залежно від спрямування аналізу воно вказує і на світоглядну модель «після постмодерну», і «між» чи «серед» різних уявних конструкцій у русі коливання маятника або осциляції. Як зазначають Т. Вермюлен та Р. ван ден Аккер, одні з авторів терміна «метамодернізм», останній «має бути розміщений епістемологічно з (пост)модернізмом, онтологічно *між* (пост)модернізмом та історично *поза* (пост)модернізмом» [18, р. 3]. Тобто метамодерністська методологія не відмовляється ані від здобутків модерну, ані від проблематики постмодерну, але подібно маятникові повністю не приймає правила вибудовування смислів кожної з цих парадигм.

Чи можна говорити, у такому разі, про вичерпаність як модерної, так і постмодерної парадигм? На наш погляд, метамодернізм стає можливим саме тому, що історично попередні парадигми так і не були реалізовані. Епоха модерну перервалася, оскільки її ідеали *раціо* були зруйновані Першою і Другою світовими війнами. У цьому сенсі ми можемо погодитися з думкою Ю. Габермаса про незавершеність проєкту модерну [1]. Проте критика постмодерністами «суспільства споживання» (Ж. Бодріяр) або «суспільства контролю» (Ж. Дельоз) призвела не до руйнування останнього, а до його трансформації на нових засадах, що врахували та прийняли, зокрема, такі постмодерністські принципи, як ціннісний плюралізм та релятивізм.

Постмодернізм у своїх інтенціях виходить із травматичного переживання наслідків руйнування звичного стану речей у свідомості людини, що має

перетнути межу між індустріальним та постіндустріальним суспільствами, осмислити світ як безкінечний «текст» реальності та «гіпертекст» віртуальності (гіперреальності), підданої безкінечній «операціональній симуляції» [6, р. 38]. Постмодернізм чітко фіксує всередині культури останньої чверті ХХ ст. процес «дифузії цінностей», коли, за словами Ж. Бодріяра, «речі, знаки, дії звільняються від своїх ідей і концепцій, від сутності та цінності, від походження і призначення» [7, р. 10]. Панування порожніх форм та симулякрів, зокрема, передане у феномені пастиш як «порожньої пародії», що імітує різні стилі та форми [12, р. 17–18].

На відміну від постмодернізму, метамодернізм існує вже в епоху інтернету, де віртуальність стає звичним станом буття людини, а гіпертекстові повідомлення – нормою комунікації. Тому інтенції метамодерністів зміщуються в бік вибудови моделі суспільства, де проблеми, пов'язані з вторгненням віртуальних комунікацій у життя людини, вже подолано. Зокрема, Х. Фрайнахт вважає метамодерн розвитком «зрілого ступеня, коли люди беруть на себе відповідальність як співавтори нашого соціально створеного всесвіту» [10, р. 77], визначаючи відповідальність головним контентом метамодерної філософії. Представники метамодернізму описують «мутації капіталізму» початку ХХІ ст., який вже не містить класових суперечностей і будується на принципах соціально та екологічно відповідальної економіки (Р. ван ден Аккер), а також пропонують концепції «суспільної культури усвідомлення» чи прислуховування (Х. Фрайнахт). Наприклад, згідно з Х. Фрайнахт, ідеальне метамодерне суспільство одночасно підтримує суспільну інтеграцію та можливість розділення індивідів у реалізації їх права на свободу [10, р. 78].

Метамодерність («*metamodernity*») сучасного суспільства характеризується згладжуванням суперечностей між модерном і постмодерном. Метамодернізм пропонує більшу емоційну залученість у процес комунікації, відмову від цинічної стратегії ставлення до життя. У кіно, літературі та мистецтві метамодернізм розкриває себе в поєднанні концептів «нової щирості», «неоромантизму» та «неогуманізму». Метамодерність виявляється у використанні технік, які одночасно серйозні та іронічні, а також у створенні творів, які викликають у глядачів роздуми про глибокі, часто суперечливі емоції. Тому, за виразом Х. Фрайнахт, «рішення, яке пропонує метамодернізм, – зберігати постмодерну іронію, тримати дистанцію, але створювати нову щирість і самоусвідомлену наївну віру *поверх цього*» [10].

Згідно із метамодерністською мультикартиною світу, прийняття множинності голосів, точок зору та інтерпретацій є базовим, причому жодна перспектива не вважається абсолютно домінантною. Ця позиція підтверджується

в концепції множинної суб'єктності С. Абрамсона, який пов'язує двоїстість метамодерністського світовідчуття з природою комунікацій сучасної людини, коли «Одночасна анонімність і фальшива близькість Інтернету також настільки заплутують самоідентичність, що стає все важче і важче відрізнити нашу думку про себе від думок інших про нас або відрізнити те, у що ми можемо або віримо, від того, у що вірять інші» [5].

Отже, метамодернізм є спробою пом'якшити суперечності існування сучасного суспільства шляхом коливання між глобальним і локальним, песимізмом та оптимізмом, щирістю та іронією. Таке коливання, на думку метамодерністів, стає підставою для діалогу між представниками різних поглядів та ставлень, об'єднання полюсів, зниження суперечностей. Однак подібна модель у практичній площині не може вважатися ефективною, оскільки не враховує позицій, що спрямовані не на діалог, а на створення конфліктів. Зокрема, поляризація цінностей демократій та автократій при підсиленні останніх призводить до розбалансування метамодерністської моделі та збільшення тенденцій до ціннісного та політичного ізоляціонізму.

Автократії (і тим паче тоталітарні політичні системи) не можуть бути включені в метамодерністську культурну парадигму. Вони прагнуть не до плюралізму світоглядів та ціннісних орієнтацій, не до встановлення діалогу, а до монополізації визначення ключових цінностей та тотального контролю суспільної свідомості. Саме тому вони експлуатують образи «ідеального» минулого та традиційні цінності, нав'язуючи їх як власним громадянам, так і транспортуючи назовні в якості «позитивної альтернативи» нібито релятивістській ідеології сучасних демократій.

У такому контексті слід визнати крихкість метамодерністського світогляду, особливо у зв'язку з підвищенням ризиків Третьої світової війни. Формуючи поняття осциляції, метамодернізм ретранслює бажання сучасної людини до змін у динамічній взаємодії протилежностей, що має характер нового прочитання методології діалектики. Метамодернізм, який вбирає в себе часто протилежні концепти, пропагуючи мультикультурність та терпимість, одночасно виявляється безсилим в умовах натиску традиціоналізму та авторитаризму. Намагаючись об'єднати різні позиції, визнаючи неоднозначність і поліфонію світу, метамодернізм проглядає цинічні дії «осі зла», що, користуючись «інформованою наївністю» західних суспільств, розриває зсередини їх образ спокійного життя.

Висновки. Опис сучасної соціокультурної ситуації як ситуації метамодерну дозволяє проаналізувати особливості побудови світоглядних засад існування західної культури першої чверті ХХІ ст. крізь призму метамодернізму як одного з провідних культурно-філософських напрямів. Він став

емоційним відкликом на кризу постмодернізму, який здійснював руйнівний вплив на застарілі форми рефлексії проблем мислення та культури, але не створював власних сенсів буття людини. Метамодернізм є не лише наступником постмодернізму, але й реакцією на нього, що включає в себе реконфігурацію чуттєвості, пов'язаної з течіями модерну. Метамодернізм намагається стати містком між культурою модерну та постмодерну, будуючи власну автентичну модель опису сучасного стану суспільства. Коливання між аспектами модерну та постмодерну дає можливість подолати наявні між ними суперечності, вийти за межі іронії та скептицизму постмодернізму і повернутися до великих наративів та ідеалів, хоча і з критичним та самоусвідомленим підходом. З точки зору історичних меж, метамодернізм можна вільно асоціювати з періодом після «холодної війни», з епохою діджиталізації та глобалізації, що розпочалася наприкінці 1990-х рр. і триває у XXI ст. У культурному плані межі метамодернізму охоплюють широкий спектр практик у мистецтві та гуманітарних науках, які відображають відродження оповіді в літературі, «нову щирість» у кіно і телебаченні та злиття стилів у візуальному мистецтві. Оскільки метамодернізм є не лише хронологічним наступником постмодернізму, але й відповіддю на нього, його межі перебувають у постійному русі під впливом змін у суспільствах і технологіях. Важливим завданням сьогодення для метамодернізму є знаходження відповіді на наступ традиціоналізму та ізоляціонізму, оскільки, незважаючи на закладену в метамодернізмі зміну культурного етосу, що характеризується поверненням до надії, емпатії та щирості після десятиліть домінування постмодерністської іронії та цинізму, у сучасних умовах виникають нові виклики, пов'язані з ризиком включення суспільств у глобальні конфлікти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну / пер. з нім. та комент. В. М. Купліна. Київ : Четверта хвиля, 2001. 424 с.
2. Губернатор О. Метамодернізм як нова парадигма сучасних культурних практик. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2023. № 1. С. 109–114.
3. Манюков О. Виміри нерівності у політичному метамодернізмі (Ханзі Фрайнахт) та епоха доступу (Джеремі Ріфкін). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*. 2021. № 65, С. 22–31. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2021-65-3>_(дата звернення: 15.04.2024).

4. Шабанова Ю. Метамоделн в мистецькому просторі передчуття нової культурної парадигми. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2022. №43. С. 87–94.
5. Abramson S. Ten Basic Principles of Metamodernism, 2015. URL: https://www.huffpost.com/entry/ten-key-principles-in-met_b_7143202 (дата звернення: 15.04.2024).
6. Baudrillard J. Simulacra and simulation. trans. by Sheila Faria Glaser. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1994. 164 p.
7. Baudrillard J. The transparency of evil: essays on extreme phenomena. New York : Verso, 1993. 174 p.
8. Ceriello Linda C. The Metamodern Bend: Theorizations for Religious Studies and a Review of *Metamodernism: Historicity, Affect, and Depth After Postmodernism*. *Religious Studies Review*, 2022. №48. P. 489–496. <https://doi.org/10.1111/rsr.16195> (дата звернення: 15.04.2024).
9. Dumitrescu A. What is Metamodernism and Why Bother? Meditations on Metamodernism as a Period Term and as a Mode, 2016. URL: <https://electronicbookreview.com/essay/what-is-metamodernism-and-why-bother-meditations-on-metamodernism-as-a-period-term-and-as-a-mode/> (дата звернення: 15.04.2024)
10. Freinacht H. The Listening Society: A Metamodern Guide to Politics. Book One (Metamodern Guides). *Metamoderna ApS*, 2017. 414 p.
11. Hutcheon L. The politics of postmodernism. London ; New York : Routledge, 2002. 232 p.
12. Jameson F. Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capitalism. Durham : Duke University Press, 1992. 461 p.
13. Lyotard J.-F. The Postmodern Condition: A Report on Knowledge. Translated by Geoff Bennington and Brian Massumi. Foreword by Fredric Jameson. Manchester University Press, 1984. 110 p.
14. Marcuse H. One Dimensional Man. London : Sphere, 1986. 274 p.
15. Nelson J. Post-Postmodernism or the Cultural Logic of Just-in-Time Capitalism. Stanford : Stanford University Press, 2012. 248 p.
16. Storm J. A. Metamodernism: The Future of Theory. University of Chicago Press, 2021. 328 p.
17. Turner L. The Metamodernist Manifesto. *Metamodernism*, 2011. URL: <http://www.metamodernism.org> (дата звернення: 17.04.2024).
18. Vermeulen T., Akker R. van den. Notes on metamodernism. *Journal of Aesthetics & Cultur*. 2010. № 2 (1). URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.3402/jac.v2i0.5677> (дата звернення: 15.04.2024).

REFERENCES

1. Habermas, Yu. (2001). *Filosofskyi dyskurs Modernu*. Per. z nim. ta koment. V. M. Kuplina. Kyiv: Chetverta khvyliya [in Ukrainian].

2. Hubernator, O. (2023). Metamodernizm yak nova paradyhma suchasnykh kulturnykh praktyk. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv – Bulletin of the National Academy of Management Personnel of Culture and Arts, 1*, 109–114 [in Ukrainian].
3. Maniukov, O. (2021). Vymiry nerivnosti u politychnomu metamodernizmi (Khanzi Frainakht) ta epokha dostupu (Dzheremi Rifkin). *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Filosofia. Filosofski perypetii» – Visnyk of Kharkiv National University named after V. N. Karazina. Series «Philosophy. Filosofski perypetii»*, 65, 22–31. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2021-65-3> [in Ukrainian].
4. Shabanova, Yu. (2022). Metamodern v mystetskomu prostori peredchuttia novoi kulturnoi paradyhmy. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku – Ukrainian Culture: Past, Present, and Ways Forward*, 43, 87–94 [in Ukrainian].
5. Abramson, S. (2015). Ten Basic Principles of Metamodernism. URL: https://www.huffpost.com/entry/ten-key-principles-in-met_b_7143202
6. Baudrillard, J. (1994). Simulacra and simulation. trans. by Sheila Faria Glaser. Ann Arbor: University of Michigan Press.
7. Baudrillard, J. (1993). The transparency of evil: essays on extreme phenomena. New York: Verso.
8. Ceriello, Linda C. (2022). The Metamodern Bend: Theorizations for Religious Studies and a Review of *Metamodernism: Historicity, Affect, and Depth After Postmodernism*. *Religious Studies Review*, 48, 489–496. <https://doi.org/10.1111/rsr.16195>
9. Dumitrescu, A. (2016). What is Metamodernism and Why Bother? Meditations on Metamodernism as a Period Term and as a Mode. URL: <https://electronicbookreview.com/essay/what-is-metamodernism-and-why-bother-meditations-on-metamodernism-as-a-period-term-and-as-a-mode/>
10. Freinacht, H. (2017). The Listening Society: A Metamodern Guide to Politics. Book One (Metamodern Guides). Metamoderna ApS.
11. Hutcheon, L. (2002). The politics of postmodernism. London, New York: Routledge.
12. Jameson, F. (1992). Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capitalism. Durham: Duke University Press.
13. Lyotard, J.-F. (1984). The Postmodern Condition: A Report on Knowledge. Translated by Geoff Bennington and Brian Massumi. Foreword by Fredric Jameson. Manchester University Press.
14. Marcuse, H. (1986). One Dimensional Man. London, Sphere.
15. Nelon, J. (2012). Post-Postmodernism or the Cultural Logic of Just-in-Time Capitalism. Stanford: Stanford University Press.
16. Storm, J. A. (2021). Metamodernism: The Future of Theory. University of Chicago Press.
17. Turner, L. (2011). The Metamodernist Manifesto. Metamodernism. URL: <http://www.metamodernism.org>
18. Vermeulen T., Akker R. van den (2010). Notes on metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture*, 2(1). URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.3402/jac.v2i0.5677>

Vysotska Olha Yevhenivna, D. Sc. in Philosophy, Professor, Head of the Department of Philosophy, Communal institution of higher education «Dnipro Academy of Continuing Education» of the Dnipropetrovsk Regional Council, Dnipro, Ukraine

CULTURAL AND HISTORICAL BOUNDARIES OF METAMODERNISM

The author analyzes the conceptual dichotomy of the concepts of postmodernity-metamodernity, postmodernism-metamodernism, postmodernity-metamodernity. The cultural and historical boundaries of metamodernism are defined, which is not only a successor to postmodernism, but also a reaction to it, including the reconfiguration of sensuality associated with the currents of modernity. The author reveals the content of metamodernism's ideas about the return of hope and sincerity after decades of dominance of postmodern irony and cynicism.

Keywords: *metamodern, postmodern, metamodernism, postmodernism, metamodernity, postmodernity, culture.*

УДК [141.7:316.444]:004

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.61.304563>

Коваленко Інна Ігорівна, кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії,
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна
e-mail: kinna087@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3156-9254

Мелякова Юлія Василівна, кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна
e-mail: melyak770828@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0200-1141

Кальницький Едуард Анатолійович, кандидат філософських наук,
доцент, доцент кафедри філософії
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна
e-mail: kalnitsky@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1777-9992

ЦИФРОВИЙ НОМАДИЗМ ЯК НОВИЙ МОДУС ІДЕНТИЧНОСТІ: ДОСВІД ФІЛОСОФСЬКОГО ОСМИСЛЕННЯ

Стаття є спробою філософської рефлексії цифрового кочівництва як соціокультурного явища. Умови формування та специфіка цифрової ідентичності описано з урахуванням ризоморфного характеру мережевого суспільства. Представлено лінії реалізації ідентичності, що відбивають світоглядні настанови неономадів, підкреслюють процесуальний і технологічно залежний характер їхнього буття. Простір існування електронного кочівництва показано як антиномічний, що в умовах оточеності цифровими потоками суперечливо впливає на метафізику цифрового номада та репрезентацію його ідентичності.

Ключові слова: цифровий номадизм, мережеве суспільство, ризома, ідентичність, цифровий простір.

*Уся інформація світу – на кінчиках наших пальців.
Я на зв'язку – отже, я існую.*

Вступ. Сучасний світ є надзвичайно динамічним та інновативним. З. Бауман охарактеризував його як «плинну сучасність» (*liquid modernity*) [1],

уподібнену гідравлічній моделі з властивими їй хвилями турбулентності. На думку Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі, сучасний світ схожий, радше, на газо-подібний хаос, де за відсутності стрижня «суб'єкт більше не може створювати дихотомії, проте долучається до вищої єдності амбівалентностей і наддетермінації» [2, с. 27/6].

Незалежно від метафоричних паралелей та парадигмальних рамок мінливістю сьогодні позначено не тільки картину світу, а й атрибутивність самого буття. Простір втрачає центр та структурованість, відмінність між вертикальною та горизонтальною рухливістю стає дедалі більш ілюзорною. У постійному русі перебуває й людина, яка, подібно до кочівника (номада), безупинно переміщається в ризомному просторі соціального. Заклики до постійного руху, удосконалення та розвитку перетворюють мобільність на самоцінність, а номадизм – на адекватний спосіб існування. Прояви номадизму різноманітні та можуть відбуватись у просторі та часі, у предметному та соціальному полях, бути актуальними та потенційними.

Поява смартфонів, портативних гаджетів та інтернету спричинила глибинні зміни у мисленні людини та її діях. Під впливом новітніх цифрових технологій природа особистості починає трансформуватись та набувати нових якостей. Освоюючи інформаційно-віртуальні світи, сучасний номад потрапляє в незвичні та суперечливі модуси буття, перетворюється на сукупність ідентичностей, чий кількісний набір є доволі варіативним. У зв'язку з цим у гуманітарних дисциплінах вельми актуальним стає дослідження специфіки рухливої цифрової ідентичності як феномену мережевого інформаційно-комунікативного суспільства та цифрової культури загалом.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Концепт «новий номадизм» належить відомому філософу та теоретику медіакомунікацій М. Маклюену [3]. На відміну від своїх стародавніх предків, нові номади збирають не дикі злаки та коріння, а інформацію. Згодом ідея нового номадизму перетворюється на одну з найвпливовіших концепцій постмодерністів – «номадологію»¹ Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі [2; 4]. Для цих авторів номад – «воїн вільної думки», справжній герой постмодерністського мислення. Завдяки інформації, трансформованій у знання, він здатен розв'язати довічний конфлікт між державною владою та свободою особистості.

Ідея нового номадизму розробляється й у соціологічних концепціях («номади постмодерну» З. Баумана [5], «взаємозв'язаний номадизм» Р. Брайдотті [6]). Ж. Атталі вважає кочівників головними **акторами** суспільства споживання в умовах постійної підключеності до мережі. На думку дослідника, людина-номад має особливу місію – збагатити спадщину цивілізації

¹ Від латин. *nomas* – пастух, кочівник.

завдяки реалізації власної свободи та перетворенню свого життя на «витвір мистецтва» [7].

На межі XX–XXI ст. унаслідок появи та масового поширення мережі Інтернет, а також бурхливого розвитку цифрових технологій виникає феномен цифрового номадизму [8]. Перманентна мобільність та підключеність до мережі вважаються відправними пунктами у змінах в особистій та соціальній природі, цінностях та світосприйнятті сучасного цифрового номада.

Онтогенез цифрового номадизму розглядається як у межах науково-гуманітарного дискурсу, так і в просторі сучасного інформаційно-комунікативного суспільства. Як зазначає Р. Брайдотті, «існування поза стійкими межами – чи то турист, мандрівник, мігрант, експат (іноземний фахівець), фінансовий експерт із глобальних венчурних проєктів – це вже не метафори, а реальні соціальні стани» [9, с. 14]. Дослідники підкреслюють високу вмотивованість та вільнолюбство цифрових кочівників, а також їхні когнітивні здібності [10; 11].

Сьогодні тема цифрового кочівництва перебуває на стадії поглибленої концептуалізації [12; 13], що передбачає термінологічні уточнення. З урахуванням багатьох визначень запропоновано такий опис цифрових кочівників: «Цей термін позначає такий, що швидко формується, клас високомобільних професіоналів, чия праця не залежить від місця розташування. ... вони працюють під час подорожей на (напів)постійній основі та навпаки, формуючи новий мобільний образ життя» [14]. Водночас ідеться і про термінологічну плутанину у визначенні цифрового номадизму [15], коли немає відмінності між віддаленою працею, працею на дому та цифровим кочівництвом. У нашому дослідженні ми вважаємо за доцільне оперувати найпоширенішим поняттям – цифровий кочівник / електронний кочівник / неономад, маючи на увазі людей, які у фаховій діяльності, навчанні, творчості та дозвіллі не є прив'язаними до певного місця завдяки використанню новітніх цифрових технологій.

Цифровий номадизм є об'єктом міждисциплінарних досліджень з вельми розгалуженою *методологією*. Філософський підхід дозволяє описати цифрове кочівництво як новий соціокультурний феномен та один із головних трендів цифрового мережевого суспільства [3; 16–18], урахувати особливості онтології глобального мережевого суспільства як загального контексту формування та розвитку культури цифрових номадів (номадологія Ф. Гваттарі та Ж. Дельоза [4], концепція електронного номадизму Ж. Атталі [7] та цифрового кочівництва Ц. Макімото і Д. Меннерса [8]).

Деякі концепції, не будучи безпосередньо зв'язаними з ідеєю цифрового номадизму, дозволяють намітити шляхи вирішення проблем, пов'язаних із різноманітними сферами цієї нової соціальної практики (теорії мобільності та соціального капіталу Дж. Уррі [19], моделі влади, свободи і знання

М. Фуко [20], теорія ідентичності З. Баумана [18], теорія симулякрів Ж. Бодрієра [21]. Соціокультурний, історичний, аксіологічний та інші підходи спрямовані на вивчення загальнокультурного контексту виникнення та існування цифрового номадизму, виявлення його загальних і специфічних ознак, осмислення системи цінностей цифрових номадів. Культурно-семіотичний підхід дозволяє описати культуру нео-номадів як автономну семіосферу зі своїми знаковими системами, що використовуються для становлення та підтримання відповідної культурної ідентичності. Новий спосіб осмислення цифрової діяльності дає глибоке процесуальне розуміння світу. Філософія процесу віддає перевагу процесам та відношенням щодо зовнішніх міцних структур, становленню над буттям. Акцент на процесі та гнучкості переключиться зі сприйняттям світу цифровими кочівниками.

Заснована на цифрових технологіях трансгранична ідентичність цифрових кочівників сприяє формуванню нових соціальних груп та «ламає» традиційні уявлення про соціальний порядок. *Метою статті* є філософське осмислення цифрового / електронного кочівництва як нового модусу ідентичності.

Виклад основного змісту.

Ризоматичний простір як джерело формування ідентичності сучасного номада

Ідентичність – багаторівнева система, утворена сукупністю соціальних відношень та ролей, а також патернів соціальної поведінки та самооцінки. Джерелами самоідентифікації виступають, як правило, національність, етнічна приналежність, соціальний клас, стать, сексуальність. Разом вони виконують передусім адаптивну функцію, даючи людині певне уявлення про її становище в соціокультурній спільноті. Зв'язуючи минуле з теперішнім, культурна ідентичність прагне зберігати цілісність та статичність, проте неминуче відчуває вплив дискурсивних змін, які, своєю чергою, стимулюють переформування людських поглядів, моделей поведінки та стилю діяльності [22; 23].

Постійні переміщення приваблюють кочівника передусім свободою в пересуванні, діяльності, самореалізації, спілкуванні. Ідеальною конструкцією, що дає номаду змогу вільно та у зручному для нього форматі переміщатися і реалізовувати свої потреби, є ризоматична мережа¹.

Концепт ризоми описує світ, у якому після «втрати стрижня» залишились тільки рештки систем та смислів. Як і фрагменти античних статуй, такі уламки безглуздо склеювати в гонитві за втраченою цілісністю. Ризома протиставлена кореневому розумінню простору з його структурністю та вертикальністю. Вона не має жодної осі, є відкритою, готовою для будь-якого демонтажу

¹ Ризома – поняття, запропоноване Ф. Дельюзом та Ф. Гваттарі для пояснення структурної моделі світобудови та тестів [2].

та модифікації, розриву та перевороту. Будь-яка точка ризоми може приєднуватись до іншої незалежно від способів кодування таких точок. При цьому ризома – не деструктуроване утворення. Її організація заснована на іншому типі єдності: будь-яка ризома «містить лінії сегментарності, відповідно до яких вона є стратифікованою, територизованою, організованою, означеною, атрибутованою» й водночас «лінії детериторизації, по яких вона безперервно вислизає» [2, с. 30/9]. На основі жорстких сегментарних ліній та бінарних опозицій усередині певних соціальних інститутів утворюються фіксовані та нормалізовані ідентичності. Лінії ж вислизання за допомогою множинності перетворюють ідентичності на процеси становлення. Суворо ризоматичними є лише лінії вислизання та процесуально ізоморфні щодо них розмиті множини / ідентичності. Такий світ нагадує пісочну мультиплікацію, якій властиві безперервність становлення, швидкість руйнування, а також інтерактивність – усе відбувається на очах у глядачів.

Освоювати ризому, що не має ні початку, ні кінця і є, по суті, «між-буття», можна, лише переміщаючись по ній, розсіюючись по поверхні площин, відношень та смислів. Як символ нового варіанта віртуального простору гетерогенності, множинності та рівноправ'я ризома протиставлена ригідному образу дерева, якому властива ієрархічність та бінарність. Якщо деревовидність кореня спадкоємна і підпорядкована традиції з її єдино можливим станом «бути», то ризома – це вільний союз, який припускає наявність нескінченно-го ряду кон'юнкцій (і те, й інше, і третє, і...), що позбавляє суб'єкта єдино даної ідентифікації [24]. Звідси й характерний для ризоми спосіб руху – номадичне миготіння, ковзання, що виникає (згасає) у будь-якій точці простору та, врешті, усуває з буття саме буття.

Ризома формує гладкий простір існування номада, на противагу кореневому рифленому простору ліній та кутів осілого. Рифлений простір утворюють дві пари елементів – вертикальний і горизонтальний, один з яких рухливий, а інший фіксований. Такий простір є неминуче обмеженим і має зовнішню (лицьову) та внутрішню (вिवоротну) сторони. Гладкий простір утворюється сукупністю неоднорідних переплетень, у яких відсутні зовнішні та внутрішні сторони (як у грудки вовни або повсті). У рифленому просторі лінії підпорядковано точкам, у гладкому просторі точки підпорядковано траєкторіям руху. Рифлений простір заповнюється речами, тоді як гладкий простір містить події, наповнені інтенсивностями дотикових та звукових якостей. Жоден із цих просторів не існує абсолютно відокремлено; переплітаючись, вони переходять одне в одного.

У просторі кочівників не існує багаторівневої ідентичності, вона замінена множиною особистостей, які використовують тактику постійного переміщення. Сучасні номади відтворюють множинний, іноді суперечливий

набір зв'язків, на вершині яких знаходиться детериторизація¹ – каталізатор особливих відношень. Як зазначали Ж. Дельоз та Ф. Гваттарі, у кочівників немає історії; у них є лише географія [2]. У такій «геофілософській» характеристиці підкреслено, що неомад належить передусім множині та середовищу, у якому він може діяти. Детериторизація надає сучасному кочівнику свободу та здатність мислити поза визначеним державою та або місцевістю дискурсом, долати обмеженість та ідеологічні кордони. Як наслідок, особистий простір неокочівника не піддається стандартним засобам державного контролю, заснованим на фіксації певної етнічної, територіальної та іншої приналежності.

Зі згаданою вище концепцією Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі схожа анархічна позиція П. Л. Вілкінса, який під псевдонімом Хаким Бей виступав за створення «тимчасової автономної зони» – майданчика опору, призначеного для епохи, коли держава є всюдисущою та могутньою, проте водночас рясніє тріщинами та порожнечами [25]. За Беєм, номадичний образ життя – це передусім образ мислення, що опирається системам контролю та територіальним обмеженням. Відповідно, тимчасова автономна зона виявляється як царина досвіду вільної, безпосередньої взаємодії поза структурами державної влади. Це територія екзистенціального переживання свободи волі, це простір, де особисті вимоги виражаються в умовах гегемонії панівної структури влади.

Прикладом соціального втілення ризомного простору є сучасні мегаполіси – простір мобільності, швидкої зміни ролей, статусів, місць проживання та праці. На думку З. Баумана, місто як локус проживання сучасних номадів містить три форми реалізації ризоми: «пожираючі місця» (місця споживання), «вивергаючі місця» («не-місця») та «порожні простори» [18, с. 98]. Місто як місце зустрічі незнайомих схоже на павука, «чий світ цілковито замкнений у павутині, яку він пряде с ситого себе, і єдине, на що можуть розраховувати незнайомці, зустрівшись один з одним, має бути зіткане з тонкої та невизначеної пряжі їхніх поглядів, слів та жестів» [18, с. 95]. Самі зустрічі являють собою події одноразового перетину, без гарантій повторення.

¹ Детериторизація – поняття номадології Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі, запропоноване в рамках відмови від бінаризмів (глибина-поверхня, центр-периферія тощо) щодо просторових середовищ, атрибутивно позбавлених демаркаційних ліній та привілейованих «точок», а отже, принципово відкритих для ситуативно значущого виділення в них будь-яких топосів-«підпросторів». Топоси як множини просторових точок визначаються через лінію вислизання (детериторизацію), слідуючи якій вони суттєво змінюються, вступаючи у відношення з іншими. Ризоморфно організований простір демонструє як наявність ліній артикуляції територіальності, так і нові горизонти рухів детериторизації. Процедура детериторизації ґрунтована принципами зв'язку та гетерогенності: будь-яка точка ризоми може і має бути зв'язана з будь-якою іншою. Відповідно до номадологічної парадигми, виділення у ризоморфних середовищах певних топосів обумовлене соціокультурними настановами суб'єкта, тоді як зворотна процедура (територизація) не є результатом суб'єктивного зусилля: множина не має ні суб'єкта, ні об'єкта – тільки детермінацію, величину та вимір.

«Пожираючі місця» утворені для найбільш безболісного проживання події зустрічі. У цьому просторі заохочується дія (а не взаємодія), оскільки міжособистісна комунікація перешкоджає індивідуальній діяльності не тільки щодо споживання товару, а й щодо проживання відчуття проведення часу. Сьогодні створення себе, своєї ідентичності завдяки споживанню є культурним обов'язком містянина. Життя споживання, зазначає З. Бауман, має бути життям швидкого навчання та швидкого забування [26]. Довговічність виявляється знеціненою. Дослідник ілюструє це на прикладі косметичної хірургії: люди можуть постійно «народжуватися заново» завдяки пластичності людського тіла. Ба більше, «головною визначною пам'яткою шопінгового життя є пропозиція множини починань та воскресінь (шансів «народитися заново»)» [26, с. 49]. Своєю чергою, М. Фуко уподібнює храми споживання човну – «місцю без місця, такому, що існує саме по собі, замкненому на себе самого й водночас відданому нескінченності моря» [27, с. 26]. Ризомний топос «пожираючих місць» позбавлений небезпек повсякденності, а безпечно ковзання по поверхні без початкового та кінцевого пунктів супроводжується яскравістю та різноманітністю пропонованих чуттєвих вражень. Отже, такі місця є «благопристойними та гарантовано безпечними... й пропонують те, чого не може надати жодна “реальна реальність” зовні: майже досконалу рівновагу між свободою та безпекою» [18, с. 99].

«Не-місця» – форма ризомного простору міста, куди допускаються «чужі», проте їхні соціально-індивідуальні риси зведено до мінімуму. У «не-місцях» можна існувати, тільки дотримуючись обов'язкових патернів поведінки. «Не-місце» – це простір, позбавлений символічного вираження ідентичності, ставлення до історії. Це станції метро, автостради, аеропорти. У таких просторах дозволено відчувати себе «як удома», проте заборонено поводитись «як удома».

«Порожні простори» – невидимі, вони являють собою місця, яким не приписано смисл [28]. Це неосвоєні місця, вони не нанесені на людську ментальну карту через їхній непримний або образливий для сприйняття вигляд. Проте «порожні простори» є необхідним елементом міської картографії, оскільки факт виключення їх зі свідомого сприйняття дозволяє іншим місцям виглядати наповненими смислом. Таким чином, постмодерністське розуміння соціального простору втілює нову топологію, спрямовану на рух кочівників, чия картина світу визначає гладкий ризомний простір.

Комунікація в ризомі як ацентрованої мережі нагадує номадичне блукання. Структурну топологію, отже, замінено мережевим потоком інтенсивностей: локальні імпульси-бажання виникають незалежно від центру й обчислюються в множинності загалом. Завдяки тому, що ризома має нелінійні та неієрархізовані зв'язки, що поширюються горизонтально, кочівники, маючи

рівні можливості, починають мислити і діяти подібним чином. У їхній взаємодії усуваються вертикальні ієрархії, що втілює одвічну ідею людства не тільки про вільний самовияв, а й про справедливість. Крім того, мережа як ризоматичне поле кочування суб'єктів постмодерну дає змогу фрагментувати соціальні взаємодії шляхом адаптації до індивідуальних умов людського побутування, допомагає здолати замкнутість, обмеженість простору і зробити горизонти комунікації відкритими.

Цифрова ідентичність: специфіка та лінії реалізації

Медійний поворот культури спричинив появу специфічних практик життєдіяльності, конструювання та сприйняття світу. Виник новий тип особистості – цифровий кочівник, неономад, який кочує в глобальних мережах та активно використовує новітні комунікативні технології. Цифровий простір сьогодні інтегрований майже в усі аспекти традиційного простору реального життя, що робить його дедалі менше схожим на додаткову або віртуальну реальність [29]. Як наслідок, реальний культурний простір як початкове джерело різноманітних культурних ідентичностей виявляється обмеженим у порівнянні з можливостями віртуального простору.

Новітні технології та світ нових медіа уособлює Всесвітня павутина (World Wide Web), що є мережею зі складною модульною конструкцією, утвореною нитями / лініями та вузлами / веб-серверами. Мережеві лінії та сервери переплетені між собою упрограмовані, цілеспрямовані та повторювані послідовності обмінів та взаємодій [30]

Всесвітня павутина запозичила у природної не тільки ризомну структуру, а й певні властивості. Так, павук здатен переплести ниті павутини в товсте та міцне волокно, що зберігає натяг при стисненні / розтягуванні ниток. Нитки Всесвітньої павутини з вузлами у вигляді вебсерверів завжди перебувають у робочому стані, забезпечуючи швидкий виклик на запити. Всесвітня павутина безперебійно дає можливість ковзати по її поверхні у будь-якому напрямку. Вона постійно розгортається за рахунок удосконалення, змушуючи користувачів реагувати на зміни та підлаштовуватися під них.

Нескінченний рух найбільше підходить для опису діяльності у віртуальному просторі. Суб'єкти, включені в цифровий простір як ризомну структуру, є, по факту, цифровими номадами: перебуваючи у такому просторі, вони рухаються, безконтактно взаємодіють, переходячи від одного інтернет-ресурсу до іншого, від посилання до посилання. Так номади опиняються в черговому розриві або складці ризоморфної реальності, реальності вислизання, смисл якої – ковзання по поверхні, у просторі образів, що дає можливість створювати свою особистість наново. Такий процес у будь-який момент може бути припинений, розірваний, а суб'єкт легко може перейти на іншу лінію. Кочівник відчуває задоволення від непередбаченості свого шляху, заряджається

ігровими енергіями азарту та ризику. Ігровий потенціал закладений у саму структуру ризому, що складається «з рухливих напрямків», де «немає ні початку, ні кінця, але завжди – середина, з якої вона зростає та переливається через край [2, с. 42/21]. Ризома, отже, залишається цілісною конструкцією і має привабливу властивість триваючої нескінченності.

Унікальна ідентичність цифрового номада неможлива без уявлення про особисту свободу (у тому числі й інформаційну) та мобільність, вираженого бажання утворювати індивідуальний життєвий стиль, а також доступності гаджетів [31; 32]. На формування ідентичності цифрового номада впливає низка чинників, головними з яких є постійні подорожі, специфічне сполучення трудової та соціальної активності та постійне перезбирання власної цифрової інфраструктури.

Крім того, ідентичність цифрового номада обумовлена мінливістю та нестабільністю самого цифрового простору, що є, по суті, потоком ліній [33]. Подібно до такого потоку ліній проявляється й ідентичність цифрового номада, нагадуючи, скоріше, суміш ідентичностей, безперервний процес. Лінії реалізації ідентичності дозволяють побачити мінливість, безладність та нестабільність ідентичності, яка традиційно сприймається як дещо більш послідовне та стабільне [34; 35]. Лінії не можна відрізнити, вони сполучаються одна з одною. Разом вони утворюють конститутивні процеси, завдяки яким реалізується ідентичність цифрових кочівників.

Подорож є однією з головних ліній реалізації ідентичності цифрового номада. Це дещо більше, ніж просто переміщення від локації до локації. Це безперервний рух, що є проявом ідентичності [36]. Тілесний досвід цифрових кочівників дедалі відчутніше трансформує соціальну топологію. Зокрема, нинішнє покоління постійно перебуває в русі та не зв'язує себе з конкретним фізичним або географічним простором. Фізичний час загалом втрачає будь-яке значення, оскільки цифровим кочівникам звичні транзитні зони, де всі зв'язки є нестабільними, а час розтягується, перетворюючись на безперервне теперішнє.

Крім того, доступність виходу в інтернет дозволяє індивіду використовувати цифрові ресурси незалежно від територіальної або іншої приналежності. Мережі стають схожими на тимчасові автономні зони завдяки відкритості та горизонтальності структури. Доступ до мережі Інтернет ретериторизує простір сучасної людини: у цифровому просторі неономади стають активними користувачами цифрових тимчасових автономних зон, переміщаються незліченними вебсайтами та соціальними мережами, сприяючи тим самим розвитку нової цифрової культури, у якій тимчасові автономні зони утворені вебсайтами інформації, бізнесу та соціальної взаємодії.

Наведений опис соціальної топології, утвореної практиками та стилем життя цифрових кочівників, свідчить про формування нової генерації людей,

тілесність яких залежить саме від них самих, а не від національних, гендерних, вікових, фінансових або культурних відмінностей.

Ще одна лінія реалізації ідентичності зв'язана з розмиванням меж між трудовою та соціальною діяльністю цифрових кочівників [37]. Наприклад, *коворкінг*¹ (а ширше – *колівінг*) утворює простір, що водночас сполучає традиційний офіс та місце для спілкування, спорту, харчування, відпочинку тощо. Хоча номади цифрового простору мають схожі світоглядні настанови, вони віддають перевагу фрагментарній інтеграції та солідарності. Така ситуація може здатися суперечливою для реального світу, проте в умовах відсутності просторовості в мережі це дозволяє зберегти дистанцію між людьми.

Цифрова ідентичність сучасних номадів нагадує їхній простір – локалізований, проте необмежений. Цифрова культура пропонує кочівникам множинні набори ідентичностей, що дозволяє їм плавно переміщатись у локальних цифрових просторах, утворювати інтерактивні відношення. Кочівнику на його цифровій території надається право висловлювати свою думку без звинувачення у прийнятті поглядів, що суперечать суворим правилам держави. Віртуальна свобода, запропонована детериторизуючими цифровими зонами, приваблює всі категорії реальних суспільств². Нова електронна інфраструктура посилює значення цифрових медіа та трансформує не тільки процес відкриття знань, а й повторного відкриття невідомих аспектів людської особистості.

Сучасна цифрова сфера визначає ідентичність своїх членів через те, що вони пишуть та публікують у мережі. Популярні представники платформ стають коучами, які навчають усі групи людей наборам принципів та поведінкових настанов, властивим цим платформам. У такий спосіб соціальний простір самоорганізується через використання творчого підходу до навчання та передачі навичок та досвіду. Зміна настанови користувача зі споживання на виробництво творчого контенту, тип знань, поширюваних в інтернеті, стає вельми привабливою. Однак, як наслідок, сучасні покоління нехтують знаннями, цінностями та принципами, властивими їхнім культурним групам.

Інтернет як тимчасова автономна зона стає компенсаторним притулком для тих, хто не згоден із панівними в суспільстві соціально-політичними та соціальними нормами. Маючи величезний потенціал, цифрові медіа здатні ігнорувати усі визначальні чинники ідентичності (приналежність до соціаль-

¹ Від англ. – «спільна праця» – схема організації робочого процесу, за якої в одному робочому просторі здійснюються різні види діяльності.

² Слід, однак, зазначити, що останнім часом цифровий простір у віртуальному просторі утворив свого роду «цифрову владу», поширення та панування якої імітує реальну політичну владу [38]. Суворі правила цифрового простору змушують цифрових кочівників слідувати його стандартам та правилам, інакше вони будуть вигнані – заблоковані та, як наслідок, позбавлені своїх обраних платформ та вебсайтів для соціальної взаємодії.

ного класу, освіту, фах, мову, расу, релігію тощо), а також стимулюють нові парадигми цифрової культурної ідентичності¹.

Цифрова культурна ідентичність може позначати як невідповідний або маргінальний будь-який життєво важливий елемент у нормативних культурних парадигмах. Щоразу, коли такий елемент підкреслюється як невідповідний, відбуваються соціальні кризи на кшталт громадських рухів «*live matter*» або «*me too*». Цифрові відкриті форуми здатні кинути виклик наявним структурам влади та ієрархії. Відповідно, вони можуть легко трансформувати глибоко вкорінені культурні аспекти завдяки масовому характеру поширення та кількості опублікованої інформації. Іншими словами, феномени цифрової реальності на відкритих форумах можуть швидко впливати на маси у прийнятті догм або відмові від певних традицій. Крім того, у кожній новій спільноті неономад може легко змінити свою особистість й набути нової, відповідної цілям конкретного вебсайту або форуму.

Третьою лінією прояву ідентичності цифрових кочівників є постійні експерименти з персональною цифровою інфраструктурою [39], без яких неможливе підтримання кочового способу життя. Так, аби мати можливість працювати з будь-якої точки світу, без стабільного Wi-Fi-з'єднання, цифрові кочівники регулярно налаштовують та переналаштовують власні конфігурації мобільних технологій, хмарних застосунків та цифрових платформ. Як наслідок, гнучка технологічна інфраструктура кочового життя стає частиною ідентичності цифрового номада: комп'ютер, що просто був інструментом для праці, стає інструментом для життя. Отже, цифрові номади організують свій світ невід'ємно від цифрових процесів. Важливо підкреслити, що цифрове перевищення не зводиться до простого використання цифрових технологій (інструментів, інфраструктур, медіа); це настільки ж соціальний, наскільки й технологічний процес, складно переплетений із лініями подорожі та праці-життя.

Навіть стислий огляд ліній реалізації ідентичності цифрових номадів дозволяє стверджувати, що ідентичність реалізується у процесах. По суті, ідентичність цифрового номада – це процес, у ході якого цифрові номади беруть участь у діях, що складають їхню ідентичність. Причому саме процеси керують акторами, робочими місцями, технологіями, а не навпаки.

Звісно, лінії реалізації ідентичності є лише попередніми теоретичними конструктами, контекстуальними продуктами теоретизування, проте саме вони, на наш погляд, утворюють підґрунтя для подальшого філософського осмислення феномену цифрового номадизму. Так, концепт ліній може слугувати методологічним засобом при поглибленому вивченні процесів, через які

¹ Наприклад, застосунок TikTok розроблений як відкритий форум, що дає голос тим, у кого немає можливості виразити його в дійсності.

розгортаються різноманітні прояви цифрової ідентичності. У підсумку це дозволить системно схарактеризувати унікальний тип цифрового номада та в подальшій перспективі гармонізувати соціальні явища в умовах постійної мінливості та нестабільності.

Антиномічність буття в цифровому просторі

Цифрові культурні простори приваблюють своєю мобільністю, детериторизованою доступністю, відкритістю для кожного, хто хоче в будь-який момент увійти та створити цифрову ідентичність. Однак як природна, так і штучна павутина дають не лише користь, а й містять небезпеку.

Найпоширеніша функція павутини – захоплення здобичі. Користувач інтернету, перебуваючи в перманентному стані онлайн, стає здобиччю технічних пристроїв, несвідомо потрапляє в електронну залежність. Проте така залежність є непомітною завдяки гіперреальним можливостям, що дарують множини різноманітних відчуттів. Симулятивність стає привабливішою за дійсність та її доступні для огляду масштаби. Техносередовище надає номаду можливостей виходити за межі, долати будь-які кордони, нескінченно розширювати віртуальні світи. Віртуальність, поглинаючи кочівника, пропонує йому різноманітний спектр послуг – навчання, трудову діяльність, комунікацію, розваги тощо. При цьому власну механістичність, зв'язану з автоматизмом дій, кочівник не помічає. Натомість він відчуває задоволення від можливості бути іншим, бути машиною в машині.

Ковзаючи по гіпертекстах¹ та занурюючись у віртуальні симулякри, що створюють ілюзію захисту, кочівник відчужується від дійсності або навмисно відходить від неї, утворюючи, подібно до водяних павуків, віртуальні укриття у вигляді множини масок-аватарів. Проте робота з гіпертекстами може виснажувати кочівника своєю безглуздістю. Але сьогодні безглуздість з кількості переходить у якість, і ми маємо справу... з постзмістом, з упевненим і надзвичайно стрімким існуванням за межами смислу загалом. Пояснюється подібне за допомогою ризомної конструкції гіпертексту, у якому відсутня глибинна структура у вигляді стрижня або осі й неможливо встановити критерії оцінювання будь-чого, що розгортається не процесуально, а хаотично. У підсумку, вихід у віртуальність виявляється виходом у порожнечу, не обу-

¹ Гіпертекст також можна віднести до ризоматичної структурної організації. Він може бути представлений як нелінійна документація, що розгалужується і взаємозв'язується, дозволяючи читачеві досліджувати інформацію в послідовності, яку він обирає сам. Гіпертекст породжує нові навички його прочитання не в лінійній послідовності, а фрагментарно, інтерактивно, незавершено. Посилання, що трапляються в тексті, а також перемикання уваги на них змушують кочівника щоразу добудовувати конструкцію тексту, який поступово перетворюється на багатоярусну систему. Блукаючи ним і відкриваючи чергові сторінки, кочівник вільний у своєму виборі фрагментів, порядку читання інформації та її інтерпретації.

мовлену суспільством та природою. Я-реальність розчиняється в цифровій матриці, підкоряючись закладеним у ній алгоритмам та функціонує як машина.

Індивід, втрачаючи смисли та позбавляючись особистісних характеристик, перетворюється на агента інформаційно-комп'ютерних мереж, а його тіло – на засіб для збирання даних. Цифровий номад починає вимірюватись бітами, що свідчить про його інобуттєвість. Особистість перетворюється на людський чинник *Техносу*, що підкреслює владу техніки, яка підганяє людину під свої зростаючі можливості. Цифрове середовище задає вектор розвитку, винаходить події та контролює їх, програмує не тільки віртуальні простори, а й самих цифрових номадів. У житті неономадів спостерігається своєрідна деградація в нове, де інновації, що постійно виникають, заперечують незакріплені в бутті попередні, а відчужені техновідносини переважають над смислом.

Відсутність будь-якої міри в цифрових потоках скасовує цілеспрямований розвиток та основу смисложиттєвих пошуків, що оголює абсурдні моменти в бутті цифрового кочівника. Так, в умовах породженої ілюзії дефіциту людських потреб форсайт-технології постійно винаходять нові потреби, стимулюючи потребу в самих потребах. Штучно створені потреби здебільшого виснажують кочівника дурною некінченністю консюмеризму.

У житті кочівника формується й новий тип комунікації, акцентований на підгляданні без інтересу, копіюванні, фіксації побаченого та тиражуванні. Така обставина перетворює цифрового кочівника на учасника та глядача глобального театру [40]. Його стосунки в соціальному світі набувають театрального забарвлення: усе, що раніше переживалось безпосередньо, тепер відсторонене в уявленні [41]. Сьогодні в мережевому суспільстві відбувається безупинна вистава, де глядачі / номади спостерігають не сукупність образів, а суспільне відношення між людьми, опосередковане образами. Енергія сцени знищена театральністю життя самого кочівника та його бажанням спостерігати за Іншим, що, своєю чергою, породжує антитеатральний ефект порожньої театральної форми в порожній формі реальності [42].

Кочівник виставляє життя напоказ, часто перекручуючи приватне та публічне. Головною метою стає демонстрація таємниці, навіть якщо вона є вигаданою або навіть аморальною. Огидне, будучи сьогодні доволі привабливим, стає пусковим пристроєм для відображення або повторення. Саме театралізація «Я» у Всесвітній павутині, а також слідування прикладу інших стає не стільки точкою особистісних шукань, скільки відчуження від власного «Я». Візуалізація власного життя за допомогою фото, селфі, відеороликів більше не відіграє роль архіву пам'яті, це здебільшого знімки відсут-

ності, а не присутності [42]. Інтернет-простір утворює ілюзію, зокрема, розкриття бажань, страхів, вад, що веде до байдужості та, як наслідок, до внутрішньої конфліктності «Я» в умовах нерозв'язаності життєвих ситуацій. Кочівник починає відчувати надмірну потребу в театралізації інформації, виплескуванні «Я» за власні межі. Його тіло перетворено на сцену, де відбувається безроздільне помноження тіла без образу. У підсумку, глобальний театр виявляється відчуженим варіантом комунікації, перенасиченим симулятивною та неосмисленою інформацією, тоді як енергія кочівника поглинається порожнечою [Там само]. Парадоксальність же ситуації полягає в тому, що, незважаючи на симуляції та відсутність смислу, сама павутина функціонує бездоганно.

Свобода в ризоматичному інтернет-просторі також є неоднозначною. В її проявах виявляється як позитивний, так і негативний потенціал, що різноспрямовано впливає на метафізичні прояви цифрового кочівника. Виступаючи як вища цінність життя, свобода сприяє самоствердженню кочівника, дарує йому можливість відходу від стереотипів і впровадження креативних алгоритмів. Водночас свобода виявляється джерелом розмивання соціальних, культурних та етичних бар'єрів, що робить кочівника безвідповідальним, недбалим, таким, що милується тільки собою і не визнає інших. Анонімність виявляється джерелом почуття безкарності, допомагаючи кочівникові вислизати від відповідальності за свої вчинки в цифровому світі.

Крім того, свобода в ризоматичній структурі децентрує цифрового кочівника. Він втрачає особистісне ядро, стаючи розгубленим серед величезного вибору, пропонованого в мережі. В алгоритмах свого мислення та дій кочівник поступово стає ризоморфним. Відсутність центрального принципу («генетичної осі», «центрального кореня») кидає його з одного простору в інший, з однієї лінії на іншу. У його бутті зустрічається і переплітається різнорідне, що нерідко не має початку і кінця. Життя кочівника стає хаотичним: він переміщається різноспрямовано, втрачаючи мету і смисли. Постійно перебуваючи у фрагментованому просторі та працюючи з уривками інформації, кочівник починає дробити себе, розчленовуючи на окремі, самостійні складники, які, своєю чергою, підлягають подальшому дробленню, подальшій «дивідуації» [43].

Свобода у цифрового / електронного кочівника виявляється ілюзорною, тому що його вибір виявляється не особистим, а програмовано-нав'язаним. Інтернет і його гіпертексти непомітно формують у кочівника його потреби і бажання. Сьогодні ціннісні орієнтири дедалі менше залежать від традиційних знань і дедалі більше – від змісту медійних повідомлень. У підсумку свобода обертається для кочівника полоном, де відсутні екзистенціальні опори, втра-

чається орієнтація в часі, просторі, ситуаціях і власному житті, тривожність стає супутником, який дедалі більше зростає, приводячи його в глухий кут і до кризових станів.

Зазначене вище дозволяє стверджувати: з одного боку, Всесвітня павутина відкриває особистості простір для реалізації можливостей, а з іншого – приховує підвищену небезпеку, пов'язану з залежністю, відчуженням, обманом та безкарністю в поведінці. Підпадаючи під вплив техніки, кочівник загублюється у світобудові, сприймаючи штучне за природне, симулякри за оригінал, чужу думку за власну. Тим не менш симулятивна видимість ризоматичної павутини виявляється привабливішою за реальність, успішно заміщає її та маніпулює користувачами.

Висновки. Цифровий кочівник як реальний суб'єкт сучасного суспільства має власну метафізику та особливу ідентичність. Постійний легкий доступ до мережі дозволяє номаду бути мобільним, задовольняти професійні та життєві потреби. Номад рухається в цифрових культурних просторах, що за своєю природою є випадковими, відкритими, утвореними множиною дотичних фрагментів. У таких просторів немає точок відліку – це відкрита динамічна система, що сполучає розмаїття об'єктивного та суб'єктивного, нашарування суперечливості, перманентний транзит, фактори невизначеності та самоускладнення.

Технореалії кардинально змінюють ставлення номада до навколишнього світу, себе та інших людей. Ризомне поле кочування наповнене подіями, відкритими для найрізноманітніших інтерпретацій, що перетворює буття номада на реальність, що вислизає. Простір буття цифрового кочівника виявляється антиномічним, що призводить до становлення розриву та кризи за рахунок множинної ідентичності та фрагментації реального життя на кшталт віртуального простору.

Попри зростання кількості цифрових номадів, вони не утворюють стійкої соціальної групи, що має єдині характеристики, цілі та цінності. Цифрові кочівники можуть водночас належати одразу до декількох соціальних (мережевих) груп або не долучатись до жодної, що утворює доволі різнорідний, мозаїчний вид мережевого суспільства.

Зазначене вище дозволяє дійти висновку про активний розвиток нової рухливої цифрової ідентичності, сформованої через переважний віртуальний світ майже справжньої та остаточної дійсності, тоді як фактична культурна ідентичність, що народжується та розвивається в реальному житті, перебуває на шляху до того, аби вважатися підрядною. З огляду на зазначене вище дослідникам слід продовжувати виявляти та осмислювати нові форми цифрової ідентичності, зв'язуючи діяльність в інтернет-просторах з більш широкими соціокультурними та політичними контекстами.

REFERENCES

1. Bauman, Z. (2011). 44 Letters from the Liquid Modern World. Cambridge: Polity Press.
2. Deleuze, G., Guattari, F. (1987). A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia. London: University of Minnesota Press Minneapolis. URL: <https://files.libcom.org/files/A%20Thousand%20Plateaus.pdf>
3. McLuhan, M. (1964). Understanding Media: The Extensions of Man. New York: McGraw Hill.
4. Deleuze, G., Guattari, F. (1986). Nomadology: The War Machine. New York: Semiotext(e).
5. Bauman, Z. (1993). Postmodern Ethics. London: Routledge.
6. Braidotti, R. (1994). Nomadic subjects: Embodiment and sexual difference in contemporary feminist theory. New York: Columbia University Press.
7. Attali, J. (1991). Millennium: winners and losers in the coming world order. New York: Random House.
8. Makimoto, T., Manners, D. (1997). Digital Nomad. New York: Wiley New York.
9. Braidotti, R. (2011). Nomadic Theory. The portable Rosi Braidotti. New York: Columbia University Press.
10. Macgilchrist, F., Allert, H., Bruch, A. (2020). Students and society in the 2020s. Three future «histories» of education and technology. *Learning, Media and Technology*, 45 (1), 76–89. doi: <https://doi.org/10.1080/17439884.2019.1656235>
11. Demaj, E., Hasimja, A., Rahimi, A. (2021). Digital nomadism as a new flexible working approach: Making Tirana the next European hotspot for digital nomads. *The flexible workplace* (M. Orel, O. Dvouletý, V. Ratten Eds.). New York: Springer International Publishing, 231–257.
12. Hensellek, S., Puchala, N. (2021). The emergence of the digital nomad: A review and analysis of the opportunities and risks of digital nomadism. *The flexible workplace* (M. Orel, O. Dvouletý, V. Ratten Eds.). New York: Springer International Publishing, 195–214.
13. Orel, M. (2023) Wanderlust workforce: a journey into understanding digital nomadism, *World Leisure Journal*, Vol. 65, 2, 143–149. doi: 10.1080/16078055.2023.2210017.
14. Hannonen, O. (2020). In search of a digital nomad: Defining the phenomenon. *Information Technology & Tourism*, Vol. 22, 3, 335–353. doi: <https://doi.org/10.1007/s40558-020-00177-z>.
15. Nash, C., Jarrahi, M., Sutherland, W. (2021). Nomadic work and location independence: The role of space in shaping the work of digital nomads. *Human Behavior and Emerging Technologies*, Vol. 3, 2, 271–282. doi: <https://doi.org/10.1002/hbe2.234>
16. Castells, M. (2000) The Network Society: The Information Age: Economy, Society and Culture. Oxford: Blackwell.
17. Bard, A., Söderqvist, J. (2002). Netocracy: The New Power Elite and Life After Capitalism. New Jersey: Pearson FT Press.
18. Bauman, Z. (2000). Liquid Modernity. Cambridge: Polity Press. URL: <https://epdf.tips/liquid-modernity.html>

19. Urry, J. (2016). *Mobilities: New Perspectives on Transport and Society*. Oxford: Routledge.
20. Foucault, M. (1995). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Vintage Books.
21. Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and Simulation*. Michigan: University of Michigan Press.
22. Danilyan O., Dzoban A., Kalinovsky Y. (2019). Man in informational society: from moral identification to moral identity. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald*, 1, 108–113.
23. Danilyan O. G., Dzeban A. P., Kalinovsky Y. Y., Zhdanenko S. B., Kalnytskyi E. A. (2019). Problems of adaptation of a man to the conditions of information society. *Media, Culture and Public Relations*, Vol. 10, 30–41.
24. Deleuze, G., Guattari, F. (2009). *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*. London: Penguin Classics.
25. Bey, H. (2003). *T. A. Z.: The temporary autonomous zone, ontological anarchy, poetic terrorism*. New York: Autonomedia.
26. Bauman, Z. (2007). *Consuming Life*. Cambridge: Polity Press.
27. Foucault, M. (1986). Of other spaces. *Diacritics*, Vol. 16, 1, 22–27.
28. Deleuze, G. (1990). *The Logic of Sense*. New York: Columbia University Press.
29. Getman, A. P., Danilyan, O. G., Dzeban, A. P., Kalynovskyi, Yu. Yu. (2022). Modern ontology: reflection on the continuity of cyberspace and virtual reality. *Revista de Filosofía*, Vol. 39, 102, 78–94.
30. Castells, M. (2003). *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society*. Oxford: Oxford University Press.
31. Danilyan, O. G., Dzeban, A. P., Kalinovsky, Y. Y., Kalnytskyi, E. A., Zhdanenko, S. B. (2018). Personal information rights and freedoms within the modern society. *Informatologia*, Vol. 51 (1-2), 24–33.
32. Danilyan, O., Dzoban, O., Kalynovskyi, Y. (2023). Digital man as a product of the information society. *Cogito*, Vol. 15, 1, 142–158.
33. Ahuja, S, Nikolova, N, Clegg, S. (2020). *Identities, digital nomads, and liquid modernity*. Oxford: Oxford University Press.
34. Ashford, S. J., Caza, B. B., Reid, E. M. (2018). From surviving to thriving in the gig economy: A research agenda for individuals in the new world of work. *Research in Organizational Behavior*, Vol. 38, 23–41.
35. Danilyan, O., Dzeban, O., Kalynovskyi, Y. (2022). Social instability as a global trend of the modern world. *Cogito*, Vol. XIV, 3, 141–161.
36. D’Mello, M., Sahay, S. (2007). «I am kind of a nomad where I have to go places and places»... Understanding mobility, place and identity in global software work from India. *Information and Organization*, Vol. 17, issue 3, 162–192.
37. Cousins, K., Robey, D. (2015). Managing work-life boundaries with mobile technologies: An interpretive study of mobile work practices. *Information Technology and People*, Vol. 28, issue 1, 34–71.

38. Kovalenko, I., Meliakova, Y., Kalnytskyi, E. (2023). Victim as a media construct in the space of biopolitics. *The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology, Vol. 4, 59, 49–69* [in Ukrainian].
39. Jarrahi, M. H., Sawyer, S., Erickson, I. (2022). Digital assemblages, information infrastructures, and mobile knowledge work. *Journal of Information Technology, Vol. 37, issue 3, 230–249*.
40. McLuhan, M. (1962). *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*. Toronto: University of Toronto Press.
41. Debord, G. (1967). *La Société du Spectacle*. Paris: Buchet-Chastel [in French].
42. Baudrillard, J. (2008). *Fatal Strategies*. Los Angeles: Semiotext(e).
43. Bruno, F., Rodríguez, P. M. (2022). The Dividual: Digital Practices and Biotechnologies. *Theory, Culture & Society, Vol. 39, 3, 27–50*.

Kovalenko Inna, PhD, associate professor of Philosophy Department,
Yaroslav Mudryi National Law University Kharkiv, Ukraine

Meliakova Yuliia, PhD, associate professor of Philosophy Department,
Yaroslav Mudryi National Law University Kharkiv, Ukraine

Kalnytskyi Eduard, PhD, associate professor of Philosophy Department,
Yaroslav Mudryi National Law University Kharkiv, Ukraine

DIGITAL NOMADISM AS A NEW MODE OF IDENTITY: EXPERIENCE OF PHILOSOPHICAL UNDERSTANDING

The article is an attempt at a philosophical reflection of digital nomadism as a socio-cultural phenomenon. The conditions for the formation and specifics of digital identity are described taking into account the rhizomorphic nature of the network society. The presented lines of identity realization, reflecting the worldview guidelines of neo-nomads, emphasize the procedural and technologically dependent character of their existence. The existence space of electronic nomadism is shown to be antinomic, which is contradictory in the conditions of being surrounded by digital flows.

Keywords: digital nomadism, network society, rhizome, identity, digital space.

Павленко Жанна Олександрівна, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: pavlenko@nlu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-6408-4299

Орловський Ілля Андрійович, аспірант кафедри філософії Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: i.a.orlovskyy@nlu.edu.ua
ORCID ID: 0009-0001-1738-6785

ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ВІДНОШЕННЯ ДО ЗНАННЯ НА РОЗВИТОК ПРАВА

У статті здійснено осмислення змісту поняття технологічного відношення до правового знання. Показано, що методологія технологічного відношення до юридичного знання – комплексна проблема, яка може бути розв’язана на базі конструктивного діалогу розроблювачів штучних інтелектуальних систем і представників гуманітарних наук. Обґрунтовано, що використання знання як матеріалу сприяє трансформації права в цифровому світі.

Ключові слова: *правове знання, технології, технологічне відношення до правового знання, цифровізація права, штучний інтелект і право.*

Постановка проблеми. Нові інформаційні технології є рушієм розвитку країни. Трансфер технологій виступає ключовою ланкою між інноваціями, що розроблені науковцями, та їх передачею до виробничої сфери, суспільства. Ефективність цього процесу напряму залежить від зв’язків між його постійними учасниками та інформаційним складником технологій.

Використання поняття «технологічне відношення до знання» пов’язано з побудовою систем, що реалізують інтелектуальні функції. Ці системи привертають увагу дослідників різних предметних галузей як втілення нових інформаційних технологій [1]. При реалізації інтелектуальних функцій обов’язково присутня інформація, яку називають знаннями. Якщо «трактувати знання (уявний образ предметної галузі) як відображення (краще чи гірше, більше чи менше адекватне) об’єктивної реальності у свідомості людини, то база знань – це формальне подання (з використанням засобів формальної мови) цього уявного образу в рамках інформаційної системи» [2, с. 50]. Пред-

метна галузь розуміється як деяка частина реального, уявного чи вигаданого світу, що є предметом зацікавленості людини-дослідника [2, с. 50]. Іншими словами, штучні інтелектуальні системи є, зокрема, системами обробки знань у певній предметній галузі.

У низці досліджень філософського спрямування, а також у роботах для спеціалістів в галузі штучного інтелекту технологічне відношення до знання зазвичай ототожнюється з «поданням знань» у штучних інтелектуальних системах, при розробленні яких головними є питання щодо того, які саме знання в них мають бути подані та в якій формі. Структура знань залежить від сфери їх використання і може носити доволі складний характер. Ця структура містить різноманітні факти з предметної галузі, взаємозв'язки між ними, правила дій тощо. Вона має включати в себе і знання щодо способу включення знань у штучну інтелектуальну систему. Серед основних способів представлення знань залежно від складності й різноманітності структур знань називають логічну модель, фреймові та продукційні системи, семантичні мережі та моделі, що об'єднують ці способи.

Зрозуміло, що знання відіграють важливу роль у розв'язанні багатьох проблем, які є достатньо складними й не мають ясно окреслених рамок. Це тягне за собою питання, яким умовам мають відповідати знання, у тому числі їх описові можливості, яким чином і з яких джерел витягнути і як краще подати знання? Відповіді на питання залежать від сфери використання систем. Ці аспекти можна узагальнити в понятті технологічного відношення до знання. Принцип відношення до знання як до практичного ресурсу відповідає самій природі людської свідомості.

Специфікою правового знання є те, що це не просто знання, яке описує властивості якогось об'єкта, а знання саме про об'єкт, створений людиною у процесі її діяльності. Воно ж є й інструментом діяльності людини – інструментом регулювання суспільних відносин, інструментом впливу на правосвідомість. Знання у правознавстві є результатом дослідження, і це поєднує його зі знанням із будь-якої сфери. Та оскільки воно бере участь у процесах створення і застосування права, то ми не можемо ставитися до нього як до звичайного наукового знання, що описує нам закони якогось явища. Специфікою юридичного знання є також і різне трактування юристами одного й того ж факту чи події, залежно від того, якими знаннями чи досвідом володіють юристи, до якої традиції чи школи належать. Усе це ускладнює процес накопичення і подання юридичних знань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній правовій науці питання технологічного відношення до юридичного знання і його вплив на розвиток права майже не досліджувалося. Дослідженням окремих правових питань теми технологій присвячено роботи вітчизняних науковців: Д. Ада-

мюка [3], Г. Андросука [4–8], О. Давидюка [9], Б. Падучака [10], М. Швеця [11] та ін.

Аналіз технологічного відношення до знання вимагає нових методологічних схем, оскільки воно відрізняється від традиційних технологій.

Формування цілей. Метою дослідження є філософсько-методологічний аспект аналізу технологічного відношення до знання в цілому, яке розглядається як артефакт соціотехнологічного пізнання і є одним із градієнтів суспільної свідомості, культури та цивілізації, а також вплив технологічного відношення до юридичного знання на процеси трансформації права в сучасних умовах.

Вклад основного матеріалу. Поняття «технологія» походить від давньогрец. *téχνη* – уміння і *λόγος* – думка, і зміст його в словниках визначається як (а) сукупність знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чого-небудь; (б) сукупність способів обробки або переробки матеріалів, виготовлення виробів, проведення різних виробничих операцій тощо; (в) застосування наукових знань для вирішення практичних завдань.

Розвиток штучного інтелекту коригує перебіг соціальних процесів на шляху усвідомлення людиною своєї сутності. У середині 70-х рр. ХХ ст. в дослідженнях зі штучного інтелекту з'явився самостійний напрямок, який отримав назву «інженерія знань» і завданням якого було створення інтелектуальних штучних систем, що використовували знання і процедури виводу для рішення складних завдань у різних предметних галузях. На відміну від попередніх систем, продукти інженерії знань на першому етапі розвитку – експертні системи отримали статус інформаційних технологій, а новації в цій галузі почали визначати головні тенденції еволюції засобів інформатизації. Це було пов'язано з тим, що перетворення знання на ресурс пізнання суб'єкта-користувача і соціального мікросередовища стало відгуком на потреби пост-індустріального суспільства в розв'язанні однієї з суперечностей пізнавальної діяльності в нових умовах – суперечності між обсягами людських знань, що зростали за експонентою, і традиційними формами їхніх зберігання, засвоєння і використання. Свою роль у знятті цієї суперечності фахівці цього напрямку бачили у проектуванні інтелектуальних систем, що засновані на знаннях, ядром яких було цифрове сховище людських знань, тобто база знань, яка визначала діапазон інтелектуальних умінь такої штучної системи. Результатом роботи системи була її здатність надати користувачеві розв'язання поставленого в конкретній ситуації завдання, що традиційно вважається творчим.

Існують проблеми, що пов'язані з розробленням інтелектуальних технологій і визначаються як проблеми вибору форми подання знань, яку використовує інтелектуальна система. Це важливо, оскільки від форми принципово

залежать усі механізми перетворень знань, виведення висновків або наслідків, що можуть існувати в інтелектуальній системі. Тому історію дослідження щодо штучного інтелекту, за винятком її ранніх етапів, можна назвати історією методів подання знань.

Проблема постає в тому, що навіть серед натхненників і розробників інтелектуальних систем саме поняття «знання» не має єдиного, узгодженого і вичерпного визначення. Існує дві групи визначень поняття «знання». Перша оснований на науковому підході і характеризує знання як результат пізнання. Друга відштовхується від поняття про логічну послідовність суджень і розглядає знання як систему думок із принциповою і єдиною організацією, засновану на деякій об'єктивній закономірності світу. Одночасно розробникам інтелектуальних систем дефініцію поняття знання необхідно було узгодити з логічним висновком, тобто знання – це інформація (наявні дані), на яку посилаються у процесі висновлення. Якщо ця робота виконується програмою, то знання – це інформація, подана у визначеній формі. Використання знань – це технологія отримання висновку, тобто висновлення відповідно до визначеного подання знань.

Людина розуміє мову й зображення та для розв'язання різноманітних завдань використовує знання в конкретній предметній сфері. Для виконання аналогічної роботи штучною системою ці знання необхідно подати в зрозумілій їй формі. На перших етапах розвитку ці знання завантажували у прикладну програму, з якою вони являли єдине ціле. Але подібні методи заважали розумінню того, як саме використовуються знання та яку роль вони відіграють, оскільки зі зростанням ступеня складності завдання ставали дедалі складнішими і програми, що впливало на їхні подальші розроблення й модифікацію.

У системах, які було засновано на концепціях штучного інтелекту, такі проблеми були відсутні, оскільки знання в них подавались у конкретній формі, а наявна база знань дозволяла їх легко визначати, модифікувати і поповнювати. Функція розв'язання завдань за допомогою логічних виводів, отриманих на основі знань, що зберігаються в базі знань, реалізовувались автоматичним механізмом висновлення. При цьому вибір моделі подання знань накладає обмеження щодо вибору відповідного механізму логічних виводів.

Форма подання знання повинна відображати властивості предметної сфери і максимально спрощувати роботу зі знаннями так, щоб забезпечити вирішення завдань, що виникають в цій сфері. У якості такої форми зазвичай розглядається деяка мова, якою описано інформацію, або спосіб, механізм, за допомогою якого реалізуються окремі елементи мови подання інформації. Прикладами таких мов можуть слугувати використання логічного числення, наприклад, у вигляді мови вужького числення предикатів і класичної логіки;

різні варіанти нейронних мереж і пов'язаних із ними процедур; системи агентів, зорієнтованих на спільне накопичення інформації про середовище, а також вирішення інших завдань, поставлених перед ними; семантичні мережі; подання, засновані на використанні онтологій і онтологічних просторів; подання на основі природної мови, що допускає зручну комп'ютерну обробку, та ін.

Сьогодні дослідники ставлять питання стосовно того, чи можуть роботи мати та створювати знання, які знання пов'язано з інтерактивними процесами створення знань між людиною та роботом [12, р. 1467]. Науковці стверджують, що сучасні технології дозволяють роботам та людям утворювати системи «зверху вниз», інтерактивні синтези та інтегровані симбіози у процесах спільного створення знань. Більшість дослідників вважають, що роботи можуть мати знання. Деякі сприймають роботів як машини та пасивних агентів з раціональними знаннями, створеними в ієрархічних системах. Інші бачать роботів як активних акторів і колег, що навчаються, які володіють конструкційними знаннями, створеними в синтезі. Симбіози об'єднали людей і роботів і дозволили роботам і людям отримати доступ до втілених знань.

Знання, інформація та дані все більше обробляються у співпраці людини та штучної системи [13]. У сучасній роботизованій економіці знань штучні системи беруть на себе все більшу відповідальність за виконання завдань, пов'язаних зі знаннями, які досі належали людині. Це глибоко змінює процеси створення знань, які є основою економіки знань. Створення знань – це інтерактивний просторовий процес, за допомогою якого ідеї перетворюються на нові результати, такі як нові знання та інновації. Однак процеси створення знань майже не вивчалися в контексті спільної творчості людини та робота [12, р. 1468].

Необхідність вивчення природних властивостей людського знання фахівців у сфері правознавства, формування технологічного відношення до юридичного знання як діяльній системі з характерною співорганізованістю операцій, вихідного матеріалу, продуктів і забезпечення знанням розробників штучних інтелектуальних систем зумовили методологічні проблеми технологічного відношення до юридичного знання. Як зазначають М. Швець та Ю. Клімашевська: «Побудова моделей у цій галузі пов'язана зі значними складностями, що викликані неможливістю визначити в межах одного окремо взятого методу моделювання всього розмаїття об'єктів, процесів та явищ, якими характеризується правова сфера діяльності людини» [2, с. 57]. Знання формується неявним і явним чином, під впливом суб'єктивних і об'єктивних факторів та елементів [13; 14]. Люди є активними суб'єктами, вони «знають більше, ніж можуть пояснити» [15, с. 4]. Це стосується неявних елементів знання, які є контекстними, пов'язаними з індивідуальним досвідом, ціннос-

тями та переконаннями. Такі елементи знання суб'єктивні: людина сама усвідомлює свої знання [13]. Ці знання втілюються у практиці людини, а також у когнітивних та емоційних процесах. Насправді все людське знання пов'язано з неявним знанням, що може бути втілено в індивідуумі (соматичні), спільноті (колективні) або у взаємодії (реляційні) [16]. Кодифіковані й об'єктивні елементи знання – повідомлення, моделі, програми і тексти можуть існувати «поза» людьми [13; 17], таким чином, вони доступні для штучних систем [18]. Роботи можуть отримати доступ до явних знань, які можуть бути корисними у простих завданнях. Наприклад, паркуючи автомобіль на невеликому просторі, робот не нервує і не думає про попередній досвід [18]. Неявні та явні елементи змішуються в цілісні знання через асоціації, ланцюжки аргументації, тілесні практики та досвід так, що неможливо використовувати одне без іншого [14]. На цьому етапі розвитку науки й технологій існує дуже обмежена кількість досліджень, що займаються питаннями ролі роботів у процесах створення знання [19]. Необхідне розуміння ролі штучних інтелектуальних систем, зокрема щодо процесів створення знань, а також зміни волі людей, які працюють з ними [20]. Для цього потрібне емпіричне дослідження того, що робить штучна інтелектуальна система разом із людьми у процесах створення знань.

На сучасному етапі розвитку технологій програмне забезпечення для юридичної аргументації здебільшого наголошує на логічній структурі міркувань, особливо на структурі, яка може бути представлена на загальноприйнятих діаграмах у стилі прямокутників і стрілок. Водночас існують дослідження, у яких пропонується альтернативний спосіб забезпечення аргументації [21, 22]. Так, нідерландські вчені М. Швейерс і Б. Верхей у роботі «Крім прямокутників і стрілок: підтримка аргументації з точки зору структури юридичних знань» представили орієнтований на зміст відносно низькотехнологічний інструмент, заснований на структурі юридичних знань, який подібний до структури юридичних документів. Дослідники продемонстрували в цій роботі, що підтримка юридичних міркувань на основі структури юридичних знань може бути цікавою основою для програмного забезпечення аргументації. Як зазначають автори цієї роботи, «розробка цієї системи базується на дослідженнях у галузі права, логіки, теорії аргументації та когнітивної ергономіки» [21]. З точки зору спеціалізованої, міждисциплінарної галузі штучного інтелекту та права, дослідження програмного забезпечення для допомоги аргументам можна розглядати як реакцію на попередні спроби повністю автоматизувати юридичне міркування. Цей перехід від програмного забезпечення для автоматизованого міркування до програмного забезпечення для допомоги аргументам подібний у поглядах на прийняття правових рішень. Побудова алгоритму для автоматизованого

міркування ближче до моделі прийняття юридичних рішень, у якій рішення випливають із даних фактів і заданих правил. Точка зору на прийняття правових рішень, що лежить в основі програмного забезпечення для допомоги аргументам, принципово відрізняється. Це погляд на побудову теорії, згідно з яким прийняття рішень полягає в поступовій адаптації початкової теорії фактів, правил і рішень, поки людина не погодиться на остаточну теорію. З цієї точки зору, прийняття юридичних рішень – це процес, що розвивається з часом, обмежений можливостями ресурсів і керується критичною оцінкою поточної теорії фактів, правил і рішень [22].

Подання юридичних знань у штучних інтелектуальних системах, а також вибір моделі аргументації переводять питання специфіки людського знання, особливостей взаємозв'язку його основних рівнів у площину актуальних практичних проблем, що вимагають уваги фахівців у галузях філософії, філософії права, методології науки. Методологія технологічного відношення до юридичного знання – комплексна проблема, яка може бути розв'язана на базі конструктивного діалогу розроблювачів штучних інтелектуальних систем і представників гуманітарних наук.

Висновки. Поняття «знання» набуває в умовах технологічного суспільства специфічного змісту, що пов'язано з певною формою подання в штучних інтелектуальних системах інформації, однак об'єктом уваги дослідників є знання у звичайному сенсі.

Проблема фіксації пізнавального ресурсу людських знань розв'язується технологічно, за рахунок особливої системи діяльнісних актів зі знанням. Операціональна система дій зі знанням є складною за структурою, оскільки включає в себе процедури опитування експертів, моделювання предметної сфери, процедури з нарощування змісту баз знань тощо і залежить від рівня технологій, тому для неї можна використовувати поняття «технологічне відношення до знання». Це поняття не є тотожним поняттям формалізації та алгоритмічної методології, оскільки в технологічному відношенні до знання передбачається інтерпретація символів – моделі знання в ході отримання дедуктивного або недедуктивного висновлення й інших дій. Поняття «технологічне відношення до знання» має часткову збіжність з логіко-семіотичними методами, у яких увага акцентується лише на описі знань, переводі їх у формалізований образ.

Технологічне відношення до знання відрізняється від традиційних технологій. Знання «як матеріал» не локалізовано у просторі й часі, а єдність і цілісність не надані на рівні безпосереднього досвіду у вигляді конкретних зразків.

Технологічне відношення до юридичного знання стає центром міждисциплінарного синтезу, що трансформує право і впливає на його розвиток.

ЛІТЕРАТУРА

1. Павленко Ж. О. Межі можливого і допустимого в технологічному підході до правового знання. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія*. 2020. № 1 (44). С. 132–146. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/18661> (дата звернення: 28.03.2024).
2. Швець М., Клімашевська Ю. Основні засади побудови баз знань у правовій сфері. *Правова інформатика*. 2006. № 4 (12). С. 49–57.
3. Адамюк Д. І. Поняття технології: встановлення змісту та співвідношення з іншими суміжними поняттями. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 1. С. 34–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pric_2015_1_6 (дата звернення: 28.03.2024).
4. Андрошук Г. Тенденції розвитку технологій штучного інтелекту: економіко-правовий аспект. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2019. № 3. С. 84–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Triv_2019_3_11 (дата звернення: 28.03.2024).
5. Андрошук Г. Тенденції розвитку технологій штучного інтелекту: економіко-правовий аспект. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2019. № 4. С. 59–69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Triv_2019_4_8 (дата звернення: 28.03.2024).
6. Андрошук Г. О. Штучний інтелект: економіка, інтелектуальна власність, загрози. (Продовження, початок – у попередньому номері). *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2021. № 3. С. 45–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Triv_2021_3_6 (дата звернення: 28.03.2024).
7. Андрошук Г. О. Політика і стратегії розвитку штучного інтелекту в країнах світу: quo vadis? (Ч. 1). *Наука, технології, інновації*. 2023. № 1. С. 15–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/STI_2023_1_5 (дата звернення: 28.03.2024).
8. Андрошук Г. О. Політика і стратегії розвитку штучного інтелекту в країнах світу: quo vadis? (Ч. 2). *Наука, технології, інновації*. 2023. № 2. С. 40–47.
9. Давидюк О. М. Технологія як об'єкт господарсько-правового регулювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків. 2010. 19 с.
10. Падучак Б. Технологія як об'єкт цивільно-правових відносин. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2009. № 5. С. 54–59. URL: http://www.ndiiv.org.ua/Files2/2009_5/8.pdf (дата звернення: 28.03.2024).
11. Швець М. Нова технологія законотворення. *Правова інформатика*. 2003. № 1. С. 25–31.
12. Hautala J., Jauhiainen J. S. Co-creating Knowledge with Robots: System, Synthesis, and Symbiosis. *Journal of the knowledge economy*. 2023. Vol.14. Issue 2. P. 1467–1487. doi: 10.1007/s13132-022-00968-1.
13. Dodd T. H., Laverie D. A., Wilcox J. F., Duhan D. F. Differential Effects of Experience, Subjective Knowledge, and Objective Knowledge on Sources of Information used in Consumer Wine Purchasing. *Journal of Hospitality & Tourism Research*. 2005. Vol. 29, Issue 1. P. 3–19. doi: <https://doi.org/10.1177/1096348004267518>.

14. Sanzogni L., Guzman G., Busch P. Artificial intelligence and knowledge management. *Prometheus*. 2017. 35 (1). 37–56. doi: <https://doi.org/10.1080/08109028.2017.1364547>.
15. Polanyi M. *The tacit dimension*. Gloucester, MA: Peter Smith Pub Inc., 1983. 119 p.
16. Collins H. *Tacit and explicit knowledge*. Chicago: University of Chicago Press. 2010. 186 p. doi: <https://doi.org/10.7208/9780226113821>.
17. Nonaka I., Takeuchi H. *The knowledge creating company*. Oxford: Oxford University Press. 1995. 284 p.
18. Li B., Zhang Y., Shao Z. Spatio-temporal decomposition. *Knowledge-Based Systems* 2016. 107. P. 179–196. doi: <https://doi.org/10.1016/j.knosys.2016.06.008>.
19. Hautala J. Can robots possess knowledge? *Humanities and Social Sciences Communications*. 2021. № 8 (1). P. 1–10. doi: <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00893-9>.
20. Rose G. Posthuman agency in the digitally mediated city. *Annals of the American Association of Geographers*. 2017. № 107 (4). P. 779–793. doi: <https://doi.org/10.1080/024694452.2016.1270195>.
21. Schweers M., Verheij B. Beyond boxes and arrows: argumentation support in terms of the knowledge structure of a legal topic. *Legal knowledge and information systems*. 2007. Vol. 165. P. 109.
22. Verheij B. Argumentation support software: boxes-and-arrows and beyond. *Law, Probability and Risk*. 2007. № 6. P. 187–208. doi:10.1093/lpr/mgm017.

REFERENCES

1. Pavlenko, Zh. (2020). Mezhi mozhlivoho i dopustymoho v tekhnolohichnomu pidkhodi do pravoho znannia. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofiia – Bulletin of the National University of Law named after Yaroslav the Wise. Series: Philosophy, 1 (44), 132–146*. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/18661> [in Ukrainian].
2. Shvets, M., Klimashevskaya, Yu. (2006). Osnovni zasady pobudovy baz znan u pravovii sferi. *Pravova informatyka – Legal informatics, 4 (12), 49–57* [in Ukrainian].
3. Adamiuk, D. I. (2015). Poniattia tekhnolohii: vstanovlennia zmistu ta spivvidnoshennia z inshymy sumizhnymy poniattiamy. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo – Law and innovative society, 1, 34–41*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pric_2015_1_6 [in Ukrainian].
4. Androshchuk, H. (2019). Tendentsii rozvytku tekhnolohii shtuchnoho intelektu: ekonomiko-pravovyi aspekt. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti – Theory and practice of intellectual property, 3, 84–101*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpiv_2019_3_11 [in Ukrainian].
5. Androshchuk, H. (2019). Tendentsii rozvytku tekhnolohii shtuchnoho intelektu: ekonomiko-pravovyi aspekt. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti vlasnosti – Theory and practice of intellectual property, 4, 59–69*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpiv_2019_4_8 [in Ukrainian].

6. Androshchuk, H. O. (2021). Shtuchnyi intelekt: ekonomika, intelektualna vlasnist, zahrozy (ch. 2). *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti – Theory and practice of intellectual property*, 3, 45–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpiv_2021_3_6 [in Ukrainian].
7. Androshchuk, H. O. (2023). Polityka i stratehii rozvytku shtuchnoho intelektu v krainakh svitu: quo vadis? (ch. 1). *Nauka, tekhnolohii, innovatsii – Science, technology, innovation*, 1, 15–29 [in Ukrainian].
8. Androshchuk, H. O. (2023). Polityka i stratehii rozvytku shtuchnoho intelektu v krainakh svitu: quo vadis? (ch. 2). *Nauka, tekhnolohii, innovatsii – Science, technology, innovation*, 2, 40–47 [in Ukrainian].
9. Davydiuk, O. M. (2010). Tekhnolohiia yak ob'iekt hospodarsko-pravovoho rehuliuвання. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
10. Paduchak, B. (2009). Tekhnolohiia yak ob'iekt tsyvilno-pravovykh vidnosyn. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti – Theory and practice of intellectual property*, 5, 54–59. URL: http://www.ndiiv.org.ua/Files2/2009_5/8.pdf [in Ukrainian].
11. Shvets, M. (2023). Nova tekhnolohiia zakonotvorennia. *Pravova informatyka – Legal informatics*, 1, 25–31 [in Ukrainian].
12. Hautala J., Jauhainen J. S. Co-creating Knowledge with Robots: System, Synthesis, and Symbiosis. *Journal of the knowledge economy*, Vol. 14, issue 2, 1467–1487. DOI 10.1007/s13132-022-00968-1
13. Dodd, T. H., Laverie, D. A., Wilcox, J. F., Duhan, D. F. (2005). Differential Effects of Experience, Subjective Knowledge, and Objective Knowledge on Sources of Information used in Consumer Wine Purchasing. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, Vol. 29, issue 1, 3–19. URL: <https://doi.org/10.1177/1096348004267518>
14. Sanzogni, L., Guzman, G., Busch, P. (2017). Artificial intelligence and knowledge management. *Prometheus*, 35 (1), 37–56. <https://doi.org/10.1080/08109028.2017.1364547>
15. Polanyi, (1983). M. The tacit dimension. Gloucester, MA: Peter Smith Pub Inc.
16. Collins, H. (2010). Tacit and explicit knowledge. Chicago: University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/9780226113821>
17. Nonaka, I., Takeuchi, H. (1995). The knowledge creating company. Oxford: Oxford University Press.
18. Li, B., Zhang, Y., Shao, Z. (2016). Spatio-temporal decomposition. *Knowledge-Based Systems*, 107, 179–196. <https://doi.org/10.1016/j.knosys.2016.06.008>
19. Hautala, J. (2021). Can robots possess knowledge? *Humanities and Social Sciences Communications*, 8 (1), 1–10. <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00893-9>.
20. Rose, G. (2017). Posthuman agency in the digitally mediated city. *Annals of the American Association of Geographers*, 107(4), 779–793. <https://doi.org/10.1080/24694452.2016.1270195>
21. Schweers, M., Verheij, B. (2007). Beyond boxes and arrows: argumentation support in terms of the knowledge structure of a legal topic. *Legal knowledge and information systems*, 165, 109.

22. Verheij, B. (2007). Argumentation support software: boxes-and-arrows and beyond. *Law, Probability and Risk*, 6, 187–208. doi:10.1093/lpr/mgm017

Pavlenko Zhanna Oleksandrivna, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of the Department of Philosophy Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

Orlovsky Ilya Andriyovych, graduate student of the Department of Philosophy Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

THE INFLUENCE OF THE TECHNOLOGICAL ATTITUDE TO KNOWLEDGE ON THE DEVELOPMENT OF LAW

The article provides an understanding of the concept of technological relation to legal knowledge. It is shown that the methodology of the technological relationship to legal knowledge is a complex problem that can be solved on the basis of a constructive dialogue between developers of artificial intelligent systems and representatives of humanitarian sciences. It is substantiated that the use of knowledge as a material contributes to the transformation of law in the digital world.

Keywords: *legal knowledge, technologies, technological relation to legal knowledge, digitization of law, artificial intelligence and law.*

Прудникова Олена Вікторівна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри культурології, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
Professor at Department of Philosophy, at Faculty of Humanities and Social Sciences, Ondokuz Mayıs University, Samsun, Turkey
e-mail: elenvikprud@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-4610-908X

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА СУЧАСНОЇ МОЛОДІ: ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ ПРОБЛЕМНОГО ПОЛЯ

У статті досліджено проблемні аспекти інформаційної культури сучасної молоді. Підкреслюється необхідність посилення інтелектуально-аналітичного складника інформаційної культури молодого покоління. Зазначається, що в умовах російсько-української війни духовна сфера вітчизняної молоді стає об'єктом агресивного впливу, який здійснюється через засоби масової комунікації. Визначаються такі негативні риси інформаційної культури молоді, як кліпова свідомість, кліпове мислення, гаджетозалежність.

Ключові слова: *інформаційна культура, молодь, медіаграмотність, кліпова свідомість, гаджетозалежність, інформаційно-комунікаційна компетентність, освіта.*

Постановка проблеми. Духовний світ сучасної молоді містить низку взаємопов'язаних складників серед яких чільне місце посідає інформаційна культура. Її розвиток є необхідним елементом соціалізації особистості, важливою умовою становлення інтелектуальних та професійних якостей громадянина. На нашу думку, з точки зору комунікаційної та технічної обізнаності інформаційна культура молоді має достатньо високий рівень порівняно з іншими верствами населення, але в духовно-моральному та ціннісному вимірах існує низка проблем з коректним використанням знань та інформації, розумінням меж дозволеного в інформаційному просторі тощо. У зв'язку з цим виникає необхідність дослідження проблемних аспектів інформаційної культури сучасної молоді, яка є творцем майбутнього, актором соціальних перетворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема інформаційної культури сучасної молоді стала об'єктом дослідження низки науковців, які визначили у своїх роботах позитивні та негативні аспекти її розвитку. Зокрема,

дослідники В. Вощенко [2] та М. Шехавцов [15] підкреслюють, що актуальність проблематики інформаційної культури молоді зумовлена стрімким збільшенням інформаційних потоків, спрямованих у першу чергу на цю вікову категорію. У зв'язку з цим Н. Череповська [14] у своїй науковій праці акцентує увагу на необхідності розвитку медіаграмотності сучасної молоді, а О. Соснін [13] наполягає на формуванні у неї високого рівня віртуального мислення.

Натомість науковці Ю. Калиновський та Є. Мануйлов [9] аналізують вплив соціальних мереж на духовно-ціннісну сферу громадян (молоді зокрема), яка становить фундамент інформаційної культури. Г. Гич [3], Л. Дідик [4], І. Книш [10] досліджують такі негативні прояви інформаційної культури молоді, як кліпова свідомість, кліпове мислення, гаджетозалежність. У свою чергу, А. Яцишин, Ю. Носенко [17], М. Лещенко, Л. Тимчук [12] та Я. Шугайло [16] присвятили свої наукові розвідки методам профілактики та діагностики негативних проявів буття інформаційної культури молоді різних вікових категорій.

Формування мети. У цій роботі буде досліджено проблемні аспекти інформаційної культури сучасної молоді та визначено шляхи їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Інформаційна культура як багатогранний феномен сучасності містить низку взаємопов'язаних елементів, аналіз яких дозволить нам виявити суперечливі прояви у розвитку інформаційної культури сучасної молоді. Л. Ковальчук та Т. Михайліна, узагальнюючи існуючі уявлення про структуру інформаційної культури, визначають такі її елементи:

- 1) культура пошуку інформації, що націлена на пошук ідей;
- 2) переробка інформації, створення нових баз даних;
- 3) культура ділового спілкування;
- 4) здатність до самооцінки власної поведінки та дій;
- 5) знання етичних норм використання інформації та їх застосування [11, с. 39].

З нашої точки зору, вищенаведені елементи інформаційної культури цілком можна екстраполювати й на молодь з урахуванням її світоглядних, вікових, психологічних та інших особливостей.

При цьому варто враховувати, що сучасна молода людина знаходиться у вихорі різноманітних інформаційних потоків, які чинять на неї різноспрямований вплив як позитивного, так і негативного характеру. Молодь об'єктивно дещо більше, ніж інші вікові групи занурена у віртуальний світ, послуговується інформаційними технологіями для навчання та використовує їх для дозвілля.

Як зазначає В. Вощенко, на сьогодні дія інформаційних потоків, що оточують кожну людину, особливо молодь, настільки різноманітна, що вимагає не тільки знання законів інформаційного середовища, а також і вміння орієн-

туватися в цих потоках, і безпосередньо брати участь у формуванні та перетворенні такого середовища, сприяти інформаційним контактам. Інформаційна культура особистості органічно пов'язана з особливостями її інтелектуального розвитку [2, с. 114].

Погоджуючися з вищеозначеним дослідником, підкреслимо, що інформаційна культура сучасної молоді потребує посилення інтелектуального складника як підґрунтя для самореалізації та професійного самовизначення.

Підпадаючи під вплив ЗМІ, занурюючись у світ віртуальної реальності молодь виявляється незахищеною в інтелектуальному та емоційно-психологічному сенсах, оскільки процес формування її світогляду є незавершеним.

На думку М. Шехавцова, актуальність формування інформаційної культури пов'язано з розширенням впливу на молодь засобів масової комунікації. Це зумовлює необхідність застосування особистісно орієнтованого підходу до розвитку критичного мислення студентів, становлення захисного механізму щодо впливу засобів масової комунікації, які, з одного боку, спричиняють відчутне зростання інтелектуального і культурного потенціалу особистості, а з іншого – можуть мати руйнівний вплив [15, с. 196].

Здобуваючи освіту, засвоюючи навички користування новими інформаційно-комунікаційними технологіями, молодь має отримувати необхідні знання з інформаційної гігієни та медіаграмотності, сформувати основи критичного мислення. На думку Н. Череповської, медіаграмотність особистості стає новою, надважливою психологічною якістю молодої людини загалом і патріота зокрема. Медіаграмотність, крім суто технічно-практичної площини – уміння користуватися медіапристроями, виражати себе, комунікувати з іншими за допомогою медіазасобів, орієнтуватися в інформаційних потоках і шукати потрібну інформацію, має надважливий складник – саморегуляцію. За належного рівня розвитку цього складника медіаспоживач спроможний оптимально взаємодіяти з інформаційним простором у цілому і критично, креативно опрацьовувати сприйняте [14, с. 63].

Проблематика становлення інформаційної культури молоді саме в такому ракурсі особливо актуалізувалась в умовах російсько-української війни. Як стверджують фахівці, інформаційна війна, яку веде Росія проти України, значною мірою націлена на учнівську та студентську молодь. Ворожа пропаганда може спричинити серйозні наслідки не тільки для їхньої психологічної стійкості, але і для їхніх політичних переконань та участі у громадському житті. Деякі з можливих наслідків можуть бути такими:

1. Психологічна дезорієнтація: нав'язування неправдивої, негативної та спотвореної інформації може призвести до психологічної дезорієнтації серед молоді. Скажімо, з'являється велика кількість різноманітної інформації, яку складно перевірити на правдивість. Це може призвести до скептицизму

молоді щодо інформації, яку вона отримує, та негативно вплинути на її бажання брати участь у демократичних процесах.

2. Це може викликати страх, паніку, роздратування, непевність у своїх переконаннях та перспективах майбутнього, що може негативно впливати на життя і професійний розвиток молодих українців.

3. Маніпулювання громадською думкою: інформаційна війна ведеться ворогом задля того, щоб схилити молодь до позитивного сприйняття, підтримки тих ідей та переконань, які не відповідають їхнім інтересам, але з якими вона стикається в соціальних мережах.

4. Зменшення довіри до державних інституцій: інформаційна війна також націлена на те, щоб підірвати довіру молоді до державних інституцій. Це може негативно впливати на готовність брати участь у політичному та суспільному житті країни, що загрожує демократії та стабільності суспільства.

5. Створення передумов для радикалізації суспільства: поширення спотвореної інформації в поєднанні з закликами до активних дій може також підштовхнути молодь до участі в маргінальних угрупованнях і рухах, метою яких є насильницьке захоплення державної влади або повалення конституційного ладу [6].

У зв'язку з вищенаведеним слушною є думка вітчизняного дослідника О. Сосніна, який переконаний у тому, що потрібно терміново сформувати в молоді більш високий рівень віртуального мислення, чого можна досягти, не лише системно просуваючи в їхню свідомість розуміння і знання комп'ютерних наук, а й необхідності вивчення закономірностей процесів глобального розвитку наукових знань, конкретизуючи й критично оглядаючи накопичений в Україні досвід науково-технічного розвитку й інформаційні ресурси [13].

Суголосну позицію обґрунтовує і М. Антонченко підкреслюючи, що завдання освіти сьогодні – створити простір для розвитку інформаційної культури особистості, яка сприяє формуванню самостійного мислення, відчуттю нового, умінню відслідковувати зміни та реагувати на них, умінню приймати рішення в складних нестандартних ситуаціях, що можливо лише за умов повного інформування людини. При такому підході у того, хто навчається, повинна складатися свідомо мотивація на постійне розширення професійного та загальнокультурного кругозору, а також уявлення про відкритість системи знань, які набуваються в закладах освіти, переконання у тому, що основу міцності та надійності знань дає лише безперервний процес пошуку та споживання інформації, її критична обробка протягом усього життя [1, с. 165–166].

Як відомо, сучасна молодь значну частину свого вільного часу проводить у соціальних мережах, перевантажуючи органи сенсорного сприйняття, на-

буваючи ознак «кліпової свідомості», провокуючи розвиток гіподинамії тощо. Тому починаючи зі шкільної лави необхідно пояснювати учням характер небезпек та загроз психологічного, розумового й фізичного характеру, що пов'язані з безконтрольним та некритичним використанням соціальних мереж.

Фахівці доводять, що соціальні мережі, надаючи нові комунікативні можливості й сенси буття її користувачам, створюють для них своєрідну «аксіологічну пастку»: розмитість традиційних цінностей, загроза підміни цінностей псевдоцінностями, створення новітніх форм залежності від думки віртуальних спільнот тощо. Так, уявляючи себе більш вільною в соціальних мережах, віртуальних спільнотах, людина може стати об'єктом маніпулятивних впливів, стати психологічно й духовно залежною від лідерів думки в таких об'єднаннях [9, с. 30].

У дисертаційному дослідженні Л. Дідик «Трансформація комунікативних практик молоді в соціальних мережах» наводяться результати соціологічного опитування серед молоді щодо позитивних та негативних аспектів комунікації в соціальних мережах. У контексті нашої наукової розвідки зосередимо увагу саме на негативних чинниках комунікації молоді в соціальних мережах як загрози формуванню розвиненої інформаційної культури. Отже, до дефектів комунікації в соціальних інтернет-мережах користувачі зараховують здебільшого різні комунікативні та психологічні ризики, а також недостатню ефективність і слабку атрибутивність рис реальної комунікації. Таким чином, комунікація відрізняється набором украй суперечливих рис. До негативних результатів впливу соціальних мереж респонденти відносять формування інтернет-залежності, поширення соціально небезпечної інформації, зниження рівня комунікативної культури користувачів. Треба зауважити, що спілкування в мережах не просто змінює соціально-психологічні особливості користувача, але і змінює його соціальну поведінку, дизайн стосунків у побуті та міжособистісних відносинах [4, с. 94–95].

У зв'язку з цим А. Яцишин та Ю. Носенко зазначають, що одним із важливих аспектів розвитку інформаційної культури підрастаючого покоління є формування навичок безпечного та здоров'я-збережувального використання електронних соціальних мереж (ЕСМ) [17, с. 35].

Аналізуючи дослідження з цієї проблематики, зокрема доробок М. Лещенко та Л. Тимчук, варто наголосити на важливості діагностики сформованості інформаційно-комунікаційної компетентності учнів у контексті набуття ними вмінь активного, творчого та безпечного використання мережевих технологій. На підставі аналізу зарубіжного (польського) досвіду вчені констатують таке: у багатьох сферах учні виявляють достатній та високий рівні сформованості інформаційно-комунікаційної компетентності та часто мають поверхневі знання багатьох елементів мережевої взаємодії, стикаються з труднощами в по-

шуку необхідної інформації та її оцінюванні, не вміють відрізняти факти від рефлексії на них, мають недостатньо розвинені вміння створювати власний віртуальний образ з використанням мультимедіа тощо. Тому існує необхідність удосконалення навчальних програм та методик у межах як формальної, так і неформальної освіти, для покращання вмінь учнів використовувати мережеві технології (інтернет) [12, с. 43–44].

Отже, удосконалення системи освіти має сприяти подоланню суперечливих тенденцій у розвитку інформаційної культури молодого покоління: «У процесі соціалізації молода людина має набувати навичок і необхідних знань для критичного аналізу інформації, з якою вона стикається. Своєрідні «когнітивні фільтри» мають стати надійним захистом свідомості від маніпулятивних технологій та дезінформації. В той же час у сучасному суспільстві утворилася парадоксальна ситуація – з одного боку збільшується кількість джерел інформації, а з іншого боку, пропорційно зростають можливості для інформаційних атак за допомогою цих джерел» [7, с. 21].

Аналіз інформаційної культури сучасної молоді також доводить, що негативними аспектами її існування є поширення феноменів «кліпової свідомості», «кліпового мислення» та гаджетозалежності.

Так, термін «кліпова свідомість» використовують для позначення особливостей мислення людини, яка виросла в епоху розвинутих технологій, у ситуації «інформаційного надлишку». Воно відрізняється високою швидкістю сприйняття образів, позбавлене акцентуації на деталях; для нього характерні візуальність, іманентність, емоційність, асоціативність. Таким чином, «кліпова свідомість» поступово стає всепроникним феноменом сучасності в побуті, політиці, економіці та освіті [10, с. 283].

«Кліпова свідомість» як характеристика інформаційної культури молоді змістовно корелюється з поняттям «кліпове мислення». З точки зору науковців, «кліпове мислення» має негативний вплив на розвиток особистості, оскільки призводить: до масового синдрому розладу уваги; втрати бажань пізнання нового; знищення потреби та здатності до творчості, чому сприяє постійне використання вторинної інформації на рівні її переробки та комбінування; неструктурованості в бажаннях та вчинках; невідповідності способу думок до способу життя; непослідовності у прийнятті рішень щодо розв'язання проблем, навіть суто життєвих, та послаблення відповідальності за їхні наслідки; оперування тільки змістами фіксованої довжини, невміння працювати з семіотичними структурами довільної складності та зосередитися на будь-якій інформації на тривалий час; зниження здатності до аналізу та синтезу; «віртуальної наркоманії», залежності від пошуку інформації, комунікації в мережі та інших видів діяльності людини в інформаційному просторі Всесвітньої павутини; антиінтелектуалізму та плагіату; масової нео-

свіченості молоді та феномену гордовитої захопленості своїм неучтвом; абсолютної впевненості у своїй правоті завдяки тому, що люди, які персоніфікують антиінтелектуалізм, не усвідомлюють цієї проблеми; диспропорції між формальним та дійсним рівнем знань; різкого зниження коефіцієнта завоювання знань та фактичної успішності навчання тощо [3, с. 40].

Таким чином, «кліпова свідомість» та «кліпове мислення» є формами масової свідомості поява яких зумовлена такими явищами, як глобалізація, інформатизація та комп'ютеризація суспільних процесів, збільшенням обсягів інформації в усіх сферах суспільного життя, зниженням якості освіти тощо [8, с. 38].

Існування таких негативних рис інформаційної культури сучасної молоді, як «кліпова свідомість» та «кліпове мислення», взаємозумовлене з гаджетозалежністю. На переконання Г. Золотової, під гаджетозалежністю необхідно розуміти вид адиктивної поведінки, який характеризується залежністю від нових технічних пристроїв, причому користування ними не має навчальної або виробничої мети. Ознаками гаджетадикції є: збільшення часу користування пристроєм та витрат на нього; існування постійної потреби у використанні; виникнення тривоги при неможливості користування пристроєм; нехтування безпекою від використання тощо [5, с. 208].

Для профілактики гаджетозалежності серед молоді необхідно з дитинства на рівні сім'ї та навчальних закладів здійснювати певні заходи просвітницького та виховного характеру.

На думку Я. Шугайло, для попередження виникнення гаджетозалежності у школярів потрібно посилити виховну роботу з дітьми шкільного віку. Основними видами такої роботи є:

- просвітницька робота: проведення бесід, лекцій із метою інформування про особливості, причини та наслідки виникнення залежності від гаджетів;
- спеціально організоване навчання та тренінги. Соціалізація школярів здійснюється через спілкування з людьми, які оточують школярів. Комунікативні вміння та навички формуються й удосконалюються лише у практичному спілкуванні [16, с. 22].

Досліджуючи природу гаджетозалежності та інтернет-залежності як сутєвих деформацій інформаційної культури молоді, фахівці наголошують на тому, що молода людина, який притаманна така девіація, з раннього дитинства стикається з дефіцитом «живої» комунікації, не знаходить порозуміння в сім'ї та серед однолітків, у підсумку відчуваючи себе самотньою.

Спираючись на наукові дослідження, експерти доводять, що головною причиною виникнення комп'ютерної залежності у дітей є недостатнє спілкування і взаєморозуміння з батьками, однолітками й авторитетними людьми. Саме тому, на їхню думку, ключовим моментом профілактики інтернет-за-

лежності дітей та підлітків є організація «сприятливого» середовища для дитини. До позитивних умов відноситься наявність контролю та належного керівництва і підтримки з боку батьків та дорослих; взаєморозуміння з батьками (близькими), наявність емоційного контакту та психологічна підтримка дитини / підлітка; зацікавлене ставлення до її інтересів та проблем, навчання основ безпечної поведінки в мережі Інтернет [16, с. 22].

Висновки. Отже, інформаційна культура сучасної молоді розвивається під впливом різноманітних чинників об'єктивного й суб'єктивного характеру, які формують підґрунтя для адекватних та девіантних форм її буття в інформаційно-комунікаційному та віртуальному середовищах. До таких чинників можна віднести: посилену інформатизацію соціального життя, освіти взагалі та комунікації зокрема; вимушене дистанційне навчання під час епідемії коронавірусу та російсько-української війни; зменшення, з різних причин, часу міжособистісного спілкування в родині; нові можливості захоплення в інтелектуальному та емоційному сенсах віртуального середовища тощо. У зв'язку з вищенаведеним, негативними проявами інформаційної культури молоді можна вважати – переважання емоційного складника над критично-інтелектуальним у сприйнятті інформації; формування «кліпової свідомості», «кліпового мислення» та гаджетозалежності; не завжди адекватний сучасним реаліям рівень медіаграмотності та інформаційної гігієни молоді людини та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонченко М. О. Інформаційна культура як складова загальнолюдської культури. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 2: Комп'ютерно-орієнтовні системи навчання* : зб. наук. пр. Київ : НПУ, 2004. Вип. 1 (8). С. 161–166.
2. Вощенко В. Інформаційна культура як квінтесенція постіндустріального суспільства. *Актуальні проблеми сучасного документознавства: методологія та практика підготовки фахівців із документознавства та інформаційної діяльності* : зб. навч.-метод. і наук.-дослідн. матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару. Полтава : ПолтНТУ, 2014. С. 114–118.
3. Гич Г. М. «Кліпове» мислення молоді: друг чи ворог навчання? *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Педагогіка. 2016. Т. 269, вип. 257. С. 38–42.
4. Дідик Л. А. Трансформація комунікативних практик молоді в соціальних мережах : дис. ... канд. соц. наук. Запоріжжя, 2019. 203 с.
5. Золотова Г. Д. Сутність і зміст ігрової залежності дітей. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2012. № 19 (2). С. 204–212.
6. Інформаційна війна та її вплив на молодь (аналіз ефективності інформаційно-просвітницьких заходів) / Центр екон.-прав. досліджень. 2023. URL: <https://el-research.center/2023/03/27/informatsiy-na-viyna-ta-yiyi-vplyv-na-molod-analiz-efektyvnosti-informatsiyno-prosvitnytskykh-zakhodiv/> (дата звернення: 09.03.2024).

7. Калиновський Ю. Ю. Соціалізація особистості в умовах інформаційної війни: загрози духовній безпеці. *Соціалізація особистості у сучасних соціокультурних контекстах* : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ, 2019. С. 19–22.
8. Калиновський Ю. Ю., Жданенко С. Б. Соціокультурний вимір інфомедії в умовах глобальної нестабільності. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. Харків : Право, 2022. №1 (52). С. 27–46.
9. Калиновський Ю. Ю., Мануйлов Є. М. Вплив соціальних мереж на аксіогенезу особистості. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. Харків : Право, 2021. №3 (50). С. 28–40.
10. Книш І. В. Релевантність освіти: «кліпове мислення». *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. 2022. №206. С. 279–289.
11. Ковальчук Л. В., Михайліна Т. В. Інформаційна культура як феномен інформаційного суспільства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №3. С. 38–41.
12. Лещенко М. П., Тимчук Л. І. Підходи до стандартизації сформованості інформаційно-комунікаційної компетентності учнів: польський досвід. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2014. №4 (42). С. 33–46.
13. Соснін О. Проблеми формування сучасної інформаційно-комунікаційної культури. Ч. 1. *LexInform*. 2022. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/problemu-formuvannya-suchasnoyi-informatsijno-komunikatsijnoyi-kultury/> (дата звернення: 09.03.2024).
14. Череповська Н. І. Медіаосвітні ресурси розвитку патріотизму і критичного мислення молоді : навч.-метод. посіб. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2017. 156 с.
15. Шехавцов М. Інформаційна культура студентської молоді в нових освітніх умовах. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2018. Т. 2, вип. 21. С. 195–198.
16. Шугайло Я. В. Інтернет-залежність та проблема її профілактики серед дітей та підлітків. *Вісник Запорізького національного університету*. Педагогічні науки. 2015. №2. С. 17–24.
17. Яцишин А. В., Носенко Ю. Г. Використання електронних соціальних мереж для розвитку інформаційної культури дітей та молоді з функціональними обмеженнями. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. №12 (43). С. 31–38.

REFERENCES

1. Antonchenko, M. O. (2004). Informatsiina kultura yak skladova zahalnoliudskoi kultury. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Dragomanova. Serii 2: Kompiuterno-orientovni systemy navchannia: zbirnyk naukovykh prats – Scientific journal of M. P. Dragomanov National Pedagogical University. Series 2. Computer-oriented learning systems: collection of scientific papers, issue 1 (8), 161–166* [in Ukrainian].

2. Voshchenko, V. (2014). Informatsiina kultura yak kvintesentsiia postindustrialnoho suspilstva. *Aktualni problemy suchasnoho dokumentoznavstva: metodolohiia ta praktyka pidhotovky fakhivtsiv iz dokumentoznavstva ta informatsiinoi diialnosti*: zb. navch.-metod. i nauk.-doslidn. materialiv Vseukr. nauk.-prakt. seminaru. Poltava: PoltNTU, 114–118 [in Ukrainian].
3. Hych, H. M. (2016). «Klipove» myslennia molodi: druh chy voroh navchannia? *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia». Serii: Pedahohika – Scientific Works of Petro Mohyla Black Sea State University, Complex «Kyiv-Mohyla Academy». Series: Pedagogy, Vol. 269, issue 257, 38–42* [in Ukrainian].
4. Didyk, L. A. (2019). Transformatsiia komunikatyvnykh praktyk molodi v sotsialnykh merezhakh. *Candidate's thesis. Zaporizhzhia* [in Ukrainian].
5. Zolotova, H. D. (2012). Sutnist i zmist ihrovoi zalezhnosti ditei. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Luhansk. Pedagogical Sciences, 9 (2), 204–212* [in Ukrainian].
6. Informatsiina viina ta yii vplyv na molod (analiz efektyvnosti informatsiino-prosvitnytskykh zakhodiv). (2023). Tsentri ekonomiko-pravovykh doslidzhen. URL: <https://el-research.center/2023/03/27/informatsiyna-viyna-ta-yiyi-vplyv-na-molod-analiz-efektyvnosti-informatsiyno-prosvitnytskykh-zakhodiv/> [in Ukrainian].
7. Kalynovskyi, Yu.Yu. (2019). Sotsializatsiia osobystosti v umovakh informatsiinoi viiny: zahrozy dukhovnoi bezpetsi. *Sotsializatsiia osobystosti u suchasnykh sotsiokulturnykh kontekstakh*: proceedings of the Scientific and Practical Conference. Kharkivskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni H. S. Skovorody. Kharkiv: KhNPU, 19–22 [in Ukrainian].
8. Kalynovskyi, Yu.Yu., Zhdanenko, S. B. (2022). Sotsiokulturnyi vymir infodemii v umovakh hlobalnoi nestabilnosti. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Serii: filosofii, filosofii prava, politolohiia, sotsiolohiia – The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology, 1 (52), 27–46* [in Ukrainian].
9. Kalynovskyi, Yu.Yu., Manuilov, Ye.M. (2021). Vplyv sotsialnykh merezh na aksiohenezu osobystosti. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Serii: filosofii, filosofii prava, politolohiia, sotsiolohiia – The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology, 3 (50), 28–40* [in Ukrainian].
10. Knysh, I. V. (2022). Relevantnist osvity: «klipove myslennia». *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky – Scientific Notes. Series: Pedagogical Sciences, 206, 279–289* [in Ukrainian].
11. Kovalchuk, L. V., Mikhailina, T. V. (2023). Informatsiina kultura yak fenomen informatsiinoho suspilstva. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal, 3, 38–41* [in Ukrainian].
12. Leshchenko, M. P., Tymchuk, L. I. (2014). Pidkhody do standartyzatsii sformovanosti informatsiino-komunikatsiinoi kompetentnosti uchniv: polskyi dosvid. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information Technologies and Learning Tools, 4 (42), 33–46* [in Ukrainian].

13. Sosnin, O. (2022). Problemy formuvannia suchasnoi informatsiino-komunikatsiinoi kultury. Chastyna 1. *LexInform*. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/problemy-formuvannya-suchasnoyi-informatsijno-komunikatsijnoyi-kultury/> [in Ukrainian].
14. Cherepovska, N. I. (2017). Mediaosvitni resursy rozvytku patriotyzmu i krytychnoho myslennia molodi: navchalno-metodychnyi posibnyk. Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykhologii. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. [in Ukrainian].
15. Shekhavtsov, M. (2018). Informatsiina kultura studentskoi molodi v novykh osvitnikh umovakh. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences, Vol. 2, issue 21, 195–198* [in Ukrainian].
16. Shuhailo, Ya.V. (2015). Internet-zalezhnist ta problema yii profilaktyky sered ditei ta pidlitkiv. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Pedahohichni nauky – Bulletin of Zaporizhzhia National University. Pedagogical Sciences, 2, 17–24* [in Ukrainian].
17. Yatsyshyn, A. V., Nosenko, Yu.H. (2015). Vykorystannia elektronnykh sotsialnykh merezh dlia rozvytku informatsiinoi kultury ditei ta molodi z funktsionalnymy obmezheniamy. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti – Education and Development of Gifted Individuals, 12 (43), 31–38* [in Ukrainian].

Prudnykova Olena Victoryvna, Doctor of Philosophy, Professor, Professor of the Department of Culturology, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

Professor at Department of Philosophy, at Faculty of Humanities and Social Sciences, Ondokuz Mayıs University, Samsun, Turkey

INFORMATION CULTURE OF MODERN YOUTH: PHILOSOPHICAL REFLECTION OF THE PROBLEMATIC FIELD

The article examines problematic aspects of the information culture among modern youth. Emphasis is placed on the necessity of enhancing the intellectual-analytical component of the information culture of the younger generation. It is noted that amidst the Russian-Ukrainian war, the spiritual sphere of domestic youth becomes a target of aggressive influence, carried out through mass media. Negative traits of youth information culture are identified, such as clip consciousness, clip thinking, and gadget dependency.

Keywords: *information culture, youth, media literacy, clip consciousness, gadget dependency, information and communication competence, education.*

Трофименко Володимир Анатолійович, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
v.a.trofymenko@nlu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-2240-3727

ЛЮДИНА ЯК ОБ'ЄКТ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ

Кожна сфера суспільного буття має два боки: позитивний та негативний. Не обійшло це і кіберпростір. Кіберзлочинність, як сфера кіберпростору, постійно зростає, змістовно та технологічно оновлюючись. Одним з напрямків кіберзлочинності, що швидко розвивається, є кібербулінг, метою якого є вплив на людську психіку. Таким чином, кіберзлочинці опановують нові способи впливу на людину. У свою чергу, це вимагає активізації наукових розробок у цій сфері.

Ключові слова: кіберпростір, кіберзлочинність, булінг, кіберзалежання, технічний прогрес, психічна шкода.

Постановка проблеми. Безмежність кіберпростору призвела до швидкого збільшення кількості напрямків його розвитку. Його інтенсивний розвиток не дозволяє сьогодні підтримувати достатній рівень безпеки комп'ютерних та мережних технологій, що існують, хоча вони і не стоять на місці. Тому кіберпростір все більше привертає увагу наукової спільноти. І якщо «білий» кіберпростір цікавить науковців з боку розширення його можливостей для людини та осучаснення її життя, інший його бік все більше непокоїть вчених.

Всепроникненість кіберпростору дозволяє використовувати його проти користувачів для досягнення злочинних та аморальних цілей. Кількість постраждалих зростає, а злочинців важко не тільки знайти, а навіть ідентифікувати. Звертаючись до аналізу кіберзлочинності взагалі або до окремих її проявів науковці намагаються створити певні алгоритми боротьби з нею. Але це переважно пропонується стосовно тих, що вже існують, злочинних інститутів. Різновекторність розвитку кіберпростору не дозволяє зробити планові прогнози для боротьби з кіберзлочинами. Тому розроблення цієї проблематики продовжується та розширюється. Людина, відкриваючи чергові способи використання кіберпростору, дає науці нові напрямки для розроблень цього питання.

Ураховуючи зазначене, дослідження кіберпростору та кіберзлочинності в сучасній науковій традиції займає одну з провідних позицій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Викликом людству вважають кіберпростір румунські вчені А. Григореску та Р. Чітеску [1]. Майбутнє, як вони пишуть, передбачає передові технології, набагато розвиненіші людські стосунки, але водночас відсутність ефективної взаємодії, передових знань, а також нових меж, яких потрібно досягти. Суспільство майбутнього, на їхню думку, – це технології, необмежені можливості незвіданих зв'язків і викликів. Однак усі ці можливості пов'язано з ризиками, загрозами та вразливими моментами. Інтернет як інструмент, вважають автори, зробив значний внесок у технічний і науковий прогрес людства. Безліч можливостей, які він пропонує, і легкий доступ для кожного громадянина полегшує відсутність єдиної законодавчої бази на міжнародному рівні та ефективного і конкретного контролю над розробленням деяких програм. Це протистояння не завжди має бажаний результат, а стосовно контрольованого розвитку та використання його дуже важко досягти, особливо для державних суб'єктів. Віртуальний світ, таким чином, набирає переваги через залежність, кіберпростір стає тим дивацтвом, що вирівнює успіхи та невдачі людства, шаблоном майбутніх битв, які можуть змінити карту світу, мольбертом, на якому окреслюються наші глибокі емоції. Це дзеркало суспільства і місце, де можна продавати прогнози на майбутнє. Кіберпростір не має кордонів. Як пишуть науковці, це глобалізація в чистому вигляді, нова парадигма сучасності. Це відкриття людини людині на кожному рівні. Ризик є постійним складником технологічного, соціального та економічного розвитку, але знання меж, у яких він може проявитися, завдяки його передбаченню та діям може зменшити його негативні наслідки. Перед кібератаками вразливим стає все – від критичної інфраструктури країни до безпеки кожної людини. Ефект продукту глобальний, кожна вразливість створює передумови для експоненційного зростання пов'язаного ризику та впливає на безпеку від індивідуального до глобального рівня. Віртуальний світ – це вже світ завтрашнього дня.

На вагомість кібербезпеки звертає увагу й австралійський вчений Г. Адамсон [2]. Люди в XXI ст., вважає вчений, значну частину свого життя беруть участь у спілкуванні за допомогою технологій. Це стало виміром людського існування, і після пандемії COVID-19 усе частіше зустрічається в роботі, навчанні та відпочинку. Якщо ми шукаємо значення в цьому комунікаційному просторі, то можемо описати цю комунікаційну технологію як кіберпростір. Кіберпростір, за визначенням Адамсона, – це поєднання засобів масової інформації та технологій у новій формі. У комплекті з власними практиками, поведінкою та маніфестами функціонуючий кіберпростір можна вважати глобальною основою людського існування так само, як чисте повітря чи відсутність пандемії. Незважаючи на те, що кіберпростір стійкий до тотального контролю, він усе ж крихкий і потребує захисту, якщо люди хочуть отримати

його переваги. Кібербезпеку можна вважати просто захистом безпосередніх, практичних і поточних елементів технології. Проте, щоб захистити будь-яку частину кіберпростору, необхідно захистити весь кіберпростір.

Щільному та тісному зв'язку людини та кіберпростору приділяє увагу і група китайських учених – З. Чанг, Р. Іін та Х. Нінг [3]. Простір мислення, пишуть вчені, виник із появою людської цивілізації. З появою та розвитком кіберпростору почала відбуватися взаємодія між цими двома просторами. У зіткненні мислення і технологій, на думку авторів, відбулися нові зміни як у просторі мислення, так і в кіберпросторі. Тому вони поділяють поточну інтеграцію та розвиток простору мислення та кіберпростору на три етапи, а саме: інтернет мозку, інтернет думки та інтернет мислення. На кожному з цих етапів обговорюються зміст і технології досягнення конвергенції та з'єднання просторів. Крім того, передбачається, що інтернет творчості представляє майбутній розвиток простору мислення та кіберпростору.

Деяку іншу позицію стосовно корисності кіберпростору займає словацький вчений С. Галік [4]. Він висловлює свою позицію на прикладі освіти. Кіберпростір цифрових медіа, вважає автор, змінює сучасну освіту двояко: новим підходом до розуміння інформації та новим способом організації цієї інформації. У першому випадку саме об'єктивація інформації сприяє ідеї скороченого типу освіти, заснованої на певному обсязі знань, застосованих на практиці. Але вчений підкреслює той факт, що інформацію не можна сприймати лише як об'єкт, її варто сприймати як контекстну та необмежену семантичну одиницю, яка через новий організаційний рівень стає знанням. На думку дослідника, крім інформації та знань, вищий рівень пізнання потребує невидимих людських рис – творчості та мудрості, а також моральних якостей людини. Другий випадок представляє мережеву структуру інформації, яка характеризується циклічною обробкою, оперативним (майже миттєвим) зв'язуванням інформації, яка базується переважно на зображеннях. Цей тип комунікації та організації інформації, пише вчений, є корисним, оскільки він дає нам швидкий спосіб пошуку інформації, а також більше творчості. Однак цілком можливо, що це означає ризик послаблення деяких когнітивних здібностей людини (таких як логічне та абстрактне мислення), що життєво важливі не тільки в науковій діяльності, а й у повсякденному житті. Під впливом комунікації в кіберпросторі сучасна освіта починає різко відходити від дискурсивного (логічного, абстрактного) мислення до асоціативного (особливо образного).

Але людина в кіберпросторі не завжди виступає порядним користувачем. Про кібердевіацію як новий соціальний феномен, пише польський дослідник В. Мінсевіч [5]. Метою його досліджень є концептуалізація та регламентація значення терміна «соціальна кібердевіація». На думку автора, необхідно ви-

значити, чи можна вказувати на існування стандартів серед віртуальної онлайн-спільноти, які визнаються більшістю її учасників. Номінальне визначення кібердевіації як порушення норм, що панують у віртуальній спільноті, є відправною точкою для класифікації дій, які порушують норми в кіберпросторі. Градація поведінки, вважає вчений, вказує на те, що ситуації в інтернеті – це діяльність: низької інтенсивності, орієнтована насамперед на соціальні, а не правові норми; середньої інтенсивності, де критерієм є порушення правової норми; високої інтенсивності, що юридично карається та неприйнятна в усій спільноті, явно порушуює соціальні норми.

Зважаючи на великий спектр проявів кібердевіації, одним з найбезпечніших проявів якої є кіберзлочинність, дослідження цього феномену в сучасній науці лише зростає.

Формулювання мети. Метою публікації є демонстрація того, як розвиток кіберзлочинності сприяє збільшенню негативного впливу на людину. На прикладі кібербулінгу показано, як психіка людини поступово включається у сферу зацікавленості кіберзлочинців.

Викладення основного матеріалу. Розвиток сучасних технологій призводить до того, що певна їх частина використовується для порушення верховенства права. Про це пише іспанський вчений Ф. Пінеда [6]. Зараз, пише він, людство переживає прискорену технологічну революцію, особливо у сфері комунікацій, де звичайна пошта поступилася місцем електронній пошті, з'явилася можливість замінити розмови віч-на-віч телефонними дзвінками, і навіть миттєвий зв'язок можна встановити через відеоконференцію. Ці приклади, на його думку, здаються лише початком великої трансформації в найближчі роки. Подібним чином у сфері інформації відкриваються прояви нового цифрового виміру з появою приладів, що дозволяють зчитувати дані за допомогою світлових приладів, або з узагальненням використання інтернету, який став джерелом найважливішої інформації у світі. Технологічний прогрес і цифровізація інформації, вважає науковець, вплинули на стільки сфер, що навіть існування нового цифрового світу, нового суспільства або кіберсуспільства, відмінного від традиційного аналогового світу, було захищено. Однак дослідник робить висновок, що універсальність і транснаціональність цих нових способів комунікації та інформації, з усіма перевагами, не позбавлені значних ризиків для свобод людей, навіть для верховенства права, однією з основних функцій якого є гарантування, ефективність і захист цих свобод, які тепер можуть бути пошкоджені використанням нових технологій.

Про небезпеку кіберпростору попереджає також група іспанських учених – Ф. Вера, Дж. Гуірао та А. Інфантес [7]. Вони представляють підхід до проблеми безпеки в кіберпросторі з соціокультурної точки зору. Дослідники починають з характеристики нового простору через стратифіковану модель,

що надає актуальності людям як агентам, які використовують і надають значення технологічній інфраструктурі. Автори показують, як розширення кіберпростору паралельно спричинило зростання кіберзлочинності в її різних формах – кіберзлочинності, кібертероризму, кібервійни тощо. Не ігноруючи важливість базової технології, вони зосередилися на ролі людського фактору, аналізуючи основні кіберзагрози, яким піддаються люди, і залучених учасників. Нарешті, науковці зазначають, що швидкий розвиток кіберпростору за масштабами та глибиною забезпечить дивовижні задоволення певних людських потреб, але водночас збільшить вразливість користувачів, відкривши сценарій високого ризику, з яким суспільству доведеться зіткнутися, щоб створити необхідну довіру для гарантування безпеки та свободи людей у новому середовищі. У цьому сценарії, як роблять висновок вчені, соціальні науки відіграють важливу роль, оскільки проблеми, що стосуються нашої безпеки та наших прав, не можуть розглядатися як суто технічне питання.

Вивченню глобальної географії кіберзлочинності ті її рушійних сил приділяють увагу С. Чен, М. Хао, Ф. Дінг, Д. Дженг, Дж. Донг, С. Чанг, К. Гуо, С. Гао [8]. Кіберзлочинність, вважають вони, завдає шкоди світовій економіці, національній безпеці, соціальній стабільності та індивідуальним інтересам. Поточні зусилля щодо подолання загроз кіберзлочинності зосереджені насамперед на технічних заходах. Автори розглядають кіберзлочинність як соціальне явище та будують теоретичну основу, яка об'єднує соціальні, економічні, політичні, технологічні фактори та фактори кібербезпеки, що впливають на кіберзлочинність. Учені пропонують свої моделі дослідження кіберзлочинності: узагальнені лінійні моделі (GLM) використовуються для визначення основних факторів, що впливають на кіберзлочинність, тоді як моделювання структурними рівняннями (SEM) використовується для оцінки прямого та непрямого впливу різних факторів на кіберзлочинність. Результати GLM, на думку вчених, показують, що включення широкого набору соціально-економічних факторів може значно покращити пояснювальну силу моделі, а кіберзлочинність тісно пов'язана з соціально-економічним розвитком, тоді як їхній вплив на кіберзлочинність відрізняється залежно від рівня доходу. Крім того, результати SEM, додатково розкривають причинно-наслідкові зв'язки між кіберзлочинністю та численними контекстуальними факторами, демонструючи, що технологічні фактори слугують посередниками між соціально-економічними умовами та кіберзлочинністю.

Дослідженню перетину кіберзлочинів і вуличних злочинів приділяють увагу нідерландські науковці Е. Люкфелдт та Р. Рокс [9]. Вони проаналізували чотирнадцять голландських кримінальних розслідувань мереж, які вчиняли кіберзлочини, щоб отримати розуміння офлайнних і локальних аспектів цієї діяльності. По-перше, вони перевірили, чи залучено мережі

в цих випадках також до іншої кримінальної діяльності, крім кіберзлочинів. По-друге, вчені проаналізували походження та розвиток цих мереж, приділяючи особливу увагу їх ролі або офлайн-взаємодіям на реальних вулицях. По-третє, автори досліджували, чи містяться у справах відомості, які б свідчили про наявність вуличної культури, що інформує про діяльність правопорушників. Цей аналіз як кримінальної діяльності, так і походження та розвитку мереж кіберзлочинців підкреслює, як вважають вони, постійну важливість офлайн-світу. Ідучи далі, базуючись на їхніх мовних практиках, мотивах і нейтралізаціях, автори доводять, що основні члени, рекрутери та грошові мули в різних випадках вбудовані в голландську вуличну культуру. Таким чином, випадки кіберзлочинності також можна інтерпретувати як цифрову диверсифікацію традиційних вуличних (економічних) злочинів, а отже, як емпіричні приклади вуличних правопорушників, які адаптуються до розвитку технологій.

Людському фактору у кіберзлочинності приділяють увагу канадський вчений Б. Дюпон та американський дослідник Т. Холт [10]. Вони підкреслюють центральну роль людського фактора в кіберзлочинності та потребу в розробленні міждисциплінарної програми досліджень, яка б допомогла краще зрозуміти постійну еволюцію онлайн-шкоди та розробити ефективніші відповіді на неї. Термін «людський фактор», пишуть автори, розуміється дуже широко і охоплює індивідуальний, інституційний та суспільний виміри. Він охоплює індивідуальну поведінку людей і соціальні структури, які забезпечують колективні дії груп і спільнот різного розміру, а також різні типи інституційних угруповань, які формують реакцію суспільства. Це дозволяє вченим відобразити складну взаємодію між правопорушниками, машинами та жертвами, вийшовши за межі статичних типологій і запропонувавши більш динамічний аналіз екології кіберзлочинності та поведінки, що лежить в її основі.

Ролі особи в запобіганні кіберзлочинам приділяє увагу естонський вчений К. Кікерпіл [11]. Як важливий соціальний інститут, пише автор, протидія злочинності традиційно перебуває в компетенції органів державної влади. Однак безперервне зростання використання онлайн-ресурсів і відповідальність уряду за запобігання кіберзлочинам створили екосистему, яка потребує розширення можливостей окремих осіб. Вчений формулює концепцію внутрішніх сфер захисту, щоб показати, як традиційно суспільні обов'язки вимагають посиленого сприяння з боку окремих осіб, щоб належним чином захистити те, що вони цінують. У контексті кіберзлочинності кримінологічні теорії, які обмежено розглядають особу як об'єкт злочину та особу, яка найімовірніше запобіжить йому, швидко застарівають. Органи державної влади або не можуть втручатися, або відмовляються від втручання від імені громадян, щоб ефективно стримувати тиск із боку кіберзлочинців. Таким чином, існує потреба

в підході, який починається з окремих осіб та їх ціннісних мотивацій. Отже, пише вчений, концепція внутрішніх сфер захисту – це новий погляд на запобігання кіберзлочинам. Внутрішні сфери базуються на індивідуальних цінностях, зокрема цінності безпеки, і беруть кіберзнання як відправну точку для захисту таких цінностей, тобто шляхом дій зі зменшення ризику та використання відповідних інструментів.

Крім питань кіберзлочинності та місця людини в цій сфері, дослідники звертають увагу і на окремі прояви злочинної діяльності. Найбільш небезпечним її проявом, з точки зору впливу безпосередньо на людину та її психіку, є кібербулінг або кіберзалякування. Але вивчення цього явища ускладнюється відсутністю єдиного способу його розуміння. На це звертає увагу група вчених з Південної Кореї та Сінгапуру – Дж. Чан, Дж. Лі, Дж. Кім, С. Лі [12]. Виктимізація кібербулінгу, пишуть вони, є міжнародним явищем, яке швидко поширюється в усьому світі. Однак дослідження показали суперечливі висновки щодо визначення, вимірювання та поширеності віктимізації та вчинення кібербулінгу. Щоб надати огляд шкал, що існують, і запропонувати шляхи стандартизації вимірювання кіберзалякування, вчені проаналізували 64 міжнародних дослідження вимірювання кіберзалякування з використанням таких категорій: загальні характеристики, визначення кіберзалякування, характеристики вибірки дослідження, розмір вибірки, тип – пристрій або соціальні медіа, часові рами, тип опитування, метод об'єднання елементів, субшкали, надійність і валідність. Цей аналіз показав, що тільки 46 з 64 досліджень пояснюють поняття «кібербулінг». Крім того, лише 15 досліджень повністю або частково дотримувались рекомендованих методик при розробленні шкали. Хоча більшість інструментів кіберзалякування, на думку вчених, показали помірну або високу надійність, при цьому лише половина досліджень оцінювала валідність вимірювань кіберзалякування, причому значна частина з них перевіряла валідність конструкції. На основі цього дослідники дійшли висновку, що існує потреба в узгодженому та стандартизованому визначенні кіберзалякування для використання в усьому світі, яке може бути найважливішим фактором у вимірюванні поведінки кіберзалякування.

Цьому ж питанню приділяють увагу й австралійські вчені В. Шинода, К. Бассі та Т. Джонс [13]. Сфера кіберзалякування, на їхню думку, швидко розширилася за останні 20 років і особливо робить сильний акцент на різноманітних маргінальних групах молоді. Проте автори звертають увагу на те, що література в цій галузі, визначає кіберзалякування дуже різними способами, не враховуючи того, як різні групи молоді самі визначають і застосовують термін «кіберзалякування». Дослідники розглядають, як культурне, сексуальне та гендерне розуміння та інтерпретація кібербулінгу молодими людьми можуть бути використані для усунення прогалів у сучасних академічних

уявленнях про кібербулінг (це явище). Авторами було проведено напівструктуровані інтерв'ю з 19 молодими людьми, які дали інформацію про їх розуміння, інтерпретацію та досвід кібербулінгу. Отримані вченими дані значною мірою свідчать про те, що плутанина щодо терміну та визначення кіберзалякування серед дослідників також відображається на популярності різних молодих людей, які розуміють та інтерпретують кіберзалякування. Незрозуміло, чи було ці суперечливі визначення пов'язано з плутаниною серед молоді, чи з тим, що вчені та політики не змогли повідомити громадськості чітко визначення кіберзалякування. Як результат, вчені дають пропозиції щодо мови та поведінки, які слід включити у визначення кіберзалякування, щоб більш чітко донести цю концепцію до майбутніх респондентів та ширшої спільноти.

Питання віктимізації на прикладі Фінляндії порушують дослідники з цієї країни М. Ньосі, П. Даніельсон та М. Каакінен [14]. Вони розглядають поширеність різних типів віктимізації кіберзлочинності та їх спільні фактори ризику серед населення Фінляндії. Автори досліджують, як соціально-економічні зміни в житті респондентів, їхній минулий досвід офлайн-віктимізації, онлайн-активність, навички користувача та заходи захисту впливають на ризик найпоширеніших форм онлайн-віктимізації та онлайн-полівіктимізації. Згідно з їхніми висновками, п'ятьма найпоширенішими формами віктимізації були зловмисне програмне забезпечення, переслідування, сексуальні переслідування, хакерство та шахрайство. Повсякденні дії в інтернеті та контакти з потенційними правопорушниками разом із минулим досвідом віктимізації офлайн слугували помітними факторами ризику для низки різних досвідів віктимізації в інтернеті. Вчені показують дещо різні фактори ризику для віктимізації різних онлайн-правопорушень, тим самим вказуючи на різноманітний характер різних типів онлайн-віктимізації. Як висновок вчені показують, що молодий вік, кращий фінансовий стан, активне використання інтернету та навички користувача, а також минула офлайн-віктимізація майнових злочинів і насильства пов'язані з підвищеним ризиком полівіктимізації в інтернеті. Високий захист користувачів, на їхню думку, зменшує ризик полівіктимізації в Інтернеті.

Цій же проблемі приділяють увагу і нідерландські вчені Р. Нотте, Е. Люкфелдт, М. Мелш [15]. Вони досліджують вплив віктимізації онлайн-злочинів. На їхню думку, більшість наслідків онлайн-порушень відповідають наслідкам традиційних офлайн-порушень, хоча, як вважають автори, існують також відмінності, щодо офлайн-віктимізації. Декілька форм впливу, здається їм, є специфічними для жертв онлайн-злочинів: значний масштаб і видимість віктимності, віктимізація, яка не припиняється вчасно, переплетення онлайн-і офлайн-злочинів і звинувачення жертви. Жертви страждають від подвійних, потрійних і навіть четверних ударів; саме накопичення різних типів впливу,

викликане необмеженістю в часі та просторі, робить віктимізацію онлайн-злочинів настільки інвазивною. Крім того, особливості віктимізації онлайн-злочинів значно ускладнюють боротьбу з онлайн-злочинністю та запобігання їй. Нарешті, роблять висновок вчені, висока поширеність віктимізації від кіберзлочинів у поєднанні з серйозним впливом цих злочинів суперечить громадській думці та пов'язана з моральним судженням щодо жертв. Подальші дослідження, завершують нідерландські дослідники, домінантного суспільного дискурсу щодо віктимізації та того, як це впливає на роботу поліції та підтримку жертв, були б цінними.

Окремою проблемою, яка досліджується в межах кібербулінгу, є проблема свідків у ньому. Це питання розглядає група канадських учених – Д. Пеплер, Ф. Мішна, Дж. Дукет і М. Ламейро [16]. Вони вивчали уявлення молоді про природу та дилеми бути стороннім спостерігачем у кібербулінгу. Незважаючи на те, що взаємодія з однолітками через соціальні мережі має багато переваг, існують ризики, пишуть автори, зокрема, кіберзалякування. Спостерігачі є невід'ємною частиною динаміки та шкоди як під час особистої зустрічі, так і під час кіберзалякування. Використовуючи якісний підхід, вчені діляться думками молоді про досвід свідків кібербулінгу та про дилеми, з якими вони стикаються, вирішуючи, чи підтримати однолітка і як відповісти. Науковці провели тематичний аналіз якісних інтерв'ю з шістнадцятьма підлітками. Молоді люди описували низку почуттів, які відчували як свідки: від дискомфорту та гніву до моральної незаангажованості та виправдання кіберзалякування. Молодь повідомила про три форми ролей сторонніх спостерігачів: аутсайдера, помічника та захисника, що відповідає традиційному булінгу. При цьому канадські дослідники роблять висновок: вирішення проблеми кібербулінгу, на думку молоді, лежить на плечах дорослих.

Висновок. Сьогодні вже можна впевнено говорити про те, що кіберзлочинність – це дуже велика сфера кіберпростору. Якщо раніше вона зростала за рахунок економічних злочинів, то сьогодні вона все більше охоплює злочини проти людини, зокрема її психічного здоров'я. Приклад кібербулінгу показує, що все частіше кіберпростір використовується як механізм тиску на людину з метою отримання певної нематеріальної вигоди. Кібербулінг став новим способом заподіяння шкоди особі поряд, наприклад, із фізичною. Таким чином, кіберпростір розширює злочинні можливості шахраїв та злочинців, і це вимагає пошуку ефективних способів захисту. Такому пошуку сприяє те, що людина в кіберпросторі переважно керується тими ж мотивами, що і в матеріальному світі. Це, своєю чергою, дозволяє використовувати вже існуючі механізми захисту. Але зростання технологічного рівня кіберзлочиннос-

ті вимагає створення й нових підходів, що базуються на її технічній стороні (розвиток програмного забезпечення тощо).

У цілому необхідно констатувати, що кіберзлочинність стає все більше небезпечною. Винахідливість кіберзлочинців вимагає значної активізації як правоохоронних органів, так і наукової спільноти для подальшої протидії цьому злочинному інституту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Grigorescu A., Chitescu R. Cyberspace – a challenge. *6th International Academic Conference on Strategica – Challenging the Status Quo in Management and Economics* : proceedings 6th International Academic Conference on Strategica – Challenging the Status Quo in Management and Economics. Bucharest, 2018. P. 824–838.
2. Adamson G. Cybersecurity as the protection of cyberspace. IEEE International Symposium on Technology and Society (ISTAS-21) – Technological Stewardship and Responsible Innovation: proceedings IEEE International Symposium on Technology and Society (ISTAS-21) – Technological Stewardship and Responsible Innovation. Ontario, 2021. P. 1–8.
3. Zhang Z., Yin R., Ning H. Internet of Brain, Thought, Thinking, and Creation. *Chinese journal of electronics*. 2022. № 31 (6). P. 1025–1042. URL: https://www.researchgate.net/publication/369157811_Internet_of_Brain_Thought_Thinking_and_Creation (Last accessed: 15.02.2024).
4. Gálík S. Influence of cyberspace on changes in contemporary education. *Communication today*. 2017. № 8 (1). P. 30–38.
5. Mincewicz W. Explication and Classification of Social Deviations on the Internet: Cyberdeviation as a New Social Phenomenon. *Polish sociological review*. 2023. № 222. P. 231–247. URL: <https://polish-sociological-review.eu/pdf-168949-91811?filename=Explication%20and.pdf> (Last accessed: 15.02.2024).
6. Pineda F. Computer crime. *Revista general de derecho procesal*. 2020. № 50. P. 202–212.
7. Vera F., Guirao J., Infantes A. Security in cyberspace from a sociocultural perspective. *Methaodos-revista de ciencias sociales*. 2022. № 10 (2). P. 243–258. URL: <https://www.methaodos.org/revista-methaodos/index.php/methaodos/article/view/577/865> (Last accessed: 15.02.2024)
8. Chen S., Hao M., Ding F., Jiang D., Dong J., Zhang S., Guo Q., Gao C. Exploring the global geography of cybercrime and its driving forces. *Humanities & social sciences communications*. 2023. № 10 (1). P. 1–10. URL: <https://www.nature.com/articles/s41599-023-01560-x> (Last accessed: 16.02.2024).
9. Leukfeldt E., Roks R. Cybercrimes on the Streets of the Netherlands? An Exploration of the Intersection of Cybercrimes and Street Crimes. *Deviant behavior*. 2021. № 42 (110). P. 1458–1469.

10. Dupont B., Holt T. The Human Factor of Cybercrime. *Social science computer review*. 2022. №4 (40). P. 860–864.
11. Kikerpill K. The individual's role in cybercrime prevention: internal spheres of protection and our ability to safeguard them. *Kybernetes*. 2021. № 50 (4). P. 1015–1026.
12. Chun J., Lee J., Kim J., Lee S. An international systematic review of cyberbullying measurements. *Computers in human behavior*. 2020. № 113. Article 106485. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0747563220302375?via%3Dihub> (Last accessed: 17.02.2024).
13. Sheanoda V., Bussey K., Jones. T. Sexuality, gender and culturally diverse interpretations of cyberbullying. *New Media & Society*. 2024. Vol. 2 (1). P. 154–171.
14. Näsi M., Danielsson P., Kaakinen, M. Cybercrime Victimisation and Polyvictimisation in Finland-Prevalence and Risk Factors. *European journal on criminal policy and research*. 2023. № 29 (2). P. 283–301.
15. Notté R., Leukfeldt E., Malsch M. Double, triple or quadruple hits? Exploring the impact of cybercrime on victims in the Netherlands. *International review of victimology*. 2021. № 27 (3). P. 272–294.
16. Pepler D., Mishna F., Doucet J., Lameiro M. Witnesses in Cyberbullying: Roles and Dilemmas. *Children & schools*. 2021. № 43 (1). P. 45–53.

REFERENCES

1. Grigorescu, A., Chitescu, R. (2018). Cyberspace – a challenge. 6th International Academic Conference on Strategica – Challenging the Status Quo in Management and Economics: proceedings 6th International Academic Conference on Strategica – Challenging the Status Quo in Management and Economics. Bucharest, 824–838.
2. Adamson, G. (2021). Cybersecurity as the protection of cyberspace. IEEE International Symposium on Technology and Society (ISTAS – 21) – Technological Stewardship and Responsible Innovation: proceedings IEEE International Symposium on Technology and Society (ISTAS – 21) – Technological Stewardship and Responsible Innovation. Ontario, 1–8.
3. Zhang, Z., Yin, R., Ning, H. (2022). Internet of Brain, Thought, Thinking, and Creation. *Chinese journal of electronics*, 31 (6), 1025–1042. URL: https://www.researchgate.net/publication/369157811_Internet_of_Brain_Thought_Thinking_and_Creation.
4. Gálík, S. (2017). Influence of cyberspace on changes in contemporary education. *Communication today*, 8 (1), 30–38.
5. Mincewicz, W. (2023). Explication and Classification of Social Deviations on the Internet: Cyberdeviation as a New Social Phenomenon. *Polish sociological review*, 222, 231–247. URL: <https://polish-sociological-review.eu/pdf-168949-91811?filename=Explication%20and.pdf>.

6. Pineda, F. (2020). Computer crime. *Revista general de derecho procesal*, 2020, 50, 202–212.
7. Vera, F., Guirao, J., Infantes, A. (2022). Security in cyberspace from a sociocultural perspective. *Methaodos-revista de ciencias sociales*, 10 (2), 243–258. URL: <https://www.methaodos.org/revista-methaodos/index.php/methaodos/article/view/577/865>.
8. Chen, S., Hao, M., Ding, F., Jiang, D., Dong, J., Zhang, S., Guo, Q., Gao, C. (2023). Exploring the global geography of cybercrime and its driving forces. *Humanities & social sciences communications*, 1 (1), 1–10. URL: <https://www.nature.com/articles/s41599-023-01560-x>
9. Leukfeldt, E., Roks, R. (2021). Cybercrimes on the Streets of the Netherlands? An Exploration of the Intersection of Cybercrimes and Street Crimes. *Deviant behavior*, 42 (110), 1458–1469.
10. Dupont, B., Holt, T. (2022). The Human Factor of Cybercrime. *Social science computer review*, 4 (40), 860–864.
11. Kikerpill, K. (2021). The individual's role in cybercrime prevention: internal spheres of protection and our ability to safeguard them. *Kybernetes*, 50 (4), 1015–1026.
12. Chun, J., Lee, J., Kim, J., Lee, S. (2020). An international systematic review of cyberbullying measurements. *Computers in human behavior*, 113, 106485. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0747563220302375?via%3Dihub>
13. Sheanoda, V., Bussey, K., Jones, T. (2024). Sexuality, gender and culturally diverse interpretations of cyberbullying. *New Media & Society*, 26 (1), 154–171.
14. Näsi, M., Danielsson, P., Kaakinen, M. (2023). Cybercrime Victimisation and Polyvictimisation in Finland-Prevalence and Risk Factors. *European journal on criminal policy and research*, 2 (2), 283–301.
15. Notté, R., Leukfeldt, E., Malsch, M. (2021). Double, triple or quadruple hits? Exploring the impact of cybercrime on victims in the Netherlands. *International review of victimology*, 27 (3), 272–294.
16. Pepler, D., Mishna, F., Doucet, J., Lameiro, M. (2021). Witnesses in Cyberbullying: Roles and Dilemmas. *Children & schools*, 43 (1), 45–53.

Trofymenko Volodymyr Anatolevich, candidate of Legal Sciences, assistant professor, Department of Philosophy, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

HUMAN AS OBJECT OF CYBERCRIME

Every sphere of social existence has two sides: positive and negative. This did not escape cyberspace either. Cybercrime, as a sphere of cyberspace, is constantly growing,

being content-wise and technologically updated. One of the rapidly developing areas of cybercrime is cyberbullying, the purpose of which is to influence the human psyche. Thus, cybercriminals master new ways of influencing people. In turn, I demand the intensification of scientific developments in this field

Keywords: *cyberspace, cybercrime, bullying, cyberbullying, technological progress, mental damage.*

UDC 111.852

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.61.304639>

Ushno Iryna Mykhaylivna, Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor of the Department of Philosophy and Social Sciences,
National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute» (KhAI),
Kharkiv, Ukraine
e-mail: i.ushno@khai.edu,
ORCID ID: 0000-0003-3660-3666

AESTHETICS IN THE «MAN-MACHINE-ENVIRONMENT» SYSTEM: THE SEARCH FOR HARMONY

The modern «human-technology-environment» (MMESE) system encompasses a wide range of interconnected issues. This system can be approached from various perspectives, including safety, efficiency, globalization, and more. The aim of this article is to explore the aesthetic dimension of MMESE in the aerospace context. In a broad sense, aesthetics serves as a space for realizing the «human-technology-environment» system. In practical terms, aesthetics serves as an indicator of the harmonious interaction of all components of this system. The aesthetic component acts as a catalyst for change, facilitating the implementation of improvements and new solutions in the professional environment. Within the «human-technology-environment» system, technical aesthetics enables the addressing of issues related to satisfaction, inspiration, as well as the ergonomics and comfort of aerospace engineering.

Keywords: *technical aesthetics, aerospace engineering, human, technology, environment, values.*

Problem statement. With the conquest of technology, our modern world is characterised by unparalleled development and transformation. Technology affects every aspect of our lives, including our relationships, experiences and perception of the environment. In this context, aesthetics, as the study of beauty and its perception, takes on a new dimension as it becomes a key element in the interaction between man, machine and the environment.

Technical aesthetics improves our perception of technology and helps us to create not only functional and sustainable but also beautiful technical solutions. It requires a balance between form and function, and considers technology as a possible source of inspiration for art and design. By looking for beauty in technology, we develop new ideas that help improve the quality of life for people and the environment. Technical aesthetics reminds us that beauty can be found

everywhere, and understanding it is important for the development of modern society. As an example, the article discusses the field of aerospace engineering, where technical skill and art are combined to create modern machines that not only operate in the sky but also fascinate us with their aesthetics. The technical aesthetics of aerospace engineering has become one of the most important aspects of the industry's development, giving flights not only functionality but also a distinct aesthetic value. Despite its wide practical relevance, this topic is not sufficiently represented in modern Ukrainian scientific thought, especially in the «man-machine-environment» system.

Analysis of recent research and publications. From the outset, it should be emphasised that the term «man-machine-environment system» is mentioned in the document DSTU 3899–99: design and ergonomics, but it is borrowed from the English-language literature. The study of such a system began in the second half of the 20th century, and recent scientific conferences on this topic are held all over the world, and the following can be cited as a classic definition: «MMESE primarily focuses on the relationship between Man, Machine and Environment, studying the optimum combination of man-machine-environment systems. In this system, «Man» refers to working people as the subject in the workplace (e.g. operators, decision-makers); «Machine» is the general name for any object controlled by Man (including tools, machinery, computers, systems and technologies), and «Environment» describes the specific working conditions under which Man and Machine interact (e.g. temperature, noise, vibration, hazardous gases etc.). The three goals of optimization are to ensure «Safety, High efficiency and Economy» of man-machine-environment systems»[5]. But nowadays, this system is increasingly being considered as part of ergonomics research. «The study of safety, reliability and amenity in industrial design is to analyze the factors in the «man-machine-environment» system by means of ergonomics so as to provide reliable design parameters and test data for product design»[16]. The connection between ergonomics and technical aesthetics is noted by Ukrainian authors: Hnatiuk L., Osadcha K. [3], Oksentiuk B. [7] and others. Thus, ergonomics becomes the main link between MMESE and technical aesthetics. Technical aesthetics can find solutions to many problems of MMESE. For example, L. A. Sydoruk notes the main problems of MMESE:

- insufficient efficiency of the MMESE;
- the phenomenon of increasing workplace injuries;
- personnel problems;
- an increase in the number of neuropsychiatric diseases caused by «industrial stress»[13].

In the article, we will try to show how aesthetics can become a factor in harmonising relations in «man-machine-environment» system and, using the

example of aerospace engineering, emphasise the impact of technical aesthetics on solving such problems.

Formulation of goals. Based on the above materials, the purpose of the article is to study the aesthetic dimension of the «man-machine-environment» system as a harmonious component on the example of aerospace engineering. To achieve this goal, we will try to consider the following issues:

- Man and his aesthetic preferences;
- Machine (Technology) as an expression of aesthetics;
- Environment as the basis of aesthetic perception;
- The search for harmony in the «man-machine-environment» system.

For a more realistic view, we will turn to the practice of aerospace engineering as a modern field of application of technical aesthetics.

Presentation of the main material. A person, as a subject of perception, has his or her own preferences for aesthetics, which are formed under the influence of various factors, including cultural, social and personal aspects. A deeper understanding of these preferences allows us to better understand how people perceive technology and the environment around them.

Cultural factors have a huge impact on people's aesthetic preferences. Tastes and perceptions of beauty are shaped by cultural norms, traditions, artistic movements, and historical influences. For example, in some cultures, colours and patterns may have specific meanings that influence aesthetic perception.

The social environment also influences a person's aesthetic preferences. Fashion trends, beauty standards and social norms shape our perception of beauty and aesthetics. For example, in today's world, some aesthetic standards can be defined by the media and social media.

Personal preferences are the result of individual experience, upbringing and personal tastes. People may prefer certain styles, shapes, colours or materials based on their own experiences and inner harmony. For example, a person who grew up in a family with a strong artistic influence may have a greater interest in aesthetics and look for beauty in the environment.

A person's aesthetic preferences often reflect their desire for harmony and balance. Many people seek a sense of beauty and tranquillity in their environment, and their aesthetic preferences may reflect this desire. For example, a person may prefer natural elements in design or simplicity and minimalism in architecture.

Human aesthetic preferences are a complex, interactive mechanism that takes into account cultural, social and personal factors. Understanding these preferences allows us to better understand how people perceive technology and the environment. This is important for the development of products and environments that meet the needs and expectations of different people, promoting harmony and balance between people, technology and the environment.

Modern technology not only provides functionality, but also has a powerful aesthetic potential. From smartphone design to architectural structures, technology is becoming an expression of our perception of beauty. In addition, it affects our sense of comfort, perception of time and space, thereby shaping our aesthetic attitude to the world around us. In addition to its functionality, modern technology has a huge potential to express aesthetics in all its aspects. Design, shape, materials and colour are all components that influence the perception of technology and make it aesthetically pleasing to the consumer. This topic was covered in more detail in my article [15].

First of all, the design of technology is not just a look, but also a reflection of the idea and concept behind the product. Whether it is minimalist and modern, or complex and ornamental, each style has its own fans. For example, Apple is known for its minimalist design, which conveys a sense of elegance and simplicity.

Secondly, the shape is also important. It can be ergonomic and easy to use, or it can give the impression of playfulness and experimentation. For example, the expanded screens of smartphones and laptops can be a reflection of the contemporary art of form and function.

Thirdly, the materials used to make the equipment also have a significant impact on its aesthetic appearance. They can be matte or shiny, textured or smooth, natural or artificial. For example, the use of glass in a design can create a sense of lightness and transparency, while metal can add sophistication and stability.

Fourth, colour plays an important role in the perception of technology. It can convey mood, style or brand identity. Bright and saturated colours can attract attention and evoke emotion, while muted and natural shades can convey a sense of calm and harmony.

In line with the emphasis on the importance of form and design, it is necessary to reveal the background of scientific thought, namely the concept of «affordance». This term was coined by J. J. Gibson [2], from the word «afford», and defines a property or feature of an object that gives a hint or clue as to what can be done with this object – technological potential. A property of an object that suggests what can be done with it. Engineers and designers are always interested in this phenomenon. For example, the use of technological capabilities is the use of a river current that can be used to float trees, or the property of a tree that does not sink in water can be useful for transporting things. In today's technological world, the concept of affordance allows us to create additional functions. It is the design that helps the user understand how to use these technologies in the best way. Design becomes a good assistant, gently suggesting what to press and what to turn or pull upwards. This is how form and design work together: first, the form suggests additional potential possibilities, and the design becomes more ergonomic and helps us to master more and more complex technological devices.

The main problem is the emergence of a stable association, when it becomes difficult for us to see new ways of using the form. Ergonomic design accustoms us to convenience and aesthetics to such an extent that we cannot even imagine new possibilities. In this case, materials and colour come to the rescue, but innovation becomes the main feature.

Innovation can also be a means of aesthetic expression. New technologies, such as flexible screens or frameless displays, can create an impression of magic and modernity. They reflect not only technical progress but also aesthetic sophistication.

Technology as an expression of aesthetics is a complex and multifaceted concept that combines design, form, materials, colour and innovation. Each of these elements together creates the impression of a product and influences our aesthetic perception. Through the combination of these factors, technology can become not only a functional tool, but also a work of art that inspires, delights and brings aesthetic pleasure.

The environment acts as a platform for aesthetic perception. It combines both natural and artificial objects that interact with technology and humans. From the location of buildings to landscape design, the environment influences our aesthetic pleasure and sense of well-being.

Landscape design plays an important role in creating an aesthetic environment. It combines natural elements, such as plants, water and topography, with architectural features and infrastructure to create a harmonious composition. Properly planned green spaces, squares and parks can become a place of relaxation and enjoyment for residents and visitors alike.

Architectural objects influence the aesthetic perception of the environment through their design, shape and materials. They can create an impression of monumentality, elegance or innovation. In addition, architectural structures can be integrated into natural landscapes in a way that maintains harmony with nature and the environment.

Technology can be used to enhance the aesthetic experience of the environment. For example, lighting and audiovisual effects can create atmosphere and mood in public spaces. It is also important to consider the environmental impact of technology and ensure that it complies with aesthetic standards.

Conservation of natural resources and biodiversity is important for creating an aesthetically pleasing environment. Natural landscapes, water sources and ecosystems are of great value not only for aesthetic pleasure, but also for the health and well-being of the population.

The environment around us has a huge impact on our aesthetic perception and overall comfort. The combination of natural and man-made objects in a harmonious composition allows us to enjoy the beauty and tranquillity of the world around us. It is important to develop and preserve this aesthetic wealth for future generations,

creating space for the favourable development of humans and their socio-cultural environment.

The main task of modern society is to find harmony between people, technology and the environment. This means understanding and taking into account aesthetic needs in each of these areas. It is important to strive to create technologies that are not only functional, but also aesthetically pleasing and harmoniously integrated into the surrounding landscape. It is also important to develop a conscious perception of beauty and conserve natural resources to ensure that the aesthetic integrity of the environment is maintained.

Harmony between Man and Technology means that technology meets the needs and requirements of humans, providing convenience, efficiency and aesthetic pleasure. This means developing interfaces and designs that facilitate comfortable and enjoyable use of technology.

Harmony between Man and the Environment means that people are part of the natural environment, preserving its aesthetics and richness, avoiding unnecessary interference and pollution. This means the development of urban spaces that reflect a balance between buildings and green spaces, as well as the rational use of resources.

Harmony between Technology and the Environment involves developing technologies that ensure sustainability and efficiency without harming nature and the environment. This may mean using renewable energy sources, rational use of materials and technologies to reduce emissions and environmental impact.

A key aspect of the search for harmony in the «man-machine-environment» system is the pursuit of aesthetic harmony. This includes understanding and encouraging the development of technologies and designs that are not only functional, but also aesthetically pleasing and harmoniously integrated into the environment.

The search for harmony in the «man-machine-environment» system is a complex and multifaceted task that involves taking into account the needs, values and aesthetic preferences of all parties to the interaction. Only by ensuring a balance between humans, technology and the environment can true harmony be achieved and a space where everyone can enjoy beauty, comfort and sustainability be created.

Aerospace engineering is the best fit for our requirements – to show technical aesthetics as the main factor in minimising MMESE problems. Using the aerospace industry as an example, we will consider the issues of improving the efficiency of the MMESE, the work of personnel and consumers, as well as the problem of overcoming «industrial stress».

The history of aviation dates back to brothers Wilbur and Orville Wright and other industry pioneers who dreamed of conquering the skies. Despite its young age, aviation's technical achievements have evolved rapidly, changing the way aircraft look. But beyond functionality, design and aesthetics played an important

role in the development of aviation. Aircraft, such as planes and helicopters, are works of engineering where every element has a function and must be optimised to achieve the best possible performance. However, this functionality does not prevent them from being expressive masterpieces of technical aesthetics.

On the contrary, the aviation industry is becoming one of the leading areas where technical aesthetics is developing at a breakneck speed. There were reasons for this rapid development, due to the nature and specifics of the aviation industry. To understand the main directions of development of technical aesthetics in aviation, it is necessary to emphasise key points.

Firstly, an important aspect of technical aesthetics in aviation is aerodynamic design, which helps aircraft become more efficient and sustainable. Every wing curve, every corrugated skin, every fuselage shape is subjected to careful calculation and research. At the same time, designers try not only to optimise performance, but also to create beauty in the shapes of aircraft. This can be seen in the graceful lines of modern aircraft, which remind us of birds flying smoothly in the sky. Such associations only add to the aesthetic pleasure of watching an aircraft in the sky. The impression of the beauty and technical perfection of an aircraft is becoming a popular subject for art: literature, film, painting.

Secondly, in addition to aerodynamic design, technical aesthetics are manifested in the details of aircraft, such as cockpits, passenger compartments and exterior colour schemes. All of these aspects are important in creating impressive and functional aircraft. Technical aesthetics in aviation extends to the interior design of aircraft. Aviation designers are developing modern cockpits where ergonomics and innovative solutions are combined with the practice of creating a comfortable working environment for pilots. Passenger cabins are becoming real «flying hotels» with comfortable seats, entertainment systems and exquisite décor. They create an atmosphere of comfort and luxury, even on long-haul flights. Over time, travelling by plane has become a daily routine for many people. Constant use, spending a lot of time in the sky, makes designers improve this aesthetic.

Thirdly, aesthetics is important in corporate aviation design. For example, corporate colours, airline logos, and additional elements of aircraft according to the brand book are subject to careful analysis. Much attention is paid to the development of staff clothing design. Modern designers are invited to participate in order not only to create comfortable outfits but also to add aesthetic value to them, to create an impression of elitism and chic. The visual image of a steward or flight attendant evokes aesthetic pleasure. Until now, many airlines have strict requirements for the appearance of their staff.

Fourthly, technical aesthetics in aviation is not limited to aeroplanes and helicopters. It also appears in the design of airports and terminals. Modern airports remain true architectural masterpieces that combine functionality and aesthetics.

They impress with their grandeur, modern materials, light installations and art objects that make the space more comfortable and exciting. All additional services on the ground also carry this message. Technical aesthetics is present in ground transport and technical support services, especially if the work of these services can be observed by passengers.

Aerospace aesthetics is not limited to aircraft and airports. It also includes visual materials, pictures and videos from above. Such footage from space can be perceived as symbols of beauty and aesthetics. The «view from the sky» becomes an extraordinary aesthetic experience for a person when he or she is in an aeroplane or rocket. Being in the sky makes the feeling of being in the «man-machine-environment» system as real as possible. This aesthetics gives no chance to doubt that people are part of this system.

The technical aesthetics of aviation is a complex work at different levels of visual perception. The romanticisation of air travel has always contributed to the creation of a special atmosphere in this unique space. The meaningful message of the visual concept in aviation was formed under the influence of the modern and then postmodern societies. The theory and practice of the consumer society contributed to a more thorough approach to the implementation of the «sky-plane-girl» idea. This idea was supposed to sell a dream: a person's timeless desire to reach for the stars. That is why aviation, along with the car industry, is becoming the most technically aesthetic field. Beauty, dream, romance, spiritual aspiration for the beautiful, pure, heavenly – the list of such associations can be continued and should be explored in more depth.

It is impossible to avoid the issue of the Ukrainian tradition in aerospace aesthetics. The chief designer Oleg Antonov was well aware of the nature of the relationship between technical excellence and beauty. O. Antonov was a creative man who combined many talents. It was his authority that became the basis for the modern aviation industry in Ukraine. Design and engineering activities in the Ukrainian tradition are the foundation of the visual image in the domestic aviation industry. «Mriya» as a unique aircraft, «Mriya» as a symbol, «Mriya» as an art object. In Ukraine, art and aviation came together to participate in the Venice Biennale in 2019 as part of the project Falling Shadow, Mriya to the Giardini Gardens. The flight was supposed to take place, but unfortunately it did not. It was the most ambitious cultural project in Ukraine. The fact that such an idea came to life demonstrates the great aesthetic and socio-cultural value of aviation in our society.

Technical aesthetics in aviation is proof that beauty can exist alongside functionality. It provides aviation with not only efficiency and safety, but also expressiveness and sophistication, creating aircraft and infrastructure that delight us and inspire us to new heights. Technical aesthetics in aviation impresses us with

its harmony, grace and demonstrates the high level of craftsmanship achieved in this industry. Ukrainian aviation is an excellent example of how technical aesthetics can influence both the industry and the cultural consciousness of society as a whole.

Conclusions. Aesthetics in the «man-machine-environment» system is becoming a key factor in the formation of harmonious relationships between humans, technology and the environment. The way to achieve such harmony is to take into account aesthetic needs in all aspects of our lives, from the development of technologies to the organisation of the surrounding space. This is the only way to achieve true beauty and harmony in the modern world.

The technical aesthetics of aerospace engineering not only contributes to the effective interaction of all components of the MMESE, but also becomes a factor in the spiritual and existential harmony of a person. Aerospace aesthetics unites all parts of the industry, from the design of aircraft and rockets to the organisation of ergonomic space for staff and passenger service. The problem of «industrial stress» in aerospace is compensated by spiritual aesthetics, expressed in dreams of the sky, of visiting distant worlds, of the future. This aesthetic is the key to inspiration, creativity, innovation, and overall job satisfaction. Aerospace aesthetics harmonises relationships in the human-technology-environment system through the transmission of relevant values, namely:

1. Research: Aerospace aesthetics can embody the human desire to explore, discover and push the boundaries of knowledge and possibility.

2. Technological progress: It can reflect advances in technology, engineering and science, showing humanity's potential to achieve great solutions and breakthroughs.

3. Community: Participation in aerospace programmes can foster a sense of community that brings people from different countries and cultures together in a shared desire to achieve common goals.

4. Peace and cooperation: Aerospace projects often require cooperation between states and organisations, which contributes to international relations and peace.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bushnell, D. M. Industrial Design in Aerospace. Role of Aesthetics / D. M. Bushnell (ed.). Hampton : Langley Research Center, 2006. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/10517988.pdf>.
2. Gibson, J. J. The theory of affordances: (1979). *The people, place, and space reader*. London : Routledge, 2014. С. 50–60.
3. Гнатюк Л. Р., Осадча К. М. Теорія естетичного формоутворення. *Теорія та практика дизайну*. 2012. Вип. 2. С. 92–97. URL: <https://DOI:10.18372/2415-8151.2.6150>.
4. ДСТУ 2429–94. Система «людина-машина». Ергономічні та техніко-естетичні вимоги. Терміни та визначення. Київ : Держспоживстандарт України, 1994. 29 с.

5. Long Sh., Dhillon B. Man-Machine-Environment System Engineering. *Lecture Notes in Electrical Engineering: Proceedings of the 16th International Conference on MMESE*. January 2016. URL: <https://DOI:10.1007/978-981-10-2323-1>.
6. Lopez M., Ammerman G., Myers P. Aesthetics of Technology. *Offramp*. 2017. 13. URL: <https://offramp.sciarc.edu/issues/offramp-13>.
7. Оксентюк Б. Поняття технічної естетики та ергономіки та їх значення при розробці нового товару. *Матеріали XV наукової конференції ТНТУ імені Івана Пулюя*. Тернопіль, 2011. С. 255. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/10728/2/ConfTNTU_2011_Oksentiuk_B-Poniattia_tekhnichnoi_estetyky_255.pdf.
8. Оленіна О., Проценко О., Пічугіна Ю. Статус мистецтва в сучасному цифровому просторі. *Культура України*. 2022. Вип. 78. С. 18–30.
9. Rugescu A., Rugescu R. D. Impact of High Technology on Esthetics. *Aerospace influence. IBSU Scientific Journal*. 2009. 1 (3). С. 59–71.
10. Сафронов В. К. Архітектурне середовище як простір об'єктів інформаційного впливу. *Технічна естетика та дизайн*. 2018. Вип. 14. С. 219–223.
11. Сидорчук Л. А. Концепція ергономічного проектування системи «людина-техніка-середовище». *Педагогічні науки*. 2013. Вип. 113. С. 182–191.
12. Сидорчук Л. А. Ергономічна культура майбутнього вчителя технологій : монографія. Київ: НПУ, 2010. 413 с.
13. Сидорчук Л. А. Ергономічні основи методологічних підходів до аналізу взаємодії в системі «людина – техніка». *Вісник Київського міжнародного університету*. Серія: Психологічні науки. 2007. С. 190–199. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9090/SIDORCHUK.pdf;jsessionid=F2ABD0D93FCF95D7CC0DFA514C2D7A09?sequence=1>.
14. Татіївський П. Витоки і розвиток технічної естетики в Україні. *Мистецтво та освіта*. 2000. №3. С. 7–10.
15. Ушно І. М. Філософія техніки та технології: історико-філософський контекст. *Наукове пізнання: методологія та технологія. Філософія*. 2023. №2 (52). С. 30–36. URL: <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2023-2-4>.
16. Wei Ch. Analysis of Man-machine-environment System in Industrial Design and Comprehensive Evaluation of Products. *Man-machine Relationship IOP Conf. Series : Materials Science and Engineering*. 2020. 746 012039. URL: <https://doi:10.1088/1757-899X/746/1/012039>.

REFERENCES

1. Bushnell, D. M. (2006). Industrial Design in Aerospace. Role of Aesthetics. D. M. Bushnell (ed.). Hampton: Langley Research Center. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/10517988.pdf>.
2. Gibson, J. J. (2014). The theory of affordances: (1979). *The people, place, and space reader*. London: Routledge, 50–60.
3. Gnatjuk, L. R., Osadchaja, K. M. (2012). Aesthetic theory formation industrial products. *Teoriia ta praktyka dyzajna – Theory and practice of design*, 2, 92–97. doi: <https://doi:10.18372/2415-8151.2.6150>

4. DSTU 2429–94. (1994). Man-machine system. Ergonomic and technical and aesthetic requirements. Terms and definitions. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy [in Ukrainian].
5. Long, Sh., Bikram, D. (2016). Man-Machine-Environment System Engineering. *Lecture Notes in Electrical Engineering: proceedings of the 16th International Conference on MMESE, 406*. doi: <https://doi.org/10.1007/978-981-10-2323-1>
6. Lopez, M., Ammerman, G., Myers, P. (2017). Aesthetics of Technology. *Offramp, 13*. URL: <https://offramp.sciarc.edu/issues/offramp-13>
7. Oksentiuk, B. (2011). The concept of technical aesthetics and ergonomics and their importance in the development of a new product. *Proceedings of the XV Scientific Conference of Ivan Puluj*. Ternopil: Ternopil National Technical University, 255. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/10728/2/ConfTNTU_2011_Oksentiuk_B-Poniattia_tekhnichnoi_estetyky_255.pdf [in Ukrainian].
8. Olenina, O., Protsenko, O., Pichuhina, Y. (2022). Status of art in the modern digital space. *Kultura Ukrainy – Culture of Ukraine, issue 78, 18–30* [in Ukrainian].
9. Rugescu, A., Rugescu, R. D. (2009). Impact of High Technology on Esthetics. *Aerospace influence. IBSU Scientific Journal, 1(3), 59–71*.
10. Safronov, V. K. (2018). Architectural environment as a space of objects of information influence. *Tekhnichna estetyka ta dyzain – Technical Aesthetics and Design, 14, 219–223* [in Ukrainian].
11. Sydorchuk, L. A. (2013). The concept of ergonomic design of the «human-technology-environment» system. *Pedahohichni nauky – Pedagogical Sciences, 113, 182–191* [in Ukrainian].
12. Sydorchuk, L. A. (2010). Ergonomic culture of the future teacher of technology: a monograph. Kyiv: NPU [in Ukrainian].
13. Sidorchuk, L. A. (2013). The concept of ergonomic design of the system «man-technology-environment». *Visnyk Kyivskoho mizhnarodnoho universytetu. Seriya: Psykholohichni nauky – Bulletin of Kyiv International University. Series: Psychological sciences, 113, 182–191*. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9090/SIDORCHUK.pdf;jsessionid=F2ABD0D93FCF95D7CC0DFA514C2D7A09?sequence=1> [in Ukrainian].
14. Tatiyevsky, P. (2000). Origins and development of technical aesthetics in Ukraine. *Mystetstvo ta osvita – Art and Education, 3, 7–10* [in Ukrainian].
15. Ushno, I. (2023). Philosophy of Technology and Technology: historical and philosophical context. *Naukove piznannia: metodolohiia ta tekhnolohiia. Filosofii. – Scientific knowledge: Methodology and Technology. Philosophy. Odesa: Publishing house «Helvetica», 2 (52), 30–36*. doi: <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2023-2-4> [in Ukrainian].
16. Wei, Ch. (2020). Analysis of Man-machine-environment System in Industrial Design and Comprehensive Evaluation of Products. *Man-machine Relationship IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering. 746 012039*. doi: <https://doi.org/10.1088/1757-899X/746/1/012039>

Ушно Ірина Михайлівна, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та суспільних наук, Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «ХАІ», Україна

ЕСТЕТИКА В СИСТЕМІ «ЛЮДИНА-ТЕХНІКА-СЕРЕДОВИЩЕ»: ПОШУК ГАРМОНІЇ

Сучасна система «людина-техніка-середовище» (СЛТС) охоплює велике коло питань, пов'язаних між собою. Розглядати таку систему можливо в різних координатах: безпека, ефективність, глобалізація тощо. Метою цієї статті є дослідження естетичного виміру СЛТС в аерокосмічному контексті. У широкому сенсі естетика постає як простір для реалізації системи «людина-техніка-середовище». У практичній діяльності, естетика є показником гармонійної взаємодії всіх складників цієї системи. Естетичний складник виступає каталізатором змін, зумовлює упровадження вдосконалень та нових рішень у професійному середовищі. У системі «людина-техніка-середовище» технічна естетика дає змогу актуалізувати питання задоволення, натхнення, а також ергономіки та комфорту аерокосмічного інжинірингу.

Ключові слова: *технічна естетика, аерокосмічний інжиніринг, людина, техніка, середовище, цінності.*

УДК 327.01 : 329.12

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.61.304643>

Клімова Галина Павлівна, докторка філософських наук, професорка, професорка кафедри міжнародного права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: klimova55@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6533-199X

ЛІБЕРАЛІЗМ У ДИСКУРСІ ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

У статті аналізується генеза ліберальної теорії та основні етапи її розвитку в контексті суспільно-політичних змін на міжнародній арені. Формулюється основна ідея та розкриваються основні положення класичного лібералізму в міжнародних відносинах. Досліджуються суттєві чинники появи соціально-демократичного лібералізму та розглядається його вплив на міжнародні взаємини. Аналізуються особливості та базові цінності неолібералізму, проголошених найвищими критеріями стабільності західного суспільства. Особлива увага приділяється аналізу певних теорій неолібералізму в науці про міжнародні відносини: ліберального інституціоналізму, комерційного лібералізму та ліберального інтернаціоналізму.

Ключові слова: міжнародні відносини, лібералізм, неолібералізм, ліберальний інституціоналізм, комерційний лібералізм, ліберальний інтернаціоналізм.

Постановка проблеми. На рубежі ХХ–ХХІ ст. у міжнародній системі відбулися глобальні зміни: світ перестав бути біполярним, активізувалися інтеграційні процеси, почали стрімко розвиватися громадянські суспільства. З огляду на характер подій у міжнародному середовищі активного розвитку набула ліберальна теорія як цілісна, системна модель організації суспільного життя, яка виходить з положення про те, що індивідуальні свободи людини є правовим базисом суспільства та економічного ладу. У зв'язку з цим набуває особливого теоретичного та практичного значення дослідження генезу ліберальних підходів до розгляду міжнародної реальності, а також аналіз міжнародних аспектів функціонування та перспектив розвитку лібералізму в міжнародних відносинах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження лібералізму в теорії міжнародних відносин належить до сфери наукових інтересів як українських, так і зарубіжних науковців. Серед сучасних вітчизняних дослідників, які комплексно вивчають лібералізм з урахуванням міжнародно-політичних аспектів його функціонування в контексті сучасних трансформаційних тенденцій у міжнародному середовищі, слід відзначити таких учених, як А. Багінський, О. Детинченко, Д. Коротков, О. Кузь, В. Кулик, І. Погорська, С. Толстов, В. Чешко та ін. [1–7].

Вагомий внесок у теоретичне розроблення проблем ліберальної теорії в науці про міжнародні відносини внесли також зарубіжні науковці – Р. Белламі, Ч. Браун, М. Гріффітс, Р. Кеохейн, Ч. Купчан, А. Моравчик, М. Поллак, А. Вільямста ін. [8–15]. Незважаючи на те, що в науковій літературі знайшло широке відображення розуміння різноманітних проблем лібералізму в теорії міжнародних відносин, залишаються дискусійними низка питань, які необхідно постійно осмислювати.

Формулювання цілей. Метою статті є дослідження змісту, нормативно-ціннісних основ та особливостей функціонування та розвитку теорії лібералізму в міжнародних відносинах; розгляд основних ідей класичного лібералізму, соціально-демократичного лібералізму та неолібералізму в теорії та практиці міжнародних відносин; аналіз трактування міжнародних відносин із позицій теорій ліберального інституціоналізму, комерційного лібералізму та ліберального інтернаціоналізму.

Виклад основного матеріалу. Лібералізм як одна з найбільш поширених на міжнародній арені ідейних і соціально-політичних течій зародився у XVII ст. У другій половині XIX ст. він остаточно оформився як ідейно-політична доктрина, що об'єднує прихильників парламентського ладу, вільного підприємництва, демократичних свобод та обмежує сфери діяльності держави.

Поняття «лібералізм», яке походить від латинського «liberalis» (вільний, або той, хто має відношення до свободи), з'явилося у XVIII ст. як синонім словам «великодушний», «толерантний», «дозвільний» [16, с. 34]. В Оксфордському словнику поняття «лібералізм» уперше було зафіксовано в 1816 р. [17, с. 71]. На початку XIX ст., коли у багатьох європейських країнах виникли ліберальні політичні партії, що функціонували вже не як аристократичні угруповання чи політичні клуби, а як масові організації, воно міцно вкоренилося в науковому соціально-політичному дискурсі.

У середині XIX ст. доктрина класичного лібералізму стала панівною в європейській і північноамериканській політичній думці, а ліберальні партії займали провідні позиції в політичному житті західних країн [18, с. 448–449].

Походження лібералізму пов'язують з філософією стоїків, розвитком християнства, поглядами іспанського теолога-домініканця Франциско де Віторія.

Ідеї лібералізму обґрунтовували у своїх творах голландський юрист Г. Гроцій, англійські політичні філософи Ф. Бекон, Т. Гоббс, Д. Локк, французькі просвітелі (XVI–XVIII ст.), представник німецької класичної філософії І. Кант, а також Т. Джеферсон, Дж. Медісон, Б. Костан, А де Токвіль. Їхні ідеї були розвинені І. Бентамом, Дж. Міллем та ін. Суттєвий внесок у розроблення ідей і принципів лібералізму зробили представники української суспільно-політичної думки кінця XIX – початку XX ст. М. Драгоманов, Б. Кістяківський та ін.

Для аналізу ліберальної парадигми в теорії міжнародних відносин дуже важливим є те, що в її основі лежить ідея про моральну та політичну єдність людського роду, а також про невід’ємні, природні права людини. У різні епохи ця ідея набувала різних форм свого обґрунтування у працях різних мислителів.

Важливу роль у розробленні ідей лібералізму у сфері міжнародної політики відіграв Г. Гроцій. У працях «Вступ до голландської юриспруденції» та «Про право війни і миру» він сформулював концепцію гармонійних та безконфліктних міжнародних відносин за допомогою створення та упровадження системи міжнародного права. На його думку, для розв’язання збройних конфліктів варто застосовувати універсальні моральні принципи, яких мають дотримуватись уряди всіх країн світу. Йдеться про принципи:

- самозбереження, що полягає у взаємній повазі до законних і необхідних для існування держав інтересів;
- протиставлення свавілля та несправедливості, тобто солідарність урядів щодо недопущення політики, яка базується на необґрунтованих самозбереженням інтересах і цілях.

У праці «Про право війни і миру» Гроцій вважає, що система міжнародного права – це сукупність звичаєвих (природних) і позитивних норм відносин між державами. На його думку, їх кодифікація та дотримання державами у своїй політиці є ефективним інструментом гармонізації міжнародних відносин. Водночас держави мають утримуватися від збройного насильства, а конфлікти, що виникають між ними, розв’язувати за допомогою переговорів, добросовісного посередництва та в судовому порядку.

Біля витоків лібералізму стояв Дж. Локк, відомий в історії теорії міжнародних відносин як теоретик громадянського суспільства і правової демократичної держави. У своїй праці «Два трактати про правління» він першим обґрунтовує підконтрольність влади закону [19, с. 246–249].

Дж. Локк став засновником принципу поділу влади на законодавчу, виконавчу і федеративну. Він покладав на федеративну гілку функції оголошення війни і миру, вирішення дипломатичних питань та питання участі в союзах і коаліціях. Як теоретик лібералізму він мав значний вплив на формування

Декларації незалежності, а також конституцій США та післяреволюційної Франції.

Засновником ліберального напрямку щодо розуміння міжнародних відносин вважають видатного німецького філософа Іммануїла Канта. У працях «До вічного миру» та «Ідеї загальної історії з космополітичного погляду» він цілісно та чітко висловлює ідею, що метою розвитку людства є досягнення «загального громадянського стану» як системи представницької демократії.

Прагнення досягти такого стану впливає, на думку І. Канта, з потреби обмежити суб'єктивну волю окремих осіб, наділених владою. Їхня безконтрольність сприяє вияву жорстокості, жадібності, манії величі, що штовхає народи до війни, якої всі вони не бажають. Це можливо зробити лише за умов створення громадянського суспільства, створення громадського контролю за діями і рішеннями влади та залучення громадян до активного керування державою, наслідком цього стане постійний мир.

У трактаті «До вічного миру» І. Кант підкреслює, що стосунки між державами можуть бути перманентно мирними, якщо їхні уряди дотримуються шести найважливіших принципів:

1. Жоден таємний мирний договір не може вважатися дійсним, якщо в ньому мовчазно зарезервовано питання для майбутньої війни. Міжнародні договори покликані усувати причини війн між державами, а не створювати підстави для їх виникнення в майбутньому.

2. Жодна незалежна держава, велика чи мала, не може бути анексованою чи переходити під владу іншої держави шляхом успадкування, обміну, купівлі чи дарування. Держава та її громадяни не можуть розглядатися як майно, оскільки володіють національним суверенітетом, порушення якого завжди призводить до війн.

3. Постійні армії з часом будуть повністю ліквідовані, оскільки вони є серйозною загрозою існуванню іншим, насамперед сусіднім, державам. Їхнє існування спричиняє намагання урядів озброюватися та збільшувати збройні сили до межі, за якою пов'язані з підтриманням миру воєнні витрати стають настільки обтяжливішими за коротку війну, що самі постійні армії стають причиною воєнного нападу з метою позбавлення від цього тягаря.

4. Національні борги не повинні укладатися з метою зовнішніх суперечок між державами. Вони не повинні використовуватися для цілей зовнішньої політики. Ідеться про накопичення урядами зовнішніх боргів, що може дати їм необхідні кошти на ведення війни навіть із державами-кредиторами.

5. Жодна держава не повинна силою втручатися в конституцію чи уряд іншої держави. Таке втручання є порушенням суверенних прав народу і не може викликати жодної іншої реакції, крім збройного опору інтервентам.

6. Жодна держава не повинна під час війни, допускати ворожнечі акти, що унеможливлювали би взаємну впевненість у наступному мирі: вбивство, порушення умов договорів чи акта про капітуляцію, підбурювання іноземних громадян до зради чи бунту проти своєї законної влади. Такі дії підривають довіру у стосунках між урядами держав та авторитет влади, що до них вдається в очах своїх власних громадян [20].

Таким чином, у центр своїх філософських роздумів І. Кант поставив ідею про те, що в міжнародних відносинах вирішальну роль мають відігравати не сила, а право і мораль.

По суті, «вічний мир» Канта – це візія ліберального порядку, заснованого на твердженні, що людська поведінка обумовлена більше соціальним досвідом, а не природою людини; крім того, мир не виключає оборонні війни.

Теоретичним підґрунтям ліберальних ідей у теорії міжнародних відносин стали погляди англійського філософа і правознавця Джеремі Бентама, який висунув ідею «обмеження сили» у взаємодіях між державами та народами. Це, на його думку, унеможливило б збройні конфлікти і загарбницькі війни, спричинені релігійними та пріоритетними суперечками, тиранією однієї нації щодо іншої, корисливими інтересами владних еліт. Обмежити застосування збройної сили в міжнародних відносинах, за Дж. Бентамом, можливо за таких умов:

- введення особистої відповідальності членів уряду за втягнення народів у війну;
- припинення мілітаризації, послаблення впливу армії на суспільство та загальне роззброєння;
- припинення практики «таємної» дипломатії;
- створення міжнародної організації у складі делегацій європейських держав, уповноважених розв'язувати суперечки між ними [21, с. 69–70].

У цілому основна ідея класичного лібералізму в міжнародних відносинах – це переконання в необхідності та можливості покінчити зі світовими війнами та збройними конфліктами між державами шляхом правового регулювання та демократизації міжнародних відносин, поширення на них норм моральності та справедливості.

Головні положення класичного лібералізму в міжнародних відносинах зводяться до такого:

- людина не агресивна за своєю природою, вона націлена на співпрацю;
- війна – це проблема, яку можна вирішити тільки спільними зусиллями;
- міжнародне співтовариство має усвідомити необхідність міжнародних інститутів, здатних запобігти збройному конфлікту;
- державам необхідно реформувати свої політичні системи, з тим щоб демократичне правління всередині кожної країни сприяло встановленню миру та розвитку співробітництва на планеті;

– на міжнародній арені діють не тільки силові, а й інші чинники, такі як економіка та мораль [22, с. 18].

Ідеями та принципами класичного лібералізму керувалися учасники англійської буржуазної революції середини XVII ст. та борці за незалежність США. Ці ідеї зафіксовано в таких офіційних державних документах, як французька Декларація прав людини і громадянина 1789 р. й Конституція Франції 1791 р., американська Декларація про незалежність 1776 р. і Конституція США 1787 р. та ін. Зокрема, у «Декларації прав людини і громадянина» записано, що метою будь-якого політичного об'єднання є охорона природних невід'ємних прав людини: свободи, власності, безпеки тощо.

Після суспільних змін у Європі у XVIII ст. більшість держав, навіть і ті, що не були демократичними, усвідомили необхідність функціонування принципів міжнародного порядку. Багато ідеологів лібералізму вважали, що скасування монархії і заміна її «нацією» як основний принцип організації суспільства може привести до мирного світового порядку без воєн та конфліктів. Самовизначення народів розглядалося як перший крок на шляху до справді демократичної і ліберальної світової системи і, таким чином, було основним аргументом лібералів у міжнародній політиці [23, с. 3].

Більшою чи меншою мірою принципи лібералізму було втілено у Франції в 1830–1870 рр., а також у Швейцарії, Нідерландах, у Скандинавських країнах. Ідеологію лібералізму покладено в основу діяльності Демократичної партії США (1828 р.), Ліберальної партії Великої Британії (1832 р.), Ліберальної партії Канади (1873 р.) та ін.

У 30-ті рр. XX ст. формується новий тип лібералізму – соціально-демократичний лібералізм (Дж. Гобсон, Т. Грін, Ф. Науман, Дж. Дьюї, Дж. Джолітті, Р. Дарендорф, М. Фрідман та ін.).

Його поява пов'язана з «новим курсом» президента США Ф. Рузвельта, який у період гострої економічної кризи по-новому визначив роль держави в регулюванні економіки, і впровадженню економічних ідей Дж. Кейнса. Для виходу з економічної кризи неоліберали сформували мобілізаційну економіку, регулювання якої відбувалося через певні державні структури. Одночасно стала проводитися активна соціальна політика. Владу монополій було обмежено. Через податкову систему матеріальні багатства суспільства більшою мірою стали перерозподілятися на користь народу.

Після Другої світової війни ідеї соціал-демократичного лібералізму набули поширення і в країнах Західної Європи. Найяскравіше ці процеси помітно в Скандинавських країнах, Австрії, Канаді, Японії і, безперечно, Німеччині. Цей процес був пов'язаний з еволюційними змінами функцій та механізмів держави. Упродовж 50-х – 60-х рр. XX ст. на Заході остаточно сформувався новий тип ліберальної держави – «держави загального блага».

У 70-х рр. XX ст. в політиці країн Заходу домінують позиції посів неолібералізму, який витіснив соціально-демократичний лібералізм. Початок неоліберальних інституційних перетворень пов'язують з іменами трьох чи не найпомітніших постатей західного світу кінця минулого століття – це Р. Рейган, М. Тетчер і Г. Коль. Вони не належали до когорти ліберальних політиків, а були за своїм світоглядом абсолютними консерваторами. Проте їхня економічна політика стала не просто консервативною, а ліберально-консервативною, неоліберальною [24, с. 95].

Неолібералізм залишив непорушними принципи лібералізму щодо поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову, ключової ролі в суспільстві приватного сектору і права приватної власності, конкуренції, але поряд із запровадженням обмеженого державного втручання в економічні і соціальні процеси характеризувався такими основними особливостями: 1) вимогою від політичної системи забезпечення справедливості, а від урядів – орієнтації на моральні принципи і цінності; 2) необхідністю забезпечення консенсусу тих, хто управляє, з тими, ким управляють, участі мас у політичних процесах, демократизації процедури прийняття управлінських рішень; 3) наданням переваги плюралістичним формам організації та здійсненню державної влади; 4) забезпеченням політичної активності, що передбачає свободу від забобонів, ставлення до моралі як до справи особистості, вороже ставлення до споживацького егоїзму [25, с. 282].

Неолібералізм на перший план висунув низку базових цінностей, проголошених основами стабільності західного суспільства та найвищими критеріями людської цивілізації:

- свобода, з якої випливають толерантність і право на приватність життя;
- конституціоналізм і панування права, що є практичними та інституціональними принципами, за допомогою яких гарантуються і захищаються свободи особистості;
- почуття раціональності, яке поєднує лібералізм із «духом науки» та пізнання [22, с. 18–19].

На початку 1990-х рр. існує багато різновидів неолібералізму, виражених у міжнародній думці, зі спільною ідеологією й різною методологією та проблематикою [26, с. 5]. З урахуванням визначального фактору, який має найбільший вплив на зовнішню політику держави, визначають різні варіанти неолібералізму, у тому числі: ліберальний інституціоналізм, комерційний лібералізм, ліберальний інтернаціоналізм.

Провідними теоретиками ліберального інституціоналізму є Роберт Кеохейн і Джозеф Най. Вони вважають, що між країнами існує безліч зв'язків і відносин, у яких сила або могутність не є дієвим інструментом реалізації політики. Тому чинник збройної сили не настільки значущий, як вважають нео-

реалісти. Вплив за допомогою збройних сил на інших учасників міжнародного спілкування, підкреслюють Р. Кеохейн і Дж. Най, стає занадто дорогим і в прямому, і в переносному сенсі. Більш ефективними засобами впливу, на їхню думку, є міждержавна взаємодія, яка в умовах міжнародної анархії будується на прагненні держав до кооперації та співробітництва.

Згідно з Р. Кеохейнем та Дж. Наєм, світова політика переходить у транс-національну стадію, що означає зростання проникності державних кордонів, посилення ролі міжнародних ринків, зростання ролі міждержавних та некомерційних організацій на міжнародній арені. Усі ці фактори, на їхню думку, знижують імовірність виникнення міжнародних конфліктів, але виключити її не можуть.

У ліберальному інституціоналізмі ще до заснування ООН набуває широкого поширення парадигма управління «зверху вниз», відповідно до якої після Другої світової війни розбудовувався концепт миру [27, с. 135].

Створення міжнародної архітектури, спрямованої на збереження миру та гарантування безпеки серед держав, здійснювалося одночасно з процесом виникнення недержавних, неурядових учасників міжнародних відносин і соціальних рухів, що покликані визначати конкретний порядок денний, який, як сподівалося, приведе до сталого миру і не спиратиметься на наявність загрози силою [28, с. 34].

Для комерційного лібералізму в рамках неоліберальної парадигми характерні абсолютизація індивідуальної свободи, заперечення втручання держави в економіку й соціальні відносини, прихильність до вільного ринку. Цей напрям відповідає так званій чиказькій школі, або школі монетаризму. У центрі її – ідея вільного ринку та опозиція вченню Дж. Кейнса.

Представники цієї школи, передусім американський економіст М. Фрідмен та австрійсько-англійський економіст і політичний філософ Ф. Хайек, вважають, що грошовий обіг і його закони складають центральний елемент економічної системи будь-якого суспільства. Виходячи з цього, при розв'язанні економічних завдань у сфері міжнародних відносин основний наголос вони роблять на монетаристських засобах, фінансовому регулюванні, а точніше – саморегулюванні. По суті, зазначений напрям лібералізму – це економічний консерватизм, який повторює з певними модифікаціями окремі положення класичного лібералізму [18, с. 451].

Крім того, представники комерційного лібералізму вважають, що транс-національні відносини, а також відкриті торговельні відносини та взаємозалежність між державами сприяють розвитку та зміцненню їхньої співпраці [26, с. 5].

Ліберальний інтернаціоналізм як ще одна теорія неолібералізму виник у ХІХ ст. Його видатними представниками були Л. Кертис, А. Циммерн, Н. Ен-

джерел тощо. Ліберальний інтернаціоналізм набув популярності під час Першої світової війни [29].

На початку ХХ ст. доктрина ліберального інтернаціоналізму отримала подальший суттєвий розвиток, що було пов'язано з ім'ям 28-го президента США Вудро Вільсона, який проголосив відкритість зовнішньополітичної діяльності та дипломатії, орієнтацію в зовнішній політиці на демократичні принципи, співпрацю і мораль.

Погляди Вудро Вільсона, що сформувались під значним впливом ідей Дж. Бенґама, були виражені у програмних гаслах кардинальної трансформації міжнародних відносин: «мир через право», «гармонія інтересів», «світова гармонія», «міжнародне право як світовий скарб моральних вартостей».

Відомі «14 пунктів» Вудро Вільсона (англ. *Wilson's Fourteen Points*, або просто *Fourteen Points*), які запропонував президент США на Версальській мирній конференції, стали фактичним втіленням теоретичних принципів лібералізму в реальні міжнародні відносини.

У них він окреслив своє бачення міжнародного устрою після Першої світової війни, визначив базові принципи міжнародних відносин, які повинні були покласти край війні як явищу, серед яких відмова від таємної дипломатії, скорочення озброєнь, пріоритет інтересів суспільства у вирішенні міжнародних суперечок, створення Ліги Націй як інтернаціонального арбітра, спроможного гарантувати суверенітет усіх держав, незалежно від їхніх потенціалів та можливостей тощо [30; 31, с. 24].

Головною метою ліберального інтернаціоналізму є досягнення глобальних структур у межах міжнародної системи, просування ліберального світового порядку. Він передбачає поступову трансформацію світової політики від анархії до загальних інституцій та верховенства закону. Для цього заохочуються глобальна вільна торгівля, ліберальна економіка та ліберальні політичні системи.

Ідеологи ліберального інтернаціоналізму схвалюють існування міжнародних організацій для втілення міжнародного порядку, за якого міжнародна політика контролюється наднаціональними нормами та інституціями. А це своєю чергою гарантує мирний світовий порядок [32, с. 106].

Сучасна ліберальна теорія наріжним каменем міжнародних відносин називає людську природу, обстоюючи такі якості людини, як миролюбність, прихильність ідеалам співробітництва, моралі та взаємодопомоги. Звідси випливає:

- що метою зовнішньої політики держав є накопичування багатства на основі взаємовигідного співробітництва та пошуку шляхів його розширення;
- міжнародні відносини не є анархічними та некерованими. Їх можна та потрібно регулювати за допомогою міжнародних договорів і створення спеціальних організацій, що регулюють міждержавні відносини;

– держави сьогодні не є безумовними домінантами міжнародних відносин. Важливу роль у світових процесах відіграють міжнародні організації, громадська думка та бізнес;

– війна – це не об’єктивна риса світової політики, а біда людства, якій необхідно протиставити курс на загальне та повне роззброєння, а також систему міждержавних договорів і жорсткі механізми контролю над їх виконанням;

– військова сила – важливий інструмент зовнішньої політики держави;

– важливою умовою міжнародного миру є просування демократії, оскільки демократичні країни прагнуть примножувати власні багатства, а не витрачати сили на протистояння. Війни є долею лише диктаторських режимів [33, с. 43–44].

Великою перемогою лібералів у ХХ ст. стало створення Ліги Націй (1919) і ООН (1945), роль якої в сучасній світовій політиці підтримується провідними державними діячами. Ліберально-ідеологічне трактування міжнародних відносин зводиться до толерантної політики держави щодо інших суб’єктів, заснованої на універсальних моральних і правових цінностях.

Після другої світової війни ліберальні партії зробили спроби консолідації та координації своєї діяльності на міжнародній арені. На Установчому з’їзді в Оксфорді (Велика Британія) у квітні 1947 року було створено Ліберальний інтернаціонал – федерацію ліберальних, демократичних та прогресивних партій. Його програмними документами є: «Оксфордський ліберальний маніфест» 1947 р., «Оксфордська ліберальна декларація» 1967 р., «Ліберальний заклик» 1981 р. Нині до нього входять країни Європи, Америки, Африки та Азії.

Як колективні члени до Ліберального інтернаціоналу входять групи лібералів у Європейському парламенті та Раді Європи, а також Міжнародна федерація ліберальної та радикальної молоді. Його штаб-квартира розміщується в Лондоні. Він збирає з’їзди та наради лідерів. Під егідою Ліберального інтернаціоналу проводяться міжнародні семінари та зустрічі, покликані стимулювати обмін ідеями, сприяти збагаченню політичного та ідейного змісту сучасного лібералізму.

Висновки. Отже, лібералізм є унікальним явищем у науці про міжнародні відносини. Це ґрунтовна цілісна теорія, що досліджує всі аспекти світової політики та аналізує особливості міжнародних взаємозв’язків. Сучасний лібералізм не є однорідною ідейно-політичною доктриною. Зусілля щодо розвитку лібералізму під впливом нових історичних реалій зумовили появу багатьох його різновидів, що відрізняються за принципами і підходами розв’язання найважливіших міжнародних проблем на світовій арені. Але, незважаючи на свої відмінності, вони мають спільні риси, основу яких складають найважливіші ліберальні ідеї, принципи та ціннісні пріоритети.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багінський А. «Ліберальний мир» як концепція та практика врегулювання конфлікту. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Політологія. Соціологія. Право. 2019. Вип. 3 (43). С. 15–19.
2. Детинченко О. Особливості ідейного, комерційного та республіканського лібералізму як основних форм нового лібералізму. *Гілея* : наук. вісн. : зб. наук. пр. Київ : Гілея, 2016. Вип. 107, №4. С. 361–363.
3. Коротков Д. С. Вплив ліберально-ідеалістичного напрямку на традиційну гегемонію реалістів у теорії міжнародних відносин. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2020. Т. 12, вип. 2. С. 87–93. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/25647> (дата звернення: 15.03.2024).
4. Кузь О. М., Чешко В. Ф. Біополітика як механізм державного управління у нео-ліберальній ідеологічній парадигмі. *Гілея* : наук. вісн. 2019. Вип. 140 (1), ч. 3 : Політичні науки. С. 35–38.
5. Кулик В. Вплив міжнародних мережових громадянських ініціатив на безпекову політику України. URL: <http://politika.org.ua/?p=982> (дата звернення: 17.03.2024).
6. Погорська І. Ефективність теоретичного виміру міжнародно-політичного аналізування в дослідженні проблематики сучасних глобальних взаємодій. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pmv/2011_3/p039.pdf (дата звернення: 18.03.2024).
7. Толстов С. В. Політичні ідеології як засіб мотивації в міжнародних процесах. *Наукові записки НаУКМА*. Серія «Політичні науки». 2013. Т. 147. С. 39–47.
8. Bellamy R. *Rethinking Liberalism*. London : Continuum. 2005. 264 p.
9. Brown Ch. The poverty of Grand Theory. *European Journal of International Relations*. 2013. Vol. 19. P. 483–497.
10. Griffiths M. *Rethinking International Relations Theory*. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2011. 226 p.
11. Keohane R. *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*. Cambridge University Press, 2003. 364 p.
12. Kupchan Ch. The Illusion of Liberal Internationalism's Revival. *International Security*. 2010. Vol. 35, №1. P. 95–109.
13. Moravcsik A. *Liberal International Relations Theory: A Scientific Assessment*. Progress in International Relations Theory: Appraising the Field. Cambridge, Mass. : MIT Press, 2003. P. 159–204.
14. Pollack M. International Relations Theory and European Integration. *Journal of Common Market Studies*. 2001. Vol. 39, №. 2. P. 221–244.
15. Williams A. *Liberalism and war: the victors and vanquished (The new international relations)*. New York ; London : Taylor and Francis Group, Routledge, 2006. 263 p.
16. Куц Г. Ліберальні трансформації політичного простору. Харків : Віровець А. П. ; Апостроф, 2011. 298 с.

17. Заблоцький В. П. Лібералізм: ідея, ідеал, ідеологія : монографія. Донецьк : Янтра, 2001. 367 с.
18. Шляхтун П. П. Політологія: історія та теорія : підручник. Київ : ЦУЛ, 2010. 472 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shliakhtun_Petro/Politolohiia_istoriia_ta_teoriia.pdf? (дата звернення: 21.03.2024).
19. Локк Дж. Два трактати про правління / пер. Павло Содомора. Київ : Наш Формат, 2020. 312 с.
20. Kant I. Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf. Friedrich Nicolovius, Königsberg, 1795. 104 s.
21. Теорія міжнародних відносин : конспект лекцій / укл.: Чістякова І. М., Кубко В. П., Кудлай І. В., Кривдіна І. Б. Одеса : ДУ ОП, 2021. 223 с.
22. Дронов В. Ю. Міжнародні відносини та світова політика: навч.-метод. посіб. / НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2022. 131 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23460> ISBN 978-966-928-880-6 (дата звернення: 25.03.2024).
23. Osiander A. The States System of Europe, 1640–1990: Peacemaking and the Conditions of International Stability. Oxford : Clarendon Press, 1994. 358 p.
24. Гальчинський А. Лібералізм: уроки для України. Київ : Либідь, 2011. 228 с.
25. Радзівєвська С. Співвідношення неолібералізму, глобалізації і фінансіалізації: сутність і основна суперечність. *Збірник наукових праць ДЕТУТ*. Серія «Економіка і управління». 2016. Вип. 35. С. 278–290.
26. Стадник О. Значення теорії нового лібералізму для науки про міжнародні відносини. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Міжнародні відносини. 2011. Вип. 20 (217). С. 4–8.
27. Паніна І. Г. Ліберально-ідеалістична традиція в дослідженні миру. *Політичне життя*. 2021. № 3. С. 132–140.
28. Richmond O. P. Peace in international relations / Routledge studies in peace and conflict resolution ; series editors T. Woodhouse and O. Ramsbotham. London : Taylor & Francis e-Library, 2008. 218 p.
29. Long D. The Harvard School of Liberal Internatinal Theory: A Case for Closure. *Millennium*. 1995. Vol. 24, № 3. P. 489–505.
30. Гончар Б. М. «Чотирнадцять пунктів» Вільсона. Українська дипломатична енциклопедія : у 2 т. / ред. кол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 2 : М-Я. 812 с.
31. Фісанов В. Ліберальний міжнародний порядок: «реалії» втілення та концептуальне бачення. *Історичні і політологічні дослідження*. 2019. № 1 (64). С. 23–28.
32. Чумак К. О Теорія ліберального інтернаціоналізму та її місце в дослідженні міжнародних відносин. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. Соціологія і політичні науки. 2015. Т. 20, вип. 1 (22). С. 102–108.
33. Міжнародні відносини та світова політика : навч. посіб. / О. М. Кузь, Д. С. Коротков, Д. Ю. Михайличенко, О. В. Бровко ; за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. О. М. Кузя. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 200 с. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/25295> (дата звернення: 25.03.2024).

REFERENCES

1. Bahinskyi, A. (2019). «Liberalnyi myr» yak kontseptsiiia ta praktyka vrehuliuvannia konfliktu. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo – Bulletin of NTUU «KPI». Politology. Sociology. Right, issue 3, 43, 15–19* [in Ukrainian].
2. Detychenko, O. (2016). Osoblyvosti ideinoho, komertsiiinoho ta respublikanskoho liberalizmu yak osnovnykh form novoho liberalizmu. *Hileia: naukovyi visnyk. Zbirnyk naukovykh prats. Kyiv: «Vydavnytstvo «Hileia» – Gilea: Scientific Bulletin. Collection of scientific papers. Kyiv: Gilea Publishing House, issue 107, 4, 361–363* [in Ukrainian].
3. Korotkov, D. S. (2020). Vplyv liberalno-idealistychnoho napriamku na tradytsiinu hehemoniiu realistiv u teorii mizhnarodnykh vidnosyn. *Filosofia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury – Philosophy and political science in the context of modern culture, Vol. 12, issue 2, 87–93*. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/25647> [in Ukrainian].
4. Kuz, O. M., Cheshko, V. F. (2019). Biopolytyka yak mekhanizm derzhavnoho upravlinnia u neoliberalnii ideolohichnii paradyhmi. *Hileia: naukovyi visnyk – Gilea: Scientific Bulletin, issue 140, 1 (3), Politychni nauky, 35–38* [in Ukrainian].
5. Kulyk, V. (2009). Vplyv mizhnarodnykh merezhevykh hromadianskykh initsiatyv na bezpekovu polityku Ukrainy. URL: <http://politika.org.ua/?p=982> [in Ukrainian].
6. Pohorska, I. (2011). Efektyvnist teoretychnoho vymiru mizhnarodno- politychnoho analizuvannia v doslidzhenni problematyky suchasnykh hlobalnykh vzaiemodii. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pmv/2011_3/p039. Pdf [in Ukrainian].
7. Tolstov, S. V. (2013). Politychni ideolohii yak zasib motyvatsii v mizhnarodnykh protsesakh. *Naukovi zapysky NaUKMA. Seriia «Politychni nauky» – Scientific notes of NaUKMA. Series «Political Sciences», Vol. 147, 39–47* [in Ukrainian].
8. Bellamy, R. (2005). *Rethinking Liberalism*. London: Continuum.
9. Brown, Ch. (2013). The poverty of Grand Theory. *European Journal of International Relations. Vol. 19, 483–497*.
10. Griffiths, M. (2011). *Rethinking International Relations Theory*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
11. Keohane, R. (2003). *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*. Cambridge University Press.
12. Kupchan, Ch. (2010). The Illusion of Liberal Internationalism's Revival. *International Security. Vol. 35, 1. 95–109*.
13. Moravcsik, A. (2003). *Liberal International Relations Theory: A Scientific Assessment*. Progress in International Relations Theory: Appraising the Field. Cambridge, Mass: MIT Press.
14. Pollack, M. (2001). International Relations Theory and European Integration. *Journal of Common Market Studies. Vol. 39, 2, 221–244*.
15. Williams, A. (2006). *Liberalism and war: the victors and vanquished (The new international relations)*. New York, London: Taylor and Francis Group, Routledge.
16. Kuts, H. (2011). Liberalni transformatsii politychnoho prostoru. Kharkiv: Virovets A. P., Apostrof [in Ukrainian].

17. Zablotskyi, V. P. (2001). Liberalizm: ideia, ideal, ideolohiia: monohr. Donetsk: Yantra [in Ukrainian].
18. Shliakhtun, P. P. (2010). Politolohiia: istoriia ta teoriia: Pidruchnyk. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shliakhtun_Petro/Politolohiia_istoriia_ta_theoriia.pdf [in Ukrainian].
19. Lok, Dzhon (2020). Dva traktaty pro pravlinnia; per. Pavlo Sodomora. Kyiv: Nash Format [in Ukrainian].
20. Kant, I. (1795). Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf. Friedrich Nicolovius, Königsberg [in Deutschland].
21. Teoriia mizhnarodnykh vidnosyn: konspekt leksii. Ukl.: Chistiakova I. M., Kubko V. P., Kudlai I. V., Kryvdina I. B. (2021). Odesa: DU OP [in Ukrainian].
22. Dronov, V. Yu. (2022). Mizhnarodni vidnosyny ta svitova polityka: navch.-metod. posib. NU «Odeska yurydychna akademiia». Odesa: Feniks. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23460> ISBN 978-966-928-880-6 [in Ukrainian].
23. Osiander, A. (1994). The States System of Europe, 1640–1990: Peacemaking and the Conditions of International Stability. Oxford: Clarendon Press.
24. Halchynskyi, A. (2011). Liberalizm: uroky dlia Ukrainy. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
25. Radziievska, S. (2016). Spivvidnoshennia neoliberalizmu, hlobalizatsii i finansializatsii: sutnist i osnovna superechnist. *Zbirnyk naukovykh prats DETUT. Seriia «Economika i upravlinnia» – Collection of scientific papers DETUT. «Economics and Management» series, issue 35, 278–290* [in Ukrainian].
26. Stadnyk, O. (2011). Znachennia teorii novoho liberalizmu dlia nauky pro mizhnarodni vidnosyny. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seriia: mizhnarodni vidnosyny – Scientific bulletin of Lesya Ukrainka Volyn National University. Series: international relations, issue 20 (217), 4–8* [in Ukrainian].
27. Panina, I. H. (2021). Liberalno-idealistychna tradytsiia v doslidzhenni myru. *Politychne zhyttia – Political life, 3, 132–140* [in Ukrainian].
28. Richmond, O. P. (2008). Peace in international relations / Routledge studies in peace and conflict resolution; series editors T. Woodhouse and O. Ramsbotham. London: Taylor & Francis e-Library.
29. Long, D. (1995). The Harvard School of Liberal International Theory: A Case for Closure. *Millennium. Vol. 24, 3, 489–505*.
30. Honchar, B. M. (2004). «Chotyrynadtsiat punktiv» Vilsona. Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia: u 2 t. / red. kol.: L. V. Huberskyi (holova) ta in. Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
31. Fisanov, V. (2019). Liberalnyi mizhnarodnyi poriadok: «realii» vtilennia ta kontseptualne bachennia. *Istorični i politolohični doslidzhennia – Historical and political studies, 1(64), 23–28* [in Ukrainian].
32. Chumak, K. O. (2015). Teoriia liberalnoho internatsionalizmu ta yii mistse v doslidzhenni mizhnarodnykh vidnosyn. *Visnyk ONUim. I. I. Mechnykova. Sotsiolohiia i politychni nauky – Bulletin of ONU named after I. I. Mechnikova. Sociology and political sciences, Vol. 20, issue 1(22), 102–108* [in Ukrainian].

33. Mizhnarodni vidnosyny ta svitova polityka: navch. posib. / O. M. Kuz, D. S. Korotkov, D. Yu. Mykhailychenko, O. V. Brovko; za zah. red. d-ra filos. nauk, profesora O. M. Kuzia. (2020). Kharkiv: KhNEU im. S. Kuznetsia. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/25295> [in Ukrainian].

Klimova Galina Pavlovna, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of the Department of Sociology and Political Science, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

LIBERALISM IN THE DISCOURSE OF THE THEORY OF INTERNATIONAL RELATIONS

The article analyzes the genesis of liberal theory and the main stages of its development in the context of socio-political changes on the international arena. The main idea is formulated and the main provisions of classical liberalism in international relations are revealed. The essential factors of the emergence of social-democratic liberalism are studied and its influence on international relations is considered. The features and basic values of neoliberalism, declared the highest criteria for the stability of Western society, are analyzed. Special attention is paid to the analysis of certain theories of neoliberalism in the science of international relations: liberal institutionalism, commercial liberalism, and liberal internationalism.

Keywords: *international relations, liberalism, neoliberalism, liberal institutionalism, commercial liberalism, liberal internationalism.*

Felipe Rodolfo Vergara Lasnibat, Academic at the University of Playa Ancha,
Advisor SM E at the University of Playa Ancha, Chile
e-mail: fvergara@upla.cl
ORCID: 0000-0002-3400-6123

FROM POLITICAL LEADERSHIP TO THE CRIMINALIZATION OF THE STRIKE ON THE STATE RAILWAYS. DECREE 1,157 GENERAL LAW OF RAILWAYS (1889–1931)

The Chilean State Railway Company implemented regulations aligned with the liberal world's political circumstances. Key laws included the State Railway Police Law (1863) and State Railway Administration Law (1868), amended multiple times. These regulations aimed at effective management, prioritizing good service, probity, and efficiency. Labor protests from the late 19th to early 20th centuries prompted regulatory adjustments.

Keywords: railway Police, labor movement, strike, penalty, criminalization, social protest.

Problem setting. From its beginnings, the Chilean railway project had to face detractors. On the one hand there were the aristocratic landowners who disputed inch by inch the lands through which the railway route ran, always seeking proximity to their production centers and thus streamlining the internal economy; The local oligarchy also rushed into disputes with foreign industrialists who saw a possibility of gaining a part of the Chilean state business. The Government, lacking internal investment, seeks, through the issuance of participation bonds, foreign capital that will accelerate the railway articulation, both from the Valparaíso branch to Santiago as well as the longitudinal projects. The peasant sectors that in the first phase opposed technological advancement also joined these disputes.

Analysis of previous academic publications. The analysis focuses on various aspects of Chilean history and politics, particularly centered around workers, labor unions, labor movements, and political processes. Cortés, Alexis et al [1] delve into the phenomenon of populism in Chile and explores its proximity to the contemporary context. The article includes a comparative analysis of political and socio-cultural trends in Chile with other countries or historical contexts. DeShazo Peter [2] examines the role and influence of urban workers and labor unions in Chile during the period from 1902 to 1927. Using a historical approach, the author analyzes

organizational and socio-economic aspects of the labor movement. Escobar Zenteno [3] offers a compendium of social legislation and the development of the labor movement in Chile. It provides a detailed description of legislative changes and their impact on the working class.

Garcés Mario [4] analyzes the labor movement in Chile during the 1930s and its interaction with the political movement «Popular Front». It explores political and social aspects of this period. The publication by Honores and colleagues [5] offers insights into the social and charitable initiatives undertaken by the state railway company in Chile during the period from 1900 to 1930. The work examines the role of the state railway company in addressing societal needs, supporting charitable causes, and fostering community development within the context of early 20th-century Chilean society. Illanes O., María Angélica [6] explores the history of workers' mutual aid societies and their impact on the social sphere in Chile from 1840 to 1920. Matus Jean Pierre [7] analyzes the criminal doctrine in Chile in the context of the failed recodification of legislation in the 20th century and the beginning of the 21st century. Mason Patricio [8] provides a brief historical overview of the labor movement in Chile and the socialist republic of 1932. Pinto Vallejos Julio [9] explores the struggle for politicization of Pampina in Chile from 1911 to 1932 and the role of socialism and Alessandrism in this process. Pinto Vallejos Julio [10] examines the dictatorship of Carlos Ibáñez in Chile in a populist context from 1927 to 1931.

These research works and publications contribute to understanding various aspects of Chilean history, politics, and society and their connection to the labor movement and political processes.

The purpose of the article is to study the transition from political leadership to the criminalization of strikes under the General Railway Law in Chile from 1889 to 1931. The article will examine the evolution of labor relations, in particular the role of political leadership in shaping policies related to railroad workers' rights and strike regulation.

The main body of a research paper. The resistance ranges from a childish discourse that can argue that the train «will affect the milk production of the cows» to «the danger of fires caused by steam locomotives that spread waste and put crops at risk» [11, p. 51]. In this first stage there were attempts to oppose the railroad operations, which led to a series of spontaneous activities by peasants that ranged from letters to the newspapers of the time denouncing events, to accusations against deputies or senators calling on them to defend their rights. and responded to their fears and, as an anonymous direct action, resorted to sabotage on the roads. This last frequent activity during the first ten years of the execution of the Valparaíso to Santiago branch, led the authorities of the state Railway Company to make a series of instructions to the executive so that it legislate around these «irrational

acts that not only put into risk not only their lives but also those of others, and that due to an obscurantist whim in the face of railway development, they impede the advancement and technological progress of the country» [11, p. 73]. It is from this attention that the State Railway Police Regulation of August 6, 1863 emerged, which years later would give rise to the Civil Railway Police corps, based in Valparaíso.

«The railway police will have a military character and will use weapons, uniforms and insignia. Formed by two Sections, one for Order and the other for Security, for the purposes of the service it was organized into an Inspection and three Police Stations. The first, with a seat in Baron, in charge of a Commissioner, a Deputy Commissioner and 82 guardians; the Second, Santiago-Alameda, whose staff included a Commissioner, three Deputy Commissioners, 131 guards and the Third located in Concepción, in charge of a Commissioner, three Deputy Commissioners and 85 guards» [12].

This first statutory body had the following objectives: Prevent sabotage, for this purpose a group of railway police patrolled the tracks, inspecting that there were no stones or debris that might cause a derailment. Added to this preventive work – in the event of accidents – was the function of pursuing those responsible and, if found, taking them to the relevant court for the respective trial. The legislation contemplated sanctions for those who caused railway accidents, which could range from a fine of 5 to 50 pesos in the case of a derailment to minor imprisonment if it was proven that the activity caused injuries. If the effects were greater, the guilty party could risk a five-year sentence, classifying the action as voluntary manslaughter.

Whippings and stocks were a practice inherited from British and North American speculators and that over time became normalized and even legitimized. These practices do not exempt well-known railway industrialists such as Guillermo Wheelwright, Allan Campbell and Henry Meiggs, on the contrary they are part of the national railway history. Around 1889, the regulations normalized the actions of company workers who were caught drunk, gambling or starting a fight, stole or stole company material, and imposed sanctions that ranged from physical punishment to arrest, sequestration of salary and in the case of recidivism, dismissal and placing at the disposal of ordinary courts for a more exemplary sentence. Why weren't they expelled immediately if a crime was proven? The administration knew that the training of qualified workers was a complex task, many workers grew up as artisans or technicians as the railroad expanded, «getting rid» of them was not easy, since replacement was not a matter of days or weeks. Furthermore, two major immigration processes can be observed of railway workers who come from Europe to form part of the team of professionals as a form of implementation of qualified labor. The first of them operated between the years 1858–1878 with a significant contingent of British, Italian and German locomotive drivers who came as specialized

technicians and as such received better remunerations than national novices; a second migratory block that covers the years 1920–1925 when the Company opts for electrical conversion and which precipitates the arrival of Spaniards, Belgians, Italians, French, and Hungarians. This second block not only provides new technology, especially in the Spanish and Italian ones, but also renewed airs of socialist and anarchist ideas [13].

At the beginning of the 20th century, the Regulations combined their preventive and punitive function with their persecutory actions. The railway mutual organizations have a mirror in the socialist currents, which carry out their own political actions with the aim of achieving improvements that range from salary demands (curiously, they are the minimum), housing, educational and health demands. In the period from 1900 to 1926, calls for strikes by railway workers' organizations took on various nuances, from peaceful rallies to stoppage actions that generated serious setbacks for the Government, due to all the economic impact that this entailed. The State-Government is attentive to these signs of ideological purification and begins to generate changes in the regulations, at first in an improvised manner and supported by discretionary interpretations of the statutes, until 1931 Carlos Ibáñez del Campo manages to impose the Decree on July 13 1.157 [14].

The railway strike. Political reaches and persecution

The railway strikes had various nuances and reasons, depending on the sections that initiated the call for the strike, to those that emerged as a manifestation of support for the national dynamic. Within railway organizations, one of the turning points that occurs in matters of salary relations between employees is the difference established between national and foreign workers. This led early on, around the year 1888, to a call for objections from the technical staff of Chilean machinists and machinists because they felt diminished in their duties. The letters to the Director of the Company at that time allege a lack of commitment to Chilean personnel.

“Don”t Chilean workers have the same working hours as foreigners? They both get up early, leave everything to make the country great, but not all of them are considered equally, while the British machinist is paid up to three times more than ours. enjoying privileges that we do not know about. Up to two stokers assist him, however the local must do one and everything at the same time, and thus accidents can be more frequent in the national operator than in foreign ones, for the Chilean the penalties are harsher because we are condemned immediately , without having anyone to defend us, instead the Director of the Company and the Consul help him to explain his mistake” [15].

This first sign that confronts foreigners and nationals, shows strong nationalist ideas. The government speeches expressed in the panacea of order and progress

that intellectual politicians such as Benjamín Vicuña Mackenna, Enrique Mac Iver defended so well and that were expressed daily in the press, appear as a contradiction. Anyone who opposed government policy was branded as anti-Chilean, adding to that that within the consequences of the Pacific or Saltpeter War, a Chileanizing current emerged that permeated the various social strata. Opposing the government was synonymous with treason and activating persecution by the authorities. In the case of northern Tarapacá, the authorities imposed the rejection of everything that contained a Peruvian or Bolivian origin. The ideas of this territorialist nationalism increased in violence over time. From paramilitary civil organizations such as some “patriotic leagues” to the incidental educational policy contained a hegemonic discourse about “being Chilean”. Despite opposition and critical reading of the sources, the elites’ fight against the “anti-Chileans” fell into adulatory comparisons of the great powers, with the oligarchy surrendering early at the feet of everything that was European or North American. An example of this can be found in the editorials of the liberal press, which deals with railway workers:

“...uncivilized, decadent, prone to the vices typical of the Araucanian people and more concerned with feeding the body than the souls. Any attempt to slow down the country’s progress must be repudiated, there are no sound reasons to encourage the stagnation of industrial activity. The differences must be resolved immediately and not give way to questioning the progress that European skilled workers have brought to the country” [16].

For the railway worker, expressions of this type were frequently used, not only through the press, but also in the correspondence between Directors of the State Railways and the legislative and executive authorities. In its beginnings, the Railway Police had a multiplicity of functions, to mention: Preventing the smuggling of alcohol within the railway circuits from the peripheral branches to those of the large cities; transfer criminals and inmates who are referred to penal centers such as those in Valparaíso, Santiago, Concepción and Antofagasta; prevent theft of luggage, correspondence and monetary goods; Conduct and safeguard order inside train convoys and stations; pursue officials or people who, in a state of intemperance, put the security of the service at risk; inspect tracks and check that there are no obstacles that delay service or cause derailments; combat begging in railway areas, which included not only the switching yards, but also the outskirts of the workshops, the alcohol dens where company workers could attend and finally, investigate accidents or deaths that occurred during the work day. of an official. To those functions that we can categorize as security, around 1900 those derived from the frictions that exist within the railway workers were incorporated, especially the already mentioned rivalry between nationals and foreigners and which were a pulse of dispute in the claims for equality. Espionage, of railway mutual activities, began to be nested in the Railway Police Law, especially with the railway crisis of 1912.

Strike of 1912. Regulatory adaptation

By 1912, serious problems were facing the state company. On the one hand, the increase in the population of railway workers complicates the profitability of the service, a fact that in the eyes of the members of the Board of Directors appointed by the Executive in accordance with the regulatory framework of the Law of Administration of the State Railways – regulations that despite From being provisional, it had achieved perpetuity under a series of partisan interventionism that dated back to its origin – and that forced financial results to be audited from a liberal perspective removed from the structural view of the common state good. The administrative exercise was not very encouraging:

“The commission to which I refer, after slightly determining the scope and subject of its powers, considered that the first and most important thing to resolve was the administrative regime of the company, since it seems incredible that this complicated and important distribution of the State, which today Today it operates 3,200 kilometers of railways, spread from north to south of the republic and served by nearly twenty thousand employees, which has an annual budget of seventy-odd million pesos and an effective value of more than four hundred million, remains low. the rule of a provisional decree law” [17].

Added to this is the accounting argument that the members of the Board of Directors who audit the State Company reveal and that reveal poor administration or, failing that, very poor control of the expenses associated with operating operations and that reveal:

“1. Lack of money to carry out double track works in a short period of time on certain routes: in section 1, between Ocoa and Pachacama, La Calera and Quillota, Renca and Batuco, and detours in Tabón to facilitate the mobilization of the towboats ; In the 2ª section, the lack of double tracks to Rancagua is felt, due to the traffic being very dense at all hours, from that station to the north; In the 3ª section, this facility from San Rosendo to Concepción is essential; 2. Due to lack of funds, the stations are not widened nor the detours are extended to facilitate the loading and unloading of cars. The delay in executing these operations forces the equipment to be loaded for more than the regulatory time, acting as a warehouse and losing new and continuous freight. If elements were available to make these operations expeditious, the current equipment would provide greater performance, which it would not be unreasonable to estimate at 30 or 40%; 3. Excessive consumption of fuel and lubricants due to the poor condition of the locomotives, which are not repaired in time due to lack of materials and adequate workshops; 4. Discouragement, in general, of contract employees, because they are poorly paid, there is no equity in the distribution of salaries, their sacrifices are not recognized in superiority, in the same way the bad employee is treated as the good one, no one is secure in his position, postponements happen frequently, because the best jobs

are destined for people outside the service, without preparation, but with a portfolio full of recommendations from high personalities; 5.. It is irritating that daily workers in the workshops are paid 16 pence per peso and other employees are paid just over 9 pence. We do not see the reason for this privilege” [17].

The radiograph presented by Ismael Valdés Vergara, Manuel A. Covarrubias, Emilio Bello Codesido and Manuel A. Prieto, all of whom were once Directors of the Company, had the objective of achieving a new administrative order that would allow them to achieve sustainable development. For these former Railway Directors, the problem had to be addressed at the very core of the railway issue and that it was the regulations that allowed, under the guise of interpretative gaps, a lack of control and service guarantees, for this the following measures were proposed:

“1. Banish political influences forever; 2. Reduce the number of contract and daily employees by 20%, providing better and equitable income to those needed, but without forgetting or considering the work, responsibility, and hours of service of each employee; 3. As a measure of strict justice, all employees must be paid at the rate of 12 pence. The 4 pence that would be reduced to the workers would be more than enough to meet the greatest expense; 4. Conclude the postponements, establishing a rigorous promotion based on merit and seniority; 5. Set the maximum working hours for each employee and equitably remunerate excess services. Currently, employees in accounting and certain other offices work six hours a day and rest on Sundays, day-offs and holidays, and receive a better or equal salary than the unfortunate workers on the road or in the exploitation, who work every day. of the year and never less than 10 to 12 hours each day, with great sacrifices and responsibilities. This does not need to be commented on and only requires a prompt remedy; 6. That railway employees are in the same condition as those of the Army and Navy, with respect to civic rights, that is, they do not have the right to vote. With this measure, political influences to obtain jobs would end and strikes would cease” [18].

The report put workers on alert, because although the problem described by the audit committee clearly pointed to a series of privileged situations from which some benefited while the majority solved it, the measure suggested by the scholars regarding essential translated into transferring the problem of the company”’s profitability to the operators. The economic adjustments, meaning layoffs, salary reductions, and hourly redistribution that at first seemed fair, now deepened the problem of human overexploitation. If at first we appealed to nationalist syllogisms, now another problem had arisen: wages and work and the order of dependency in which the classes conflicted.

With the strike of 1912, the railway workers redirected the spontaneous political discourse towards one that was more dogmatic and typical of the times of an industrializing proto-capitalism. The statements leaked in the press:

“Today it is universally accepted that the State is the worst of industrialists; who should not directly exploit only those services that cannot, without serious inconvenience, be entrusted to private contractors. Rail transport is not of that type, since in almost all countries it is in the hands of public limited companies: most are granted in perpetuity, others for specific periods and others, finally, simply leased. Without a doubt in Belgium, in Italy and in Switzerland, the government has bought all or part of the national network, because the defense of the country and international relations have imposed such a measure for certain lines and the mania (l’engonement) has continued. A new influence has emerged protecting the monopoly of the State, collectivist socialism and this is perhaps the greatest danger that this new political party offers” [19].

They placed the board of directors of the various associations and sections that made up the FFCC on alert. The associations publicly repudiated the expressions of the Belgian Luis Cousin, former director of the company, underlining his rejection of the criticism that slides into collectivism. Especially when railway workers’ organizations since the end of the 19th century had pointed to mutualism as a form of protectionism in the face of abandonment or the inequalities to which they were exposed. For the railway worker, the name “collectivist” did not carry any danger and could not be stigmatized as something that violates the objectives of the State. On the contrary, the railway worker feels responsible for the construction of state policy, and is far from being a danger:

“We are builders of the greatness of this country, as much or more than those who, comfortable in their bureaus in Brussels, criticize the strikes we sustain for unfairly reduced salaries or for fighting for decent conditions for our families. That Europeans want to give us lessons on how to run a country is an offense. Have they already banished the misery that they now try to give us advice on how to govern ourselves? They call us anti-Chilean for defending the main state work that for years has been managed by foreigners, they accuse us of being the main cause of the debacle in the railway administration, but they forget about all the positions of trust and officials with letters of recommendations that have arrived to the Service without even knowing the word “rail”, they use the words collective socialism in a derogatory sense but forget that they contain the principles of Unity and solidarity” [20].

The calls for a railway strike, whether through the traditional press or various self-produced newspapers, have a reflective, rather than combative, discourse. Despite this, the governments always considered that the demonstrations represented violent actions, and for this reason In the ways of addressing them, the armed forces felt they had state support to repress them. Added to this is that within the reformist principles promoted by the Accounts Commission of 1911, the legislative process began to end the provisional nature of the State Railway Administration Law and

introduce a mechanism for “observation” of union activity. The Railway Police Law assumes that the leaders or workers of a railway organization are at the limit of the law, and therefore regulatory action must be protected by this new organic reorganization.

“It is necessary to contemplate complementary regulations for crimes against traffic safety and that calls on the Railway Police to take the necessary precautions to report on actions that are organized within the Company and that prevent or hinder traffic” [21].

Espionage is a mechanism used by the Railway Police to enter the Councils and assemblies and account for the leaders who lead it, as never before a “political police” began to be interwoven that, associated with other institutions, were preying on the labor movements. Municipal Police and Railway Police after the centenary of the Republic became the workers” guards.

“We ask you to have the necessary safeguards before turning to the Council. Delegates from the Traction section have already let us know that officials who are not associated and who belong to the Railway Police began to appear, they dress in civilian clothes and we all know what their intentions are” [22].

Within a comparative analysis of the crimes persecuted by the Railway Police of the Valparaíso Santiago Branch, for the year 1900 we have that the main activities persecuted were: Arrests for drunkenness (399); Alcohol trafficking and smuggling (215), fights (201), begging (118), theft of correspondence (115), theft in railway administration warehouses (99), attacks on the railway track (20) and fires (4) (AN , Statistical Yearbook of the State FFCC Company, 1901). Twelve years later, certain crimes remain, for example: those related to drunkenness and begging, but those related to contempt for authority (127), crimes due to threats (105) and public disorders with attacks on morals (90) are incorporated. Most of these “criminal” actions took place during demonstrations and strikes. It is also important to record the number of workers injured as a result of “sablazos” and horse runs, some with fatal outcome and on other occasions deaths from gunshot wounds as a result of the repression.

“Once they were ordered to stop the rally and the objective was not achieved, the municipal police were deployed, which, outnumbered, had to be assisted by the railway guard who, with shots and saber blows, opened a path between the protesters. The brawl continued until after twelve noon, when a naval squadron approached the protesters and fired deterrent shots. Many workers took refuge in the baron’s workshop, while others fled towards the Calaguala ravine” [18].

Since 1907 with the Federation of Railway Workers, the State aimed at a political “ordering”, however, it had to wait for the crisis of 1911 to introduce changes in the regulations and create an agenda for the control of union and mutual activities. . Between the years 1913 and 1924, the Railway workers” movement still enjoyed

guarantees for their political activities, so much so that there were many leaders who, associated with political parties with a socialist tendency, were able to have representatives before the legislature. However, the vindicationist activity did not stop, on the contrary it was a tremendous headache for the administration of Arturo Alessandri Palma, Luis Altamirano Talavera and even Emilio Bello Codesido, who despite being a few days President of the Government Board of 1925 He was poorly remembered by the railway workers in his role as Director of the Accounts Commission.

Decree 1157 general law of railways. Exemplifying penalties

The period between 1925 and 1930, the country faced a tremendous crisis of representations. Socialist reinterpretations appear with a nationalist approach in the European style and philo-fascist populisms are taking center stage on the stage of national political activity. Liberals deal with the effects of the crises of 29” and worry about emerging socialist activity. Every protesting worker action is branded by the press as a seed of “Bolshevism”, highlighting once again the link between the national business community and the newspaper editorials. The State is vigilant and needs to generate control mechanisms not only for the working classes, but must also seek to intervene in fiscal institutions, which is why it promoted a series of decrees that sought to eradicate the political activities of companies and State institutions. Some examples of this are: Decree 211 of 1924 “Creation of the Maritime Police”; later modified in 1941 and rejected for the Merchant Navy, with a marked anti-strike character; Decree Force of Law 314 of 1931 Customs Ordinance that contemplates the creation of the Customs Police with preventive and persecutory functions of smuggling crimes and also as a body of order and internal security, the configuration of the Customs Police also contemplated of the employees that the Customs Superintendent deems necessary the presence of Carabineros, bosses, officers, classes and soldiers. Finally and in more general terms, Decree Law 50 of 1932, which is definitively the inquisitorial culmination of all activities that put the internal security of the State at risk [23].

With Carlos Ibáñez del Campo, the General Railway Law is promoted, decree 1157 reorders, complements and redefines the regulations inherited from the 19th century. With a corporatist spirit, the State Railway Company is reborn with a nationalist motivation and as a strategic company, which is why it generates an articulatory section that defends the interest of the State over the collective actions of the workers. From the perspective of the Chilean labor or union movement, this decree normalizes an anti-strike discourse, leaving those who promote it as enemies of the State, resigning from the leadership activity being a social validation to transforming into actions that are on the limit of political proscription. The General provisions contemplated by Decree 1157 contemplate as Crimes associated with traffic safety, actions that were frequently used in railway movements.

In article 105:

“Whoever voluntarily destroys or decomposes the railway track or places obstacles on it that could cause a derailment or tries to cause it in any other way, will be punished with a minimum to medium degree of imprisonment” [12].

The actions that originated in the regulations of 1863 and that referred to the sabotage carried out by peasants had already been overcome, however during the mobilizations of 1911, 1913, 1919 and 1926 the strike committees promoted railway obstruction to prevent circulation and transit of the locomotives, especially those that were operated by army personnel in order to give continuity to the service. The penal readjustment of the article persecutes the most extreme railway workers, those influenced by the policy of direct action promoted by national and foreign anarchists. There are partial derailments of convoys in transit during the aforementioned strikes, but all of them “controlled”.

“less than 300 meters from the Barón station, the coal freighter that was heading towards the capital was derailed, using a rail mounted on a fulcrum, in the same way that workers lift the boggies they repair” [12].

Complementary to the action described, article 107 of the standard indicates:

“When a consequence of the accident occurred due to the acts just mentioned, the death of one or some of the people who were in the trains or cars was caused, the guilty party will be punished with the penalty indicated for voluntary manslaughter” [12].

The subtle punitive nature of this article is interesting; on the one hand, it establishes voluntary and not involuntary homicide, as contemplated in previous regulations. It remains that the action committed is always done with the intention of killing and may seek to associate the actions of the strikers with a marked criminal intention.

Direct actions, contemplated as a flagrant crime against the State, include articles that penalize the call for Strikes or calls for the mobilization of workers. The extensive production of workers’ newspapers that arise from grassroots organizations, adds to the bulletins of the State Railway Workers, sections on maintenance, traction, roads and works, all of them have at least one pamphlet that reports on the demands’ agenda. Some, closer to popular instruction, incorporate small reviews of socialist theorists, especially those derived from the associations of administrative and teaching officials. The railway intellectual production was sometimes praised by important writers of the time (Juan Emar, Vicente Huidobro, later Oscar Castro) it also had its detractors within the various secretaries of the executive interior. Especially when they observe ideologization rather than literary or philosophical criticism, and the General Directors are called upon to respond to the demands, a summons that in political language had the characteristics of a threat. Article 110 indicates:

“The threat made orally or in writing, to commit any of the crimes provided for in article 105, will be punished with prison and a fine of 50 to 500 pesos.” [12].

Railway leaders had to resort to collecting money to pay the bail bonds or fines of which they were victims when an editorial or letter in the press was declared a Threat crime.

“The Santiago Watt association calls on its members to raise funds and pay the fine to which the leader, Mr. Oscar Fuentes, was sentenced for his comments in which he defended the railway strike for workers” housing and asked Minister Manuel Trucco to respond to the requirements. of the workers” [20].

The presentation of the facts related to strikes achieves an indirect condemnation through this Decree, even complementing and increasing the penalty when the actions described are carried out within the context of a strike. The offense against the authority set a fine of 50 pesos, but if this was done during the development of a demonstration the penalty was multiplied.

“Article 111. If the crimes referred to in article 105 were committed at the time of a strike, riot or sedition, the penalty indicated in the previous articles will be doubled” [20].

From the above it is clear that simple sentences of months could be doubled and in the event that the authority considered it cumulative, the sum could easily lead a worker to a year in prison, an issue that in the long run had the effect of eliminating the position. and exoneration of the employee for contravening the principle of probity and blamelessness. The centenary press describes the penitentiary facilities as overcrowded with thugs and poorly entertained people, “children of Bacchus” who overpopulate the cells and who are a burden on the fiscal treasury; The logic for the 1930s, it seems, is to repopulate the gendarme barracks with customs officials, merchant mariners, and railroad workers. The police files of the national underworld, which included “muggers”, “burglars”, “assailants”, “prostitutes”, “smugglers”, “rustlers”, incorporate the lexicon “anarchist”, “political agitator”, “striker”. Without a doubt, the observations of the various penal schools that involved Ibáñez’s politics managed to impose categories for a reclassification of political actions, transforming them into criminal actions [24]. The Ortiz-Von Bohlen projects; Erazo-Fontecilla and later Labatut-Silva consolidated the perspective of a State that was an enemy of social movements.

Finally, Decree 1,157 states in its article 117:

“Anyone who attacks railway rolling stock, by throwing stones at it or throwing flammable materials at it or by any other similar means not provided for in the previous articles, will be punished with a minimum sentence of minor imprisonment. If, as a result of or on the occasion of the attack, damage is caused to things, whatever they may be, they will be punished according to the amount of the damage in accordance with the provisions of article 477 ° of the Penal

Code. If as a result of the attack the death of a person whose presence there could have been foreseen is caused, he will be punished with a medium term to life imprisonment.

The social effervescence at the end of the 1920s brought about a new cycle of national mobilizations. The State, as a form of containment of the activity, incorporates a sanctioning article for all those who attack railway equipment and even those who cut off the electricity supply (art 118)” [25]. The measure cannot be considered as a control of union activities within the company, but it is the prelude to the coordinates of a policy that changes the way of addressing conflicts derived from the economic issue and that ultimately seeks, through the reactive formula of condemning over resolving, criminalizing the actions of leaders and strikers.

Conclusions. It is necessary to exhume new archives to achieve a more comprehensive look at the history of the Chilean Railways. Insisting on traditional documentation, read Ministry of the Interior Funds or Various Funds for the 19th century, Ministry of Railways Fund, contributes to a historical view from the administration and economic-political articulation, however, the social space and the relationships between historical subjects and State, as well as the internal dynamics are still pending. The press review is complementary, there are important archives of labor organizations that are lost, or are part of collections of Associations and even individuals that can be an important point of redefinition of the social facts that housed the company in the change from the 19th to the 20th century. This first draft was born as a proposal to change the perspective on the role played by the Company”s internal statutes, and how these are modified and adapted with a marked anti-strike intention. Social movements in Chile seal their passage with a perspective given by the officialdom that characterizes them as “violent” and outside the Law, this leads to the installation of repressive structures given in the subtlety of legal technicalities that sanction leadership activity.

“Art. 3.o The simple fact of associating with the purpose of preparing or executing any of the criminal acts contemplated in this law, whatever the duration of the associations and the number of their members” [26].

Railways of the State of Chile, within the perspective of a classic historiography, romanticized by the study that highlights the engineering and architectural prowess, generates an amnesia to the internal political history of the railway workers, where repression, imprisonment and exoneration are also They were part of that history and which must be reviewed. Between two numbers –1157 and 50-, Chilean socialist eclecticism is exemplified, contradictions that are not foreign to the present media when the popular vindicationist purge is opposed to the messianism of the leader and that end up incorporating elements that reflect part of the political sense of Carlos Ibáñez del Campo and Carlos Dávila.

REFERENCES

1. Cortés, A, Pelfini, A. (2017). Populism in Chile: so far or so close? *Izquierdas*, 32, 58–78 [in Spanish].
2. DeShazo, P. (1983). *Urban workers and labor unions in Chile: 1902–1927*. Madison: University of Wisconsin Press.
3. Escobar Zenteno, A. (1940). *Compendio of social legislation and development of the labor movement in Chile*. Santiago: Santiago Editions [in Spanish].
4. Garcés, M. (1985). *Labor movement in the 1930s and the Popular Front*. Santiago: Santiago Editions.
5. Honores, Felipe et al. (2017). Notes for a study of the social and charitable commitment of the state railway company (1900–1930).
6. Illanes, O., Illanes, M. A. (1990). *The solidarity revolution: history of the Workers' Mutual Aid Societies: Chile, 1840–1920*. Santiago: Santiago Editions.
7. Matus, J. P. (2010). The criminal doctrine of the (failed) Chilean recodification of the 20th century and the beginning of the 21st. *Politica crime*, 5 (9), 143–206. doi: <http://dx.doi.org/10.4067/S0718-33992010000100004>
8. Mason, P. (1986). *The Chilean labor movement and the socialist republic of 1932: brief historical synthesis*. Santiago: Change Editions.
9. Pinto Vallejos, J. (2001). *Proletarian revolution or beloved rabble? : socialism and Alessandrism in the struggle for Pampina politicization (1911–1932)*. Santiago de Chile: LOM Editions.
10. Pinto Vallejos, J. (2020). The social issue must end! The dictatorship of Carlos Ibáñez in a populist key, 1927–1931. *History (Santiago)*, 53, 2. doi: <http://dx.doi.org/10.4067/S0717-71942020000200591>
11. Vergara Lasnibat, F. (2003). *Rails and sleepers: a path to progress. Background of the social and economic organization of the FF.CC Company of the State: Valparaíso, Santiago (1852–1875)*. Editorial Puntangeles.
12. BCN. Supreme Decree No. 2,454, Regulation on Organization and Service of the State Railway Police.
13. Vergara Lasnibat, F. (2020). The railway workers' organization. Background, processes and achievements after the development of the strikes 1906–1923. *Historical and Geographical Notes Magazine*, 24, 273–313.
14. Zurita, Z. (2008). The electrification of the First Valparaíso-Santiago Railway Zone: changes and transformations for the railway worker. *Journal of Humanities*, 17–18.
15. National Archive of Chile (AN). (1888). Ministry of the Interior Fund, Vol. 712.
16. A. N. Diario (1888). «El Ferrocarril». Note by Julio Espínola [in Spanish].
17. A. N. (1912). Letter from Santiago Marín Vicuña to the Legislature [in Spanish].
18. BPSS. (1913). *El Chileno Newspaper* [in Spanish].
19. A. N. Diario El Mercurio. Letter from Luis Cousin to Santiago Marín Vicuña.
20. BPSS. (1931). *Diario La Unión* [in Spanish].
21. A. N. (1912). Interior Ministry Fund. Letter from Omer Huet to Minister Ismael Tocornal. Vol. 101.

22. Barón Railway Hospital Archive. (1913). Mutual President Santiago Watt Letter.
23. National Congress Library (BCN). Supreme Decree No. 2, 454, Regulation on the Organization and Service of the State Railway Police.
24. A. N. Fund Ministry of Industries and Public Works, Vol. 99.
25. Santiago Severin Public Library (BPSS). (1912). El Chileno Newspaper, July.
26. Decree Law 1.157.

Феліне Вергара Ласнібат, академік в Університеті Плайя-Анча, радник з питань малого та середнього бізнесу в Університеті Плайя-Анча, Чилі

ВІД ПОЛІТИЧНОГО КЕРІВНИЦТВА ДО КРИМІНАЛІЗАЦІЇ СТРАЙКУ НА ДЕРЖАВНИХ ЗАЛІЗНИЦЯХ. ДЕКРЕТ 1.157 ЗАГАЛЬНИЙ ЗАКОН ПРО ЗАЛІЗНИЦІ (1889–1931)

Чилійська державна залізнична компанія упроваджувала правила, що відповідали політичним обставинам ліберального світу. Основними законами були Закон про державну залізничну поліцію (1863) та Закон про державну залізничну адміністрацію (1868), до яких неодноразово вносилися поправки. Ці нормативно-правові акти були спрямовані на ефективне управління, надаючи пріоритет якісному обслуговуванню, чесності та ефективності. Робітничі протести кінця XIX – початку XX ст. спонукали до внесення змін до нормативних актів.

Ключові слова: залізнична поліція, робітничий рух, страйк, покарання, криміналізація, соціальний протест.

УДК: 327.5

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.61.304646>

Погрібна Вікторія Леонідівна, докторка соціологічних наук, професорка, професорка кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: vilpog2017@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5101-0386

ГЛОБАЛЬНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

У статті аналізується механізм трансформації глобального інформаційного простору за умов специфічної «гібридизації» сучасного міжнародного конфліктного протистояння. Доведено, що така гібридизація конфліктів інтересів у сучасних міжнародних відносинах, яка проявляється в поширенні «глобального гібридного тероризму» та «гібридно-месіанської агресії», деформує глобальний інформаційний простір, він поступово втрачає конструктивні функції і набуває ознак каталізатора деструктивних світових змін.

Ключові слова: глобальний інформаційний простір, суб'єкти глобального інформаційного простору, гібридна війна, глобальний гібридний тероризм.

Інформація – ключ до всього. Ви повинні дізнатися сильні сторони ваших ворогів і зрозуміти, хто з друзів вам зовсім не друг.

Джордж Мартін <https://ttsyaty.com/xfsearch/personazh/%D0%9B%D0%BE%D1%80%D0%B4%D0%92%D0%B0%D1%80%D1%96%D1%81/>,

«Гра престолів. Пісня льоду й полум'я»

Постановка проблеми. Поняття простору є одним із фундаментальних у багатьох природничих науках – фізиці, математиці, географії. Не минула його своєю увагою і вся система соціогуманітарних наук. Об'єднує їх розуміння того, що для орієнтації у просторі кожний елемент має усвідомлювати, що він: а) займає певну позицію, яку можна зафіксувати у відповідній системі координат; б) перебуває на визначеній дистанції від інших елементів; в) може рухатися, змінюючи свою позицію щодо них. Інформаційний простір не є винятком. Сьогодні, коли інформація перетворилася на стратегічний ресурс будь-якої держави, проблема функціонування глобального інформаційного простору як сукупності світових інформаційних ресурсів, потоків

та інфраструктури, що дають можливість на основі норм міжнародного права забезпечувати взаємодію громадян, суспільств та держав в усіх сферах їхньої життєдіяльності, аналіз механізмів його формування, реформування та деформування набуває особливого значення.

Турбулентність сучасного світоустрою багато в чому визначається і, одночасно, є наслідком розгортання світової гібридної війни. Уже зараз ми можемо спостерігати відхід від «традиційної» гібридності такої війни, коли нападник не вдається до класичного військового вторгнення, а пригнічує свого опонента, використовуючи поєднання прихованих операцій, диверсій, інформаційної та кібервійни. Сучасна гібридна війна розглядає ці дії як передумову переходу до використання конвенційної зброї, що максимально наближає людство до прірви Третьої світової війни. У результаті глобальний інформаційний простір перетворюється на поле битви реальних та потенційних супротивників у прагненні або наблизити реалізацію такого сценарію, або запобігти йому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості функціонування глобального інформаційного простору в умовах гібридної війни останнім часом досить жваво обговорювалися вітчизняними та зарубіжними науковцями. Так, сучасна несхожість «національних картин світу» призвела до активізації уваги фахівців до поняття «національна логіка» та близьких до нього [1–3]. У 2017 р. вийшла публікація С. Полубелової «Поняття картини світу, її види та особливості», де пропонується узагальнене трактування титульного поняття як вихідного глобального образу світу, покладеного в основу світобачення людини [1], що ми і обрали в якості відправної точки в аналізі заявленої в цій статті проблеми. Наступним кроком стали досить цікаві роботи Л. Шелестової «Етнічна картина світу як основа становлення національної ідентичності зростаючої особистості» [2] та С. Гурбанської «Національно-мовна картина світу: триада мова – культура – людина» [3]. У першій із них розкрито сутність поняття «етнічна картина світу» як цілісного уявлення про буття, властивого членам певного етносу, що визначає для людини систему взаємодії зі світом та характер ставлення до різних його реалій. При цьому основоположними компонентами цієї картини визначено склад мислення нації, національну логіку світосприйняття та світооцінювання. У другій роботі запропоновано досліджувати поняття національної картини світу через національний менталітет, національну ментальність, національний характер, національний темперамент. Це для нас «проклало місточок» до більш глибокого розуміння природи феноменів «національний інформаційний простір» і «глобальний інформаційний простір» та трансформаційних процесів, що відбуваються в них. Такий аналіз міститься в роботах низки зарубіжних [4–6] та вітчизняних [7–13] науковців. Так, зокрема, І. Кудлай, досліджуючи гло-

бальний інформаційний простір, зафіксувала важливу тенденцію сучасності – у розвинених країнах світу поширюється новий, інформаційний спосіб життя, який формує в людей нові звички, стереотипи поведінки, культурні запити і навіть цінності, що створює почуття «постійної включеності» в світовий інформаційний простір і, як наслідок, глобалізацію свідомості [10, с. 74–75]. У подальшому дослідженні ми, підтримуючи цю ідею, припустили, що наслідки такої глобалізації свідомості стають ще небезпечнішими в умовах гібридної війни, тобто ситуації, коли, за словами Я. Чмиря, значно загострюється проблема «інформаційної гігієни» та актуалізуються питання інформаційної безпеки держави в глобальному інформаційному просторі через перетворення інформації на інструмент маніпуляції або відверто злочинних дій [12].

Сплеск уваги науковців до проблематики гібридної війни є цілком природнім і передбачуваним. Після початку у 2014 р. гібридної агресії РФ проти України такі вітчизняні дослідники, як О. Базалук, В. Білецький, Д. Веденєєв, В. Гуржи, Р. та В. Додонови, О. Комарчук, Л. Компанцева, І. Рущенко, М. Требін, О. Семенюк та ін. [14–26], провели і продовжують проводити досить ретельний науковий аналіз цього феномену, визначивши не тільки основні відмінності гібридної війни від війни конвенційної, але й розкривши «in verbo et in praxi» її концептуальні та функціональні передумови, сутність та структуру. Серед закордонних публікацій нашу увагу привернула цікава робота заступника начальника штабу ВПС США Д. Ласіки «Стратегічні наслідки гібридної війни: теорія перемоги» [27] через його оригінальні погляди саме на наслідки гібридної війни та тлумачення перемоги в ній.

Утім, незважаючи на велику кількість публікацій як теоретичного, так і публіцистичного характеру, проблема впливу гібридної війни на формування та переформатування глобального інформаційного простору залишилася практично поза уваги дослідників. Тому *метою статті* є аналіз механізму трансформації глобального інформаційного простору в умовах специфічної «гібридизації» сучасного міжнародного конфліктного протистояння.

Вклад основного матеріалу. Словосполучення «інформаційний вибух» упевнено увійшло в наше життя ще наприкінці минулого століття і сьогодні вже сприймається як щось природне і само собою зрозуміле. Але при цьому більшість із нас свідомо чи несвідомо намагається не помічати, що темпи поширення інформації у світі набули вихрового стану – якщо у XVIII–XIX ст. для подвоєння бази знань людству було потрібно 150 років, у першій половині XX ст. – 50 років, у другій половині XX ст. – від 10 до 2 років, у нульвідесяти роки XXI ст. – менше 1 року, то зараз на це витрачається менше ніж 2,5 місяці. Така ситуація не могла не вплинути на стан глобального інформаційного простору та специфіку міжнародних комунікацій у ньому. Щодо останніх,

до речі, досить важко запропонувати усталений перелік індикаторів їхньої специфіки, хоча в узагальненому вигляді ними можна вважати наступні. По-перше, взаємодії проходять в умовах майже некерованого комунікативного ланцюжка, бо всі рішення, у тому числі правові, міжнародних організацій мають рекомендаційний характер та цілком можуть бути проігноровані окремими державами. По-друге, існує несхожість «національних картин світу», яка дозволяє міжнародним акторам спиратися у власній комунікативній стратегії і тактиці на поняття «національна логіка», котра нерідко є не просто незрозумілою, але й неприйнятною для інших комунікантів¹. По-третє, відбуваються міжнародні комунікації під значно більш прискіпливою увагою світової спільноти, ніж внутрішньодержавні й міжособистісні, бо здійснюються вони особами, максимально наближеними до «центрів прийняття рішень». Ці особи мають максимально широку зону відповідальності, у якій вони вимушені постійно балансувати між прагненням лобювати власні національно-державні інтереси і необхідністю забезпечувати вирішення загальнолюдських проблем. І, нарешті, по-четверте, досить часто міжнародні взаємодії проходять у вельми «агресивному» середовищі, тому вимагають від суб'єктів комунікацій розроблення потужних систем інформаційної безпеки й контрпропаганди, що набуває особливого значення в умовах гібридної війни. Отже, за умов глобальної інтеграції та жорсткої міжнародної конкуренції надважливою ареною зіткнень і боротьби національних інтересів держав стає глобальний інформаційний простір.

Глобальний інформаційний простір є багатосуб'єктним складним соціальним утворенням, яке забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей, їхній доступ до світових інформаційних ресурсів. З одного боку, він виступає самостійною сферою, де відбуваються конфлікти зовнішньополітичних інтересів держав у сфері міжнародних відносин, а з іншого – є об'єктом і засобом реалізації цих інтересів у системі міждержавних відносин [29, с. 137]. Разом з економічною та військовою могутністю місце в цьому просторі визначає статусну позицію кожної держави на сучасній «геополітичній шахівниці» за такими критеріями: а) можливість швидко і технологічно розробляти власний інформаційний продукт; б) здатність поширювати та/або нав'язувати його

¹ С. Горяшко, Є. Фохт та С. Самохіна у статті на порталі «BBC news Україна» пишуть: «Про те, що у Путіна у 2010-х сформувалася своя картина світу <...> свідчить і колишній заступник голови американської Ради з нацбезпеки Бен Роудс. За його словами, щоб дізнатись про те, як проходили останні зустрічі Путіна з Обамою, не потрібно спілкуватися з інсайдерами – Путін на них поведився так само, як під час публічних виступів на російську аудиторію. Наприклад, навіть в особистих розмовах з Обамою, попри численні свідчення, Путін продовжував заперечувати, що російські військові діють на Донбасі. А на останній зустрічі стверджував, що нічого не знає про втручання Москви у вибори в США – попри докази, які надали американці» [28].

іншим державам; в) спроможність створювати потужну систему захисту від небажаних зовнішніх інформаційних впливів. Імовірно тому один із засновників міждисциплінарного напрямку дослідження націоналізму професор Лондонської школи економіки Ентоні Девід Сміт дійшов висновку, що формування глобального інформаційного простору як «станового хребту сучасної цивілізації» призводить до зростання взаємовпливів національних культур, появи світоглядно-ціннісних конфліктів і т. зв. «інформаційного синдрому». Цей синдром спричиняється низкою загрозливих факторів, а саме: а) диференціацією суспільства, що тягне за собою необхідність розвитку діалогу між управлінським апаратом і підлеглими; б) небезпекою виникнення інфократії (влади власників інформації); в) суперечністю між глобальними та національними цінностями; г) труднощами подолання демократичними засобами монополії на інформацію, забезпечення контролю суспільства за діяльністю ЗМІ і формування відповідного законодавства [6, с. 11].

У сучасних як наукових, так і навчальних публікаціях, на жаль, часто можна зустріти ототожнення понять «міжнародний інформаційний простір» та «глобальний інформаційний простір». Ми вважаємо це некоректним, бо міжнародний інформаційний простір визначається конституційними нормами окремих держав, міжнародними угодами та технічними засобами забезпечення інформацією і складається з державних (національних) та регіональних територіальних просторів. Глобальний же інформаційний простір є поняттям з більш насиченим «соціальним складником», він створює відносно самостійне явище – соціально-інформаційний простір, що характеризує соціальне спрямування політичних, економічних, культурних та інших процесів, які відбуваються всередині системи міжнародних відносин. Виходячи з цього, уся сукупність держав, що є його суб'єктами, фактично поділяється на *чотири кластери* (таблиця).

Отже, перший кластер держав через нездатність ефективно протистояти зовнішньому інформаційному впливу умовно можна назвати «універсальним реципієнтом», а четвертий завдяки спроможності проводити активні зовнішні інформаційні інтервенції – «універсальним донором», другий та третій кластери посідають проміжну позицію і за допомогою реалізації власної інформаційної політики – герметичної або експансивної – тяжіють, відповідно, до першого або четвертого кластера. Враховуючи, що герметична політика ґрунтується на ідеї розвитку за рахунок консолідації внутрішніх ресурсів, у тому числі ціною інформаційної самоізоляції і самовідгородження від навколишнього світу, а експансивна націлена на використання ресурсів для вирішення власних зовнішніх завдань, орієнтація в діяльності держав на експансивну або герметичну модель може змінюватися з огляду на конкретні обставини і тактичні завдання. Утім перевага в державній інформаційній

політиці однієї з тенденцій є досить стійкою, оскільки зумовлюється дією низки макрофакторів, у тому числі «національною картиною світу» та «національною логікою» держави. На перший погляд, здавалося б, що за таких умов функціонування глобального інформаційного простору є цілком прогнозованим – стратегічною тенденцією руху абсолютної більшості суб'єктів всередині системи є прагнення максимально посунути від позиції «універсального реципієнта» за рахунок залучення та активного застосування сучасних інформаційних технологій (далі – ІТ), створення, накопичення, поширення та захисту власного інформаційного продукту. Проте сьогодні процеси внутрішніх змін у глобальному інформаційному просторі відбуваються за іншими правилами, і ці правила багато в чому формує гібридна війна.

	Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3	Кластер 4
Д е р ж а в и	Слабо включені в світову інформаційну мережу, не мають технологічних можливостей для обробки інформації, тому зазнають неконтрольованого впливу інформації ззовні	Мають більш-менш задовільні технологічні можливості для відбору зі світової інформаційної мережі певних обсягів інформації задля використання її для власного розвитку; вони намагаються входити у світову інформаційну систему з невеликими обсягами власної інформації, здійснюють спроби обмеження неконтрольованого впливу зовнішньої інформації	Активно користуються можливостями застосування сучасних технологій відбору, виробництва, збереження та поширення інформації; вони є активними учасниками ринків інформаційних послуг, реалізуючи на них власний інформаційний продукт, мають суттєві можливості для нейтралізації шкідливих для них інформаційних продуктів	Використовуючи інноваційні технології, виготовляють якісні інформаційні продукти, які, спираючись на власну систему цінностей, активно нав'язують і поширюють у світі

У 2004 р. НАТО визнав термін «гібридна війна» найбільш прийнятним для позначення нових форм агресії. Гібридність у цьому контексті стала визначатися як поєднання різноманітних форм воєнно-політичного, економічного, інформаційного, культурного, освітнього і, врешті-решт, збройного нападу на країну, яку визначено для агресії [18, с. 13]. Дуже влучно природу гібридної війни схарактеризував директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України Г. Перепелиця в статті «Російсько-український кон-

флікт: гібридний мир проти гібридної війни»: «Гібридна війна охоплює і активні бойові дії, і перемир'я, і переговори, і миротворчі заходи на різних стадіях ескалації конфлікту. У цьому новому виді війни розмитою стала і розмежувальна лінія між миром і війною. Тут немає оголошення війни, воєнні дії слідують відразу за «мирними переговорами» і «остаточним перемир'ям», під час яких гібридна війна, хоч і з меншою інтенсивністю, але все ж триває» [30]. Додамо, що триває вона в першу чергу на «інформаційному фронті».

Будучи обмеженими рамками цієї статті, ми свідомо відмовилися від заглиблення в аналіз специфіки феномену гібридної війни, зосередивши увагу на впливі «гібридизації» сучасного міжнародного конфліктного протистояння на глобальний інформаційний простір. У цьому сенсі пропонуємо відійти і від терміна «гібридна війна», а оперувати поняттям «глобальний гібридний тероризм», запропонованим Г. Любовцем і В. Королем в статті «Національна безпека та її інформаційна складова. Контент як інструментарій гібридно-месіанських агресій». Автори, зокрема, зазначають, що «збройна агресія на Сході України та в АРК, <...> цільове спрямування потоків сирійських біженців до Європи, <...> серія терористичних вибухів у Франції, втручання російських спецслужб у виборчі процеси в багатьох країнах і навіть у США є не окремими подіями, а логічним ланцюгом технологій так званого керованого хаосу. <...> Ці та багато інших технологічно-інноваційних елементів включає в себе поняття «глобальний гібридний тероризм» як використання потенціалів динамічно-потоківих комунікаційно-контентних впливів у глобальних соціумних горизонтах гібридними способами та засобами креативно-військового характеру для домінування терористичних стилістик на міжнародній арені» [31, с. 97–98]. Такий тероризм, потрапляючи на поле глобального інформаційного простору, нерідко набуває форм «гібридно-месіанської агресії» – терміна, який теж був запропонований авторами згаданої вище статті для позначення дій Росії, пов'язаних із ситуацією, коли інформаційна інтервенція відбувається під прикриттям гасел «звільнення поневолених», «відстоювання чийось прав», «відновлення справедливості» тощо. Як на це реагує глобальний інформаційний простір? Дуже конкретну, але, на жаль, сумну відповідь на таке запитання ще 2015 р. дав відомий англійський публіцист Пітер Померанцев, обговорюючи в інтерв'ю «Українській правді» проблему мети російської пропаганди: «Забруднити образ України на Заході, щоб люди сказали: щось абсолютно незрозуміло, хто має рацію, а хто ні, нехай слов'яни самі розбираються. <...> Така собі терористична атака на інфраструктуру розуму. <...> Коли інформаційне поле вбито, все, що працює, – це страхи, паніка чи апатія» [32]. Отже, у нас на очах глобальний інформаційний простір не просто починає «хворіти», а фактично «впадає в кому», перебування в якій тривалий час, як відомо, неможливе. Як і з будь-якої коми, з цієї

є два виходи – песимістичний (смерть) або оптимістичний (одужання). Пропонуємо розглянути обидва варіанти розгортання ситуації.

Варіант 1 – песимістичний. В умовах збереження існуючої небезпеки, що несе «глобальний гібридний тероризм», і впевненого руху сучасного BANI-світоустрою до SASI-формату¹ міжнародні відносини продовжують ускладнюватися, а кількість конфліктів, у тому числі збройних, зростати, трансформуючись у «війну всіх проти всіх». Більшість акторів глобального інформаційного простору перебувають в епіцентрі інформаційної війни, інформаційне поле стає максимально «брудним», і через активне і неконтрольоване використання madman theory², конспірології, страхів, ірраціональних рухів воно засмічується до такого ступеня, що переформатовується система наявних у ньому кластерів. Держави – «універсальні реципієнти», не маючи можливості чинити опір зовнішньому агресивному інформаційному впливу з усіх сторін, втрачають власні ціннісні орієнтири, відмовляються від спроб налагодити ефективну систему інформаційної безпеки і обирають позицію «Я – за тих, хто перемагає». Інформаційна політика більшості держав решти кластерів, у тому числі й «універсальних донорів», активно рухається в бік герметизації і перемикання на проблеми забезпечення для себе дієвої системи інформаційного захисту. Жорстку експансивну інформаційну політику намагаються проводити тільки країни – безпосередні учасники відкритих конфліктних протистоянь. При цьому на перемогу можуть розраховувати ті з них, хто має більш потужні ІТ-ресурси і різноманітнішу палітру маніпулятивних ІТ. *Результат:* глобальний інформаційний простір втрачає конструктивні функції, перетворюється на каталізатор деструктивних світових змін.

Варіант 2 – оптимістичний. Міжнародна спільнота виходить із поточної кризи, більшість військових конфліктів завершується, світоустрій переходить до CAMP-формату³. *Конкурентність* цього світоустрою проявляється в перенесенні протистоянь між державами в економічну та технологічну сфери, що приводить до зниження ризиків виникнення як глобальних, так і локальних збройних конфліктів і підвищує ресурсну вагу знань та інформації в суспільстві. *Рухливість* дозволяє доволі швидко знаходити способи вирішення глобальних та регіональних проблем, що виникають, створювати для цього

¹ **BANI-світ** – Brittle (крихкий), Anxious (тривожний), Nonlinear (нелінійний), Incomprehensible (незбагнений). **SASI-світ** – Shaky (хиткий), Anarchic (анархічний), Selfish (егоїстичний), Irresponsible (безвідповідальний). Докладніше див. [33].

² Madman theory (теорія божевільного) – ідея 37-го президента США Річарда Ніксона, згідно з якою потрібно поводитися так, щоб країна-опонент повірила, що ти божевільний і готовий на все. Сьогодні вона активно застосовується РФ та КНДР, зокрема через, без сумніву, божевільні заяви щодо України та країн – членів НАТО заступника голови Радбезу РФ Д. Медведєва та демонстративне «розмахування ядерною дубинкою» корейським лідером Кім Чен Ином.

³ **CAMP-світ** – Competitive (конкурентний), Agile (рухливий), Multi-vector (багатовекторний), Pragmatic (прагматичний).

тимчасові міжнародні об'єднання, підписувати угоди та забезпечувати механізми їх реалізації, у тому числі і через активізацію процесів обміну інформацією в глобальному інформаційному просторі. *Багатовекторність* забезпечує здатність налагоджувати плідні взаємовигідні відносини між країнами, що містяться в різних регіонах світу, на різних рівнях економічного та науково-технологічного розвитку і, відповідно, у різних кластерах глобального інформаційного простору. *Прагматичність* створює можливості для прогнозованості дій міжнародних акторів, бо робить передбачуваними і зрозумілими їхні інтереси, оскільки вплив при їх формуванні т. зв. «національної логіки» значно зменшується. Мультикластерність глобального інформаційного простору зберігається, активізується експансивний складник інформаційної політики держав, що відносяться до 3-го та 4-го кластерів, питома вага маніпулятивних технологій у цій політиці залишається досить великою, проте розвиток інформаційної інфраструктури та ІТ у державах 1-го та 2-го кластерів робить їхнє використання менш ефективним, ніж під час піку «глобального гібридного тероризму». *Результат*: відомий афоризм Натана Ротшильда «Хто володіє інформацією, той володіє світом» перетворюється на «Хто володіє технологіями керування інформаційними потоками, той володіє світом», вплив держав – «універсальних донорів» ще більше зростає, але в глобальному інформаційному просторі діє механізм стримування і противаг – розвиток ІТ і поширення їх світом, у тому числі й у країнах 1-го та 2-го кластерів, стримує надмірну експансіфікацію інформаційної політики країн 3-го і 4-го кластерів через збільшення можливостей створення дієвої системи інформаційного захисту від їхнього впливу в усіх країн-«реципієнтів».

За логікою, можна було б припустити, що існує ще певний проміжний чи перехідний варіант, який передбачає повільне покрокове «лікування» глобального інформаційного простору від пошкоджень, яких вже завдано і продовжує завдавати йому сучасний «гібридний тероризм», проте ми вважаємо, що такий варіант не є життєспроможним. По-перше, він не вирішує головної проблеми – швидкого і рішучого запобігання розгортанню Третьої світової війни, яка має всі шанси стати останньою в історії людства, а по-друге, призводить до формування «ситуації з нульовою сумою», котра, своєю чергою, стимулює прагнення певних держав вирішити внутрішні проблеми шляхом ініціації нового або посилення того, що існує, міжнародного конфлікту. Тому якщо суб'єкти глобального інформаційного простору не усвідомлять небезпеки використання інформації для маніпуляцій масовою свідомістю і терміново не стабілізують ситуацію в інформаційному полі, використовуючи всі наявні ІТ, здоровий глузд і тверезий розрахунок, катастрофа може статися вже найближчим часом.

Стабілізація глобального інформаційного простору одночасно і визначає, і визначається стабілізацією міжнародної ситуації, коли закінчується війна і встановлюється мир. Із традиційною війною все зрозуміло – припинення воєнних дій, звільнення власної території (або захоплення території супротивника) та фізичне знищення супротивної армії. Але виникає питання: що означає закінчення гібридної війни? Встановлення гібридного миру, який, за словами Г. Перепелиці, є нещоманше, як «стан «невідчутної війни», коли суспільство психологічно та фізично не відчуває цього стану, а продовжує жити мирним життям, не помічаючи втрат і тяжких наслідків» [30]? Дивний феномен, бо відсутність відчуття війни не означає відсутності війни. А якщо додати до цього ще досить невизначене питання перемоги в гібридній війні, те, що Деніел Ласіка назвав «перемогою <...> у когнітивній та моральній сферах» [27, с. 41]? Як на це має реагувати глобальний інформаційний простір? Дати однозначні відповіді на більшість з цих запитань доволі складно, вони мають стати предметом наукового обговорення фахівців – теоретиків і практиків у галузі міжнародних відносин. А ось для відповіді на останнє запитання, на наш погляд, доречно скористатися порадою Френка Гоффмана, який у монографії «Конфлікт у 21 столітті: розквіт гібридних війн» зазначив: «Маневруйте у віртуальному вимірі, щоб досягти позиційної переваги в колективному розумі населення» [34, с. 53].

Висновки. Таким чином, маємо змогу зробити певні підсумки.

По-перше, глобальний інформаційний простір сьогодні є місцем, де відбувається артикуляція та агрегація національно-державних інтересів усіх акторів міжнародних відносин.

По-друге, соціально-політична неоднорідність цього простору визначається не тільки його багатосуб'єктністю, але й можливістю кластерного угруповання суб'єктів за критеріями розвиненості інформаційної інфраструктури, кількості та якості наявних інформаційних ресурсів, використовуваних ІТ, а також герметичності / експансивності державної інформаційної політики. У результаті сформувалися чотири кластери держав – кластер «універсальних реципієнтів», кластер «універсальних донорів» та два кластери, що посідають проміжну позицію, тяжіючи через реалізацію власної інформаційної політики або до «реципієнтів», або до «донорів».

По-третє, відбувається гібридизація конфліктів інтересів у сучасних міжнародних відносинах, яка проявляється в поширенні «глобального гібридного тероризму» та «гібридно-месіанської агресії». Це деформує глобальний інформаційний простір, він поступово втрачає конструктивні функції і набуває ознак катализатора деструктивних світових змін.

По-четверте, є два варіанти розгортання ситуації, що склалася. Якщо не зупинити процес проникнення гібридних війн в усіх їх проявах до глобаль-

ного інформаційного простору, він може остаточно зруйнуватися, що призведе до глибинної кризи міжнародних відносин. Якщо цей процес вдасться зупинити і відбудеться стабілізація глобального інформаційного простору, світ отримає шанс на розбудову конкурентного, рухливого, багатовекторного, прагматичного світу САМР-світоустрою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Полубелова С. Г. Поняття картини світу, її види та особливості. URL: <https://niiif.org.ua/File/17sgppks.pdf> (дата звернення: 31.03.2024)
2. Шелестова Л. В. Етнічна картина світу як основа становлення національної ідентичності зростаючої особистості. URL: https://lib.iitta.gov.ua/720807/1/ShLV_2020-03_World%20Edu.pdf (дата звернення: 30.03.2024).
3. Гурбанська С. О. Національно-мовна картина світу: тріада мова – культура – людина. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологія». 2021. Вип. 12 (80). С. 135–138. URL: file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C/Downloads/032_%D0%93%D1%83%D1%80%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0+%D0%A1%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B0+%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0_135-138.pdf (дата звернення: 30.03.2024)
4. Castells M. The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication Networks, and Global Governance. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2008. № 616. URL: https://gsdrc-org.translate.goog/document-library/the-new-public-sphere-global-civil-society-communication-networks-and-global-governance/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc (дата звернення: 31.03.2024).
5. Reardon R., Choucri N. The Role of Cyberspace in International Relations: A View of the Literature. Paper Prepared for the 2012 ISA Annual Convention. San Diego, April 1, 2012. 34 p. URL: <https://docplayer.net/36883512-The-role-of-cyberspace-in-international-relations-a-view-of-the-literature.html> (дата звернення 30.03.2024).
6. Smith A. Nations and Nationalism in a Global Era. London: John Wiley & Sons, 2013. 222 p.
7. Біловус Л. Український інформаційний простір: сьогодення та перспективи. *Український інформаційний простір* : наук. журн. Ін-ту журналістики і міжнар. відносин КНУКІМ. 2013. Ч. 1. С. 188–191.
8. Глебова Н. Формування свободи й відкритості в глобальному інформаційному просторі. *Соціологічні студії* : наук.-практ. журн. 2013. № 2 (3). С. 22–27.

9. Горбань Ю. О. Сучасні виклики інформаційного простору для демократичної держави. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології* : зб. наук. пр. ХНТУ. 2013. Вип. 2. С. 36–41.
10. Кудлай І. Глобальний інформаційний простір сучасності. *Філософія та гуманізм*. 2020. Вип. 1 (11). С. 67–80. URL: <http://dspace.opu.ua/jspui/bitstream/123456789/12052/1/10.pdf> (дата звернення: 31.03.2024).
11. Солодка О. М. Інформаційний простір держави як сфера реалізації інформаційного суверенітету. *Інформація і право*. 2020. №4(35). С. 39–46. URL: <file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C/Downloads/221216-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-500517-1-10-20201226.pdf> (дата звернення: 30.03.2024).
12. Чмир Я. І. Глобальний інформаційний простір як чинник актуалізації інформаційної безпеки держав. *Наукові перспективи*. 2020. №3 (3). С. 51–59. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/27/27> (дата звернення: 31.03.2024).
13. Ягодзінський С. М. Інформаційний простір глобальних мереж: соціально-філософський аспект. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Філософія. Культурологія : зб. наук. пр. 2013. Вип. 1 (17). С. 77–80
14. Базалук О., Білецький В., Гуржи В., Додонов Р., Додонова В. Гібридна війна: in verbo et in praxi : кол. моногр. / за ред. Р. О. Додонова. Вінниця : Нілан, 2017. 411 с.
15. Веденеєв Д. В., Семенюк О. Г. Формування концептуальних та функціональних передумов гібридної конфліктності як загрози національній безпеці України: ретроспективний аналіз : монографія. Київ : ІНФОТЕХ, 2020. 274 с.
16. Веденеєв Д. В., Семенюк О. Г. Розвиток концептуальних і науково-практичних поглядів на сутність неконвенційної (гібридної) конфліктності : монографія. Київ : Видав. дім «АртЕк», 2021. 228 с.
17. Веденеєв Д. В., Семенюк О. Г. Сутнісні риси та функціональні компоненти сучасної неконвенційної (гібридної) конфліктності. *Стратегічна панорама*. 2021. № 1/2. С. 30–47. URL: <https://niss-panorama.com/index.php/journal/issue/view/9/1-2-2021-pdf> (дата звернення: 31.03.2024).
18. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки : навч. посіб. / за заг. ред. В. О. Жадька ; ред.-упор.: О. І. Харитоненко, Ю. С. Полтавець. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 356 с. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/25597/Kulias%2012-27.pdf?sequence=1> (дата звернення: 30.03.2024).
19. Комарчук О. Гібридна війна: сутність та структура феномену. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії* : наук. журн. 2018. №1 (3). С. 48–54. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/16/10> (дата звернення: 30.03.2024).

20. Herasina L. M., Trebin M. P., Volians'ka O. V. Macrofluctuations of the international system under the influence of global turbulence and hybrid wars. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2022. №2 (53). С. 133–155.
21. Рущенко І. П. Війна цивілізацій: анатомія російсько-українського конфлікту : монографія. Київ : Києво-Могилянська академія, 2020. 436 с.
22. Рущенко І. П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога : монографія. Харків : Павленко О. Г., 2015. 266 с.
23. Требін М. П. «Гібридна» війна як нова українська реальність. *Український соціум*. 2014. №3. С. 113–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2014_3_13 (дата звернення: 30.03.2024).
24. Требін М. П. Феномен «гібридної» війни. *Гілея* : наук. вісн. 2014. Вип. 87. С. 366–371. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2014_87_99 (дата звернення: 31.03.2024).
25. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
26. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця : монографія / за заг. ред. Л. Компанцевої. Київ : НА СБУ, 2021. 500 с.
27. Lasica D. T. Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory. Fort Leavenworth: School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College, 2009. 62 p. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA513663.pdf> (дата звернення 31.03.2024).
28. «То був інший Лавров». Як російські дипломати втратили вплив на Путіна і не зупинили війну. *BBC news Україна*. 2023. 4 серп. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cp4njql5qyo> (дата звернення: 31.03.2024).
29. Проскуріна О. Інформаційна стратегія України в сучасному геополітичному просторі. *Політичний менеджмент*. 2009. №3. С. 137–144. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/proskurina_informatsina.pdf (дата звернення: 31.03.2024).
30. Перепелиця Г. Російсько-український конфлікт: гібридний мир проти гібридної війни. *Універсум*. 2017. № 1/2. URL: <https://universum.lviv.ua/magazines/universum/2017/1/hibr.html> (дата звернення: 31.03.2024).
31. Любовець Г., Король В. Національна безпека та її інформаційна складова. Контент як інструментарій гібридно-месіанських агресій. *Мова і суспільство*. 2016. Вип. 7. С. 95–107. URL: file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C/Downloads/mis_2016_7_13.pdf (дата звернення: 31.03.2024).
32. Пітер Померанцев: «Мета російської пропаганди – щоб ніхто нікому не довіряв». *Українська правда*. 2015. 31 берез. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2015/03/31/7063251/> (дата звернення: 31.03.2024).
33. Погрібна В. Л. Формати світоустрою в умовах системної невизначеності: погляд соціолога. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2022. № 4

- (55). С. 127–142. URL: file:///C:/Users/Пользователь/Downloads/268537-Текст%20статті-626442-1-10-20230111%20(5).pdf.crdownload (дата звернення: 30.03.2024).
34. Hoffman Frank G. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars : Monograph. Arlington : Potomac Institute for Policy Studies, 2007. 72 p. URL: https://potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf (дата звернення: 31.03.2024).

REFERENCES

1. Polubyelova, S. (2017). Ponyattya kartyny svitu, yiyi vydy ta osoblyvosti [The concept of the picture of the world, its types and individualities]. URL: <https://nniif.org.ua/File/17sgppks.pdf> [in Ukrainian].
2. Shelestova, L. (2020). Etnichna kartyna svitu yak osnova stanovlennya natsional'noyi identychnosti zrostayuchoyi osobystosti [Ethnic picture of the world as a basis for the formation of the national identity of a growing personality]. URL: https://lib.iitta.gov.ua/720807/1/ShLV_2020-03_World%20Edu.pdf [in Ukrainian].
3. Hurbans'ka, S. (2021). Natsional'no-movna kartyna svitu: triada mova – kul'tura – lyudyna. [The national-linguistic picture of the world: the triad of language – culture – man]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya”*: seriya «Filolohiya” – *Scientific notes of the National University «Ostroh Academy»: series «Philology», issue 12 (80), 135–138*. URL: file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B%D1%8C/Downloads/032_%D0%93%D1%83%D1%80%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0+%D0%A1%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B0+%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0_135-138. pdf [in Ukrainian].
4. Castells, M. (2008). The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication Networks, and Global Governance. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. URL: https://gsdrc-org.translate.goog/document-library/the-new-public-sphere-global-civil-society-communication-networks-and-global-governance/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc
5. Reardon, R. & Choucri, N. (2012). The Role of Cyberspace in International Relations: A View of the Literature. Paper Prepared for the 2012 ISA Annual Convention. San Diego, April 1. URL: <https://docplayer.net/36883512-The-role-of-cyberspace-in-international-relations-a-view-of-the-literature.html>
6. Smith, A. (2013). Nations and Nationalism in a Global Era. London: John Wiley & Sons.
7. Bilovus, L. (2013). Ukrayins'kyy informatsiynyy prostir: s'ohodennya ta perspektyvy [Ukrainian information space: present and prospects]. *Ukrayins'kyy informatsiynyy*

- prostir: Naukovyy zhurnal Instytutu zhurnalistyky i mizhnarodnykh vidnosyn KNUKIM – Ukrainian information space: the scientific journal of the Institute of Journalism and International Relations of KNUCA, 1, 188–191 [in Ukrainian].*
8. Hlebova, N. (2013). Formuvannya svobody i vidkrytosti v hlobal'nomu informatsiynomu prostori [Formation of freedom and openness in the global information space]. *Sotsiologichni studiyi. Naukovo-praktychnyy zhurnal – Sociological studies. Scientific and practical magazine, 2 (3), 22–27.*
 9. Horban', YU. (2013). Suchasni vyklyky informatsiynoho prostoru dlya demokratychnoyi derzhavy [Modern challenges of the information space for a democratic state]. *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnya, pedahohiky ta psykholohiyi: zbirnyk naukovykh prats'. KHNTU – Actual problems of public administration, pedagogy and psychology: a collection of scientific works of KhNTU, issue 2, 36–41 [in Ukrainian].*
 10. Kudlay, I. (2020). Hlobal'nyy informatsiynyy prostir suchasnosti [Global information space of modernity]. *Filosofiya ta humanizm – Philosophy and humanism, issue 1, 67–80.* URL: <http://dspace.opu.ua/jspui/bitstream/123456789/12052/1/10.pdf> [in Ukrainian].
 11. Solodka, O. (2020). Informatsiynyy prostir derzhavy yak sfera realizatsiyi informatsiynoho suverenitetu [The information space of the state as a sphere of implementation of information sovereignty]. *Informatsiya i pravo – Information and law, 4 (35), 39–46.* URL: <file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C/Downloads/221216-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-500517-1-10-20201226.pdf> [in Ukrainian].
 12. Chmyr, YA. (2020). Hlobal'nyy informatsiynyy prostir yak chynnyk aktualizatsiyi informatsiynoyi bezpeky derzhav [The global information space as a factor in updating the information security of states]. *Naukovi perspektyvy – Scientific perspectives, 3 (3), 51–59.* URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/27/27> [in Ukrainian].
 13. Yahodzins'kyi, S. (2013). Informatsiynyy prostir hlobal'nykh merezh: sotsial'no-filosofs'kyi aspekt [Information space of global networks: socio-philosophical aspect]. *Visnyk Natsional'noho aviatsiynoho universytetu. Seriya: Filosofiya. Kul'turolohiya: Zbirnyk naukovykh prats' – Bulletin of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies: Collection of Scientific Works, issue 1 (17), 77–80 [in Ukrainian].*
 14. Bazaluk, O., Bilets'kyi, V., Hurzhy, V., Dodonov, R. & Dodonova, V. (2017). Hibrydna viyna: in verbo et in praxi: kolekt: monohrafiya (za red. R. O. Dodonova) [Hybrid war: in verbo et in praxi: collect. monograph (ed. R. O. Dodonov)]. Vinnytsya: Nilan [in Ukrainian].
 15. Vyedyenyeyev, D. & Semenyuk, O. (2020). Formuvannya kontseptual'nykh ta funktsional'nykh peredumov hibrydnoyi konfliktnosti yak zahrozy natsional'niy bezpetsi Ukrayiny: retrospektyvnyy analiz: monohrafiya [The formation of conceptual and functional prerequisites of hybrid conflict as a threat to the national security

- of Ukraine: a retrospective analysis: monograph]. Kyiv: DP “INFOTEKH” [in Ukrainian].
16. Vyedyenyeyev, D. & Semenyuk, O. (2021). Rozvytok kontseptual'nykh i naukovo-praktychnykh pohlyadiv na sutnist' nekonventsionoyi (hibrydnoyi) konfliktnosti: monohrafiya [Development of conceptual and scientific and practical views on the essence of unconventional (hybrid) conflict: monograph]. Kyiv: Vydavnychyy dim «ArtEk» [in Ukrainian].
 17. Vyedyenyeyev, D. & Semenyuk, O. (2021). Sutnisni rysy ta funktsional'ni komponenty suchasnoyi nekonventsionoyi (hibrydnoyi) konfliktnosti [Essential features and functional components of modern unconventional (hybrid) conflict]. *Stratehichna panorama – Strategic Panorama, 1–2, 30–47*. URL: <https://niss-panorama.com/index.php/journal/issue/view/9/1-2-2021-pdf> [in Ukrainian].
 18. Hibrydna viyna i zhurnalistyka. Problemy informatsionoyi bezpeky: navchal'nyy posibnyk (za zah. red. V. O. Zhad'ka) [Hybrid war and journalism. Problems of information security: a study guide (ed. V. O. Zhadko)] (2018). Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/25597/Kulias%2012-27.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
 19. Komarchuk, O. (2018). Hibrydna viyna: sutnist' ta struktura fenomenu [Hybrid war: the essence and structure of the phenomenon]. *Mizhnarodni vidnosyny, suspil'ni komunikatsiyi ta rehional'ni studiyi. Naukovyy zhurnal – International relations, public communications and regional studies. Scientific journal, 1 (3), 48–54*. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/16/10> [in Ukrainian].
 20. Herasina, L., Trebin, M. & Volians'ka, O. (2022). Macrofluctuations of the international system under the influence of global turbulence and hybrid wars. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Seriya: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia – Bulletin of the Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political science, Sociology, 2 (53), 133–155*.
 21. Rushchenko, I. (2020) Viyna tsyvilizatsiy: anatomiya rosiys'ko-ukrayins'koho konfliktu: monohrafiya [War of Civilizations: Anatomy of the Russian-Ukrainian Conflict: Monograph]. Kyiv: Kyyevo-Mohylyans'ka akademiya [in Ukrainian].
 22. Rushchenko, I. (2015) Rosiys'ko-ukrayins'ka hibrydna viyna: pohlyad sotsioloha: monohrafiya [Russian-Ukrainian hybrid war: a sociologist's view: monograph]. Kharkiv: Pavlenko O. H. [in Ukrainian].
 23. Trebin, M. (2014). «Hibrydna» viyna yak nova ukrayins'ka real'nist' [“Hybrid” war as a new Ukrainian reality]. *Ukrayins'kyy sotsium – Ukrainian society, 3, 113–127*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2014_3_13 [in Ukrainian].
 24. Trebin, M. (2014) Fenomen “hibrydnoyi” viyny [The phenomenon of “hybrid” war]. *Hileya: naukovyy visnyk – Gilea: Scientific Bulletin, 87, 366–371*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2014_87_99 [in Ukrainian].

25. Svitova hibrydna viyna: ukrayins'kyi front: monohrafiya / za zah. red. V. P. Horbulina [World hybrid war: the Ukrainian front: a monograph (ed. V. P. Gorbulin) (2017). Kyiv: NISD [in Ukrainian].
26. Stratehichni komunikatsiyi v umovakh hibrydnoyi viyny: pohlyad vid volontera do naukovtsya: monohrafiya / za zah. red. L. Kompantsevoyi [Strategic communications in the conditions of hybrid war: a view from a volunteer to a scientist: a monograph (ed. L. Kompantseva)] (2021). Kyiv: NA SBU [in Ukrainian].
27. Lasica, D. (2009). Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory. Fort Leavenworth: School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA513663.pdf>
28. “To buv inshyy Lavrov”. Yak rosiys'ki dyplomaty vtratyly vplyv na Putina i ne zupynyly viynu [“That was another Lavrov”. How Russian diplomats lost influence with Putin and did not stop the war]. *BBC news Ukrayina*, 2023. 04.08. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cp4njql15qyo> [in Ukrainian].
29. Proskurina, O. (2009). Informatsiyna stratehiya Ukrayiny v suchasnomu heopolitychnomu prostori [Information strategy of Ukraine in the modern geopolitical space]. *Politychnyy menedzhment – Political Management*, 3, 137–144. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/proskurina_informatsina.pdf [in Ukrainian].
30. Perepelytsya, H. (2017). Rosiys'ko-ukrayins'kyi konflikt: hibrydnyy myr proty hibrydnoyi viyny [The Russian-Ukrainian conflict: hybrid peace versus hybrid war]. *Universum – Universe*, 1–2. URL: <https://universum.lviv.ua/magazines/universum/2017/1/hibr.html> [in Ukrainian].
31. Lyubovets', H. & Korol', V. (2016). Natsional'na bezpeka ta yiyi informatsiyna skladova. Kontent yak instrumentariy hibrydno-mesians'kykh ahresiy [National security and its information component. Content as a toolkit of hybrid-messianic aggressions]. *Mova i suspil'stvo – Language and Society*, issue 7, 95–107. URL: file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C/Downloads/mis_2016_7_13.pdf [in Ukrainian].
32. Piter Pomerantsev: “Meta rosiys'koyi propahandy – shchob nikhto nikomu ne doviryav” [Peter Pomerantsev: “The aim of Russian propaganda is that no one trusts anyone”]. *Ukrayins'ka pravda*, 2015. 31.03. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2015/03/31/7063251/> [in Ukrainian].
33. Pohribna, V. (2022). Formaty svitoustroyu v umovakh systemnoyi nevyznachenosti: pohlyad sotsioloha [World order formats under systemic uncertainty: a sociologist's view]. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Seriya: Filosofiia, filosofiia prava, politohiia, sotsiolohiia – Bulletin of the Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political science, Sociology*, 4 (55), 127–142. URL: [file:///C:/Users/Пользователь/Downloads/268537-Текст%20статті-626442-1-10-20230111%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/Пользователь/Downloads/268537-Текст%20статті-626442-1-10-20230111%20(5).pdf).crdownload [in Ukrainian].

34. Hoffman, F. (2007). Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Monograph. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies. URL: https://potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf

***Pohribna Viktoriia Leonidivna**, Doctor of Sociology Sciences, Professor,
Professor of the Department of International Law,
Yaroslav Mudryi National Law University,
Kharkiv, Ukraine*

GLOBAL INFORMATION SPACE IN THE SITUATION OF THE HYBRID WAR

The article analyzes the mechanism of transformation of the global information space in the situation of the specific «hybridization» of the modern international conflict confrontation. It has been proven that such a hybridization of conflicts of interests in international affairs, as manifested in widespread «global hybrid terrorism» and «hybrid messianic aggression», deforms the global information space. It gradually losing constructive functions and acquires a sign of a catalyst for destructive global changes.

Key words: *global information space, subjects of the global information space, hybrid war, global hybrid terrorism.*

РЕЦЕНЗІЯ

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.61.304658>

РЕЦЕНЗІЯ

на підручник «Дзьобань О. П. Філософія науки: підручник.
Київ ; Одеса : Фенікс, 2024. 516 с.»

У ХХІ ст. в умовах збільшення наукової інформації й швидкого, лавино-подібного відновлення знань людства надзвичайно серйозного значення набуває підготовка висококваліфікованих науковців, які мають високу фундаментальну теоретичну підготовку, здатних до самостійної творчої науково-дослідної роботи. У зв'язку з цим видання підручника «Філософія науки» є цілком актуальним і своєчасним.

В інформаційну епоху, коли наука стала безпосередньою продуктивною силою, а науково-технічна революція набуває неймовірно широкого розмаху, розроблення проблем методології та логіки наукового дослідження вважається одним із найактуальніших завдань. Безперервний і постійно збільшуваний потік наукових досліджень, помітне зростання кількості людей, які займаються наукою, сучасна професійна діяльність у будь-якій суспільній галузі вимагає від фахівців фундаментальних знань і умінь у тій чи іншій формі творчо проводити дослідження, використовувати досягнення науки та вдосконалювати свою кваліфікацію. Усе це не тільки стимулює загальний інтерес до проблем наукового пізнання, а й вимагає осмислення науки на філософському рівні.

Фронтальне упровадження науки й сучасних інформаційних технологій до найважливіших сфер життєдіяльності суспільства, глобалізація світового розвитку, феномен масовізації культури і становлення нелінійних і віртуальних моделей свідомості – ці та багато інших явищ актуалізують проблеми філософсько-світоглядного ставлення до науки.

Сучасний вчений, фахівець у різних конкретних науках повинен знати й розуміти загальні особливості науки як форми діяльності та знання, а також природу і специфіку природничо-наукового й гуманітарного знання. Такі знання дозволяють орієнтуватися в розвитку науки на сучасному етапі, розуміти її тісний зв'язок із культурою й соціальними змінами.

Для сучасних науковців-дослідників дуже важливо не тільки добре знати основні положення, що характеризують наукову роботу, але й мати стійкі

знання про методологію та методику наукової творчості, оскільки, як свідчить сучасна наукова практика, у дослідників найбільше питань виникає саме цього характеру.

Останніми роками у зв'язку з кардинальними соціально-економічними змінами, що відбуваються в нашій країні та у світі, частиною яких є і реформа вищої освіти, побачили світ найрізноманітніші підручники та навчальні посібники як з філософії, так і з філософії науки. У цих виданнях було подолано деяку однобічність, що мала місце в минулому, яка полягала в тому, що зміст та історія філософії розглядалися як процес підготовки та формування марксистсько-ленінського вчення, а ідеї та концепції, висунуті представниками інших напрямів і шкіл, здебільшого недооцінювалися. Нова література значно розширила коло філософів, знання біографій та основних ідей яких – показник успішного освоєння навчального курсу. Безсумнівна позитивна роль цих змін полягає у формуванні фаховості майбутніх дослідників, у їхньому залученні до філософської культури.

Водночас зазначені зміни супроводжувалися і деякими негативними моментами. Через перевантаженість курсів філософії суто філософським матеріалом автори нових видань стали значно менше часу приділяти розгляду ролі конкретно-наукових питань у формуванні логічних і методологічних навичок майбутніх фахівців, у розумінні ними філософського та культурного значення найбільших відкриттів і узагальнень у природознавстві та соціально-гуманітарних науках.

Усі проблеми, поставлені в підручнику, висвітлюються автором із позицій новітніх досягнень сучасної наукової думки. Фундаментальні проблеми науки розглядаються в ньому на рівні філософського узагальнення з позицій плюралізму, різноманіття їх інтерпретації й обґрунтування.

Структурна побудова підручника чітко логічно обґрунтована. Методологія викладення матеріалу ґрунтується на дедуктивно-дидактичному методі розвитку знань і вмінь тих, хто навчається: від загального до часткового, від загальнотеоретичних знань до частково-наукових, що повністю відповідає цілям і завданням даного курсу.

Підручник, що рецензується, відрізняється системністю й послідовністю у викладі наукового матеріалу. Значної уваги в ньому приділено розгляду філософського розуміння науки, її місця й ролі в сучасному світі, значення її як найважливішого елемента духовного життя суспільства, цілісності та взаємопов'язаності всіх основних складників науки. Автор розглянув концептуальні проблеми становлення й розвитку науки, умови й чинники її генези. Особливе місце в підручнику займає проблематика діалектики взаємозв'язку традицій і новацій у генезі науки, а також сучасних методологічних новацій у науковому пізнанні.

Практично всі теоретичні положення книги взаємопов'язані в єдину систему. Це свідчить про те, що автором узагальнена багаторічна науково-дослідна праця і викладацька діяльність.

Слід зазначити як позитивний момент, що, незважаючи на теоретичну складність і термінологічну завантаженість тексту, підручник написаний простою, ясною мовою, доступною для розуміння читачами, хоча він і академічно строгий.

Вчитуючись у текст підручника, приходиш висновку, що головною метою автора є пошук шляхів пробудження в науковців-початківців інтересу до самого сенсу наукової діяльності, до філософських питань науки, появи й посилення живого «струму думки».

Знайомство з основними найзагальнішими методологічними прийомами, використовуваними для отримання нового знання, допоможе вченому-початківцю відносно швидко й ефективно адаптуватися в тому науковому співтоваристві, до якого він вступає, методологічно правильно побудувати свою дослідну діяльність, а зрештою – домогтися цікавих і неординарних наукових результатів.

Водночас зрозуміло, як і будь-яка творча робота у науково-методологічній сфері, цей підручник містить і спірні моменти. Вочевидь автору доцільно було б більше уваги приділити аксіологічним проблемам наукової діяльності в умовах розвитку інформаційного суспільства.

Та незважаючи на це зауваження, підручник «Філософія науки» заслуговує високої оцінки й підтримки. Він знаменує собою помітне просування на шляху наукового забезпечення підготовки здобувачів наукового ступеня в нових умовах.

Багато питань, що розглядаються в підручнику, висвітлено з тим ступенем деталізації, який дозволить науковцям, здобувачам наукового ступеня, магістрам, викладачам, експертам, студентам та всім, хто займається науковими дослідженнями, поглиблено познайомитися з філософськими проблемами стосовно своєї науково-дослідної діяльності.

Матеріал, викладений у підручнику, допоможе читачеві познайомитися як з історією філософських поглядів на науку, так і з різними сучасними способами філософської рефлексії науки, що склалися у вітчизняній і зарубіжній літературі.

Цей підручник цілком може бути рекомендований для використання в університетських курсах підготовки докторів філософії й докторів наук. Крім того, широке використання підручника, що рецензується, у самоосвіті науковців також сприятиме підвищенню в них філософської й методологічної культури, розвитку навичок самостійного й критичного мислення. Усі небайдужі

до науки знайдуть у ньому чимало корисного й цікавого матеріалу для власних роздумів.

Завідувач кафедри філософії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
заслужений працівник освіти України,
доктор філософських наук, професор О. Г. ДАНИЛЬЯН

НАШІ АВТОРИ

ВИСОЦЬКА <i>Ольга Євгенівна</i>	<i>Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», докторка філософських наук, професорка</i>
ДАНИЛЬЯН <i>Олег Геннадійович</i>	<i>Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії</i>
ДЗЬОБАНЬ <i>Олександр Петрович</i>	<i>Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доктор філософських наук, професор філософії</i>
КАЛЬНИЦЬКИЙ <i>Едуард Анатолійович</i>	<i>Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії</i>
КЛІМОВА <i>Галина Павлівна</i>	<i>Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, докторка філософських наук, професорка, професорка кафедри міжнародного права</i>
КОВАЛЕНКО <i>Інна Ігорівна</i>	<i>Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, кандидатка філософських наук, доцентка, доцентка кафедри філософії</i>
ЛАСНІБАТ <i>Феліне Родолфо Вергара</i>	<i>Університет Плайя-Анча, академік, радник із питань малого та середнього бізнесу (Чилі)</i>
МЕЛЯКОВА <i>Юлія Василівна</i>	<i>Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, кандидатка філософських наук, доцентка, доцентка кафедри філософії</i>
ОРЛОВСЬКИЙ <i>Ілля Андрійович</i>	<i>Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, аспірант кафедри філософії</i>
ПАВЛЕНКО <i>Жанна Олександрівна</i>	<i>Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри філософії</i>
ПОГРІБНА <i>Вікторія Леонідівна</i>	<i>Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, докторка соціологічних наук, професорка, професорка кафедри міжнародного права</i>
ПРУДНИКОВА <i>Олена Вікторівна</i>	<i>Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, докторка філософських наук, професорка, професорка кафедри культурології</i>

<p><i>ТРОФИМЕНКО Володимир Анатолійович</i></p>	<p><i>Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри філософії</i></p>
<p><i>УШНО Ірина Михайлівна</i></p>	<p><i>Національний аерокосмічний університет імені М. С. Жуковського «ХАІ», кандидатка філософських наук, доцентка кафедри філософії та суспільних наук</i></p>

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

ВИСОЦЬКА <i>Ольга Євгенівна</i>	27	МЕЛЯКОВА <i>Юлія Василівна</i>	38
ДАНИЛЬЯН <i>Олег Геннадійович</i>	6	ОРЛОВСЬКИЙ <i>Ілля Андрійович</i>	56
ДЗЬОБАНЬ <i>Олександр Петрович</i>	6	ПАВЛЕНКО <i>Жанна Олександрівна</i>	56
КАЛЬНИЦЬКИЙ <i>Едуард Анатолійович</i>	38	ПОГРІБНА <i>Вікторія Леонідівна</i>	133
КЛІМОВА <i>Галина Павлівна</i>	103	ПРУДНИКОВА <i>Олена Вікторівна</i>	67
КОВАЛЕНКО <i>Інна Ігорівна</i>	38	ТРОФИМЕНКО <i>Володимир Анатолійович</i>	78
ЛАСНІБАТ <i>Феліпе Родолфо Вергара</i>	118	УШНО <i>Ірина Михайлівна</i>	91

В И М О Г И
ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ
«ВІСНИК НАЦІОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО». СЕРІЯ: ФІЛОСОФІЯ,
ФІЛОСОФІЯ ПРАВА, ПОЛІТОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ»

ПОДАННЯ РУКОПISУ СТАТТІ ДО РЕДКОЛЕГІЇ

Для публікації статті необхідно подати до редакції:

– **електронний варіант статті**, надісланий на електронну адресу редколегії (для статей із філософії та філософії права – e-mail: kafedra_filosofy@ukr.net; для статей із політології та соціології – e-mail: kafedrasoc@ukr.net);

– **довідку про автора (-ів)** (українською, англійською): прізвище, ім'я, по батькові повністю, посада та місце роботи, науковий ступінь, учене звання, контактна інформація (телефон, особистий e-mail автора, поштова адреса (з індексом) організації, де працює автор), ідентифікатор ORCID ID, розділ збірника, у якому доцільніше розмістити статтю;

– **рецензію** кандидата чи доктора наук відповідної спеціальності або **витяг із протоколу** засідання відповідної кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку, якщо автори не мають наукового ступеня;

ліцензійну згоду автора (або співавторів) на розміщення статті в мережі Інтернет на сайті Наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (<http://library.nlu.edu.ua/>), сайтах збірника «Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого». Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія» (<http://fil.nlu.edu.ua>) та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (<http://nbuv.gov.ua>) (див. *додаток 2*);

– **квитанцію** (оригінал або електронну копію) про оплату публікації статті (після розгляду рукопису).

ВИМОГИ ДО СТАТЕЙ

Загальні правила подання статей

1. Мови статті – *українська, англійська*; обсяг – від 12 до 24 сторінок, включаючи анотації, рисунки, таблиці, графіки та бібліографію.

У виняткових випадках за окремим узгодженням з редакційною колегією обсяг статті може бути збільшено.

2. Рукописи статей проходять обов'язкову процедуру подвійного «сліпого» рецензування. Редколегія залишає за собою право відхиляти матеріали, повертати їх на доопрацювання, за погодженням з автором скорочувати й редагувати.

Технічні вимоги

Текст статті має бути набраним у текстовому редакторі Word шрифтом Times New Roman, кегль 14, з міжрядковим інтервалом 1,5, з абзацним відступом 1,25 см, з бе-регами: ліворуч – 2,5 см, праворуч – 1,5 см, угорі та внизу – 2 см.

При підготовці рукопису не слід користуватися для форматування тексту пробі-лами, табуляцією тощо; не слід використовувати в тексті колонтитули, користувати-ся автоматичними та ручними переносами.

Таблиці повинні мати вертикальну орієнтацію і будуватися за допомогою майстра таблиць редактора Word, формули необхідно готувати в редакторі формул Microsoft Equation Editor 2.0.

Використання в тексті статті сканованих або сфотографованих фрагментів (схем, рисунків, таблиць тощо) не допускається.

Якщо в тексті є необхідність виділити змістові блоки, то їх назви слід виділяти жирним шрифтом.

Вимоги до оформлення статті (зразок оформлення – див. *додаток 1*):

- у лівому верхньому куті першої сторінки зазначається шифр УДК;
- наступний рядок (шрифт Times New Roman, кегль 14, з міжрядковим інтер-валом 1,0; вирівнювання по центру) – *відомості про автора (співавторів) мовою статті*: прізвище, ім'я, по батькові (шрифт – жирний курсив), науковий ступінь, учене звання, повна назва посади, установи, де працює чи навчається автор (спів-автори) (у називному відмінку); місто, де розташована організація, вказується, якщо в її назві відсутнє посилання на нього; країна; e-mail автора, ORCID ID (шрифт – курсив);

- нижче по центру наводиться *назва статті мовою статті* (шрифт Times New Roman, кегль 14, з міжрядковим інтервалом 1,0, жирний, великими літерами). Якщо стаття містить матеріали досліджень, отримані в межах грантів, цільових про-грам, фундаментальних або прикладних досліджень за рахунок видатків державного бюджету або при фінансовій підтримці інших установ, рекомендуємо вказувати цей факт у виносці до заголовка статті. Наприклад:

* Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Філософські та філо-софсько-правові проблеми духовного життя суспільства та формування правової культури особистості» (№ державної реєстрації 0111u000968).

- далі – *анотація* обсягом до 50 слів і *ключові слова* (5–7 слів) мовою статті (шрифт Times New Roman, кегль 12, курсив, міжрядковий інтервал 1,0);

- далі – текст статті, шрифт Times New Roman, кегль 14, міжрядковий інтервал 1,5 (див. вимоги щодо структури тексту статті);

- далі – список використаної літератури мовою оригіналу (див. вимоги до списку використаної літератури);

- далі – під заголовком **REFERENCES** транслітерація бібліографічного опи-су джерел;

– далі – відомості про автора (співавторів) *англійською мовою, якщо українська є мовою статті / українською мовою, якщо англійська є мовою статті*: прізвище, ім'я, по батькові (шрифт Times New Roman, кегль 12, жирний курсив, міжрядковий інтервал 1,0), науковий ступінь, учене звання, повна назва посади, установи, де працює чи навчається автор (співавтори) (у називному відмінку); місто, де розташована організація, вказується, якщо в її назві відсутнє посилання на нього; країна (шрифт Times New Roman, кегль 12, прямий, міжрядковий інтервал 1,0) і *анотація* обсягом до 50 слів з *ключовими словами* (5–7) *англійською мовою, якщо українською мовою статті / українською мовою, якщо англійська є мовою статті* (шрифт Times New Roman, кегль 12, міжрядковий інтервал 1,0).

Анотації входять до загального обсягу статті.

Вимоги щодо змісту статті

Стаття повинна мати належний теоретичний і науково-прикладний рівень, відповідати вимогам постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15.01.2003 № 7–05/1.

Структура тексту наукової статті:

- **постановка проблеми** в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями;
- **аналіз останніх досліджень і публікацій**, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор статті, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю;
- **формулювання цілей** статті (постановка завдання);
- **виклад основного матеріалу** дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- **висновки** з цього дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямі.

Вимоги до списку використаної літератури

Заголовок «ЛІТЕРАТУРА» (шрифт Time New Roman, кегль 14, вирівнювання по центру).

Використана література подається мовою оригіналу загальним списком за порядком її згадування в тексті (шрифт Time New Roman, кегль 12, вирівнювання по ширині, міжрядковий інтервал 1,0).

Література оформлюється згідно з українським стандартом бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015 «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Київ, 2016) (див. Зразок).

Відповідно до сучасних вимог для статей із списку літератури за наявності необхідно вказувати DOI (цифровий ідентифікатор об'єкта) або URL (універсальний покажчик місця розташування документа в мережі «Інтернет»).

Вимоги до транслітерації бібліографічного опису джерел (REFERENCES)

а) транслітерувати бібліографічний опис джерел, написаних українською мовою, необхідно з урахуванням ДСТУ 8302:2015 та наказу МОН від 12.01.2017 №40 (див. Зразок);

б) бібліографічний опис джерел, написаних іншими мовами, що використовують кириличний алфавіт, необхідно транслітерувати латинськими літерами (сайти <https://translit.ru> та <https://slovnuk.ua/services/translit.php>).

Слід уникати посилань на навчальну літературу.

При транслітерованому посиланні на «Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого». Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія» слід використовувати транслітеровану назву «Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Seriya: filosofiya, filosofiya prava, politolohiya, sotsiolohiya» або англійську «The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: philosophy, philosophy of law, political science, sociology».

РОБОТА РЕДАКЦІЇ З АВТОРАМИ

1. До статті можуть бути внесені зміни редакційного характеру без згоди автора (авторів).

2. Остаточне рішення про публікацію приймає редакційна колегія.

3. Точка зору редакційної колегії може не збігатися з точкою зору авторів статей. За зміст і достовірність наведеної в статтях інформації відповідальність несуть автори статей.

4. Матеріали, які надійшли до редакції з порушенням зазначених вимог, не реструються і не розглядаються, а повертаються авторам для доопрацювання.

Автор (співавтори) статті несе (несуть) відповідальність за правильність і достовірність викладеного матеріалу, належність останнього йому (їм) особисто, за точність викладених у роботі фактів (даних) і якість перекладу цитат з іношомовних джерел (за наявності).

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

УДК 141.316.3

Герасименко Олександр Юрійович, доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії, Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: abcdef1234@ukr.net
ORCID ID: 0000-0000-0000-0000

ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ І КІБЕРПРОСТІР ЯК АТРИБУТИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА¹

Анотація українською мовою

У статті зроблено спробу осмислення кіберпростору в його діалектичному взаємозв'язку з віртуальною реальністю...

Ключові слова: віртуальна реальність, кіберпростір, інформаційні процеси, інтернет-простір, комп'ютерні технології.

Постановка проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Формулювання цілей.

Виклад основного матеріалу.

Висновки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bytiak Y., Danilyan O., Dzeban A., Kalinovsky Y., Chalapko V. Information society: the interaction of tradition and innovation in communicative processes. *Amazonia Investiga*. 2020. Vol. 9, Issue 27. P. 217–226. doi: <https://doi.org/10.34069/AI/2020.27.03.23>.

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Філософські та філософсько-правові проблеми духовного життя суспільства та формування правової культури особистості» (№ державної реєстрації 0111u000968).

2. Дзьобань О. П. Темпоральна складова у просторово-часовому континуумі віртуальної реальності. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2018. №2. С. 118–126. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/> (дата звернення: 10.12.2020).

REFERENCES

1. Bytiak, Y., Danilyan, O., Dzeban, A., Kalinovsky, Y., Chalapko, V. (2020). Information society: the interaction of tradition and innovation in communicative processes. *Amazonia Investiga. Vol. 9, issue 27, 217–226*. doi: <https://doi.org/10.34069/AI/2020.27.03.23>
2. Dzuban, O. P. (2018). Temporalna skladova u prostоровo-chasovomu kontynuumi virtualnoi realnosti. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politohiia, sotsiologiia – The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: philosophy, philosophies of law, political science, sociology, 2 (47), 118–126*. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/> [in Ukrainian].

Gerasimenko Alexander Yuriiovich, Doctor of Philosophical Sciences,
Professor, Assistant Professor of Philosophy Department, Yaroslav Mudryi
National Law University, Kharkiv, Ukraine

VIRTUAL REALITY AND CYBERSPACE AS ATTRIBUTE OF MODERN SOCIETY

Анотація англійською мовою

The article attempts to comprehend cyberspace in its dialectical relationship with virtual reality. It is shown that ever-changing cyberspace is the result of the virtualization process.

Keywords: *virtual reality, cyberspace, information processes, Internet space, computer technologies.*

Редакційній колегії збірника наукових праць
«Вісник Національного юридичного універси-
тету імені Ярослава Мудрого». Серія: філосо-
фія, філософія права, політологія, соціологія»
від _____

П. І. Б.

_____ *місце роботи, посада, науковий ступінь, учене звання*

Телефон _____

e-mail _____

ЛІЦЕНЗІЙНА ЗГОДА НА ПУБЛІКАЦІЮ

№ _____ від _____

Прошу розглянути питання про можливість публікації моєї статті
«_____ (назва) _____» у фахо-
вому наукометричному збірнику наукових праць «Вісник Національного юридич-
ного університету імені Ярослава Мудрого». Серія: філософія, філософія права,
політологія, соціологія».

З порядком розгляду та умовами опублікування статей ознайомлений, погоджу-
юсь.

Гарантую, що матеріали, запропоновані для публікації:

- створені мною особисто;
- є оригінальними і раніше не публікувалися в інших друкованих виданнях;
- не знаходяться на розгляді для публікації в інших друкованих виданнях.

Даю згоду на видання статті в паперовій формі та розміщення повного тексту
статті в електронній формі в мережі Інтернет на офіційних сайтах Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого (nlu.edu.ua), збірника (fil.nlu.edu.ua)
та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (nbuv.gov.ua).

« » _____ 202__ р. _____ /підпис, прізвище, ініціали/

Відповідальна за випуск *І. І. Коваленко*

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ №23523-13363 ПР від 24.05.2018

Підписано до друку 20.06.2024. Формат 70×100/16.
Ум. друк. арк. 13,4. Обл.-вид. арк. 11. Тираж 100 пр.

Адреса редакції:

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
вул. Григорія Сковороди, 77, м. Харків, 61024, Україна
Тел.: (057) 704-92-38, (057) 704-92-84
E-mail: kafedra-filosofy@ukr.net, kafedrasoc@ukr.net

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>

E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua

E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017

Для нотаток